

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SUZAN NANA TARABLUS

bir sabah galata'da uyandım

HAYATLAR, TANIKLIKLAR, ANILAR

VARLIK

VARLIK

Bir Sabah Galata'da Uyandım

•

Suzan Nana Tarablus

,

Varlık Yayınları, Sayı: 1609
Sertifika No: 44272
1. basım: İstanbul, Ekim 2020

© Suzan Nana Tarablus

**Tarihi Beyoğlu fotoğrafları, Dr. Moiz Bey Barzilai'a ait olup,
kızı Mirka Kohen arşivindendir.**

**Kapak fotoğrafı Ludwigsohn Frères imzalı taş baskı kartpostal,
Silvyo Ovadya arşivindendir.**
Tüm hakları saklıdır.

ISBN 978-975-434-654-1

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL
Matbaa Sertifika No: 36150

VARLIK YAYINLARI A.Ş.

Perpa Ticaret Merkezi, B Blok, Kat 5, No. 484 Şişli 34384 İstanbul

Tel: (0212) 221 31 71 – Faks: (0212) 320 06 46

www.varlikonline.com - siparis@varlik.com.tr

varlik@varlik.com.tr www.varlik.com.tr

SUZAN NANA TARABLUS

BİR SABAH GALATA'DA UYANDIM

Hayatlar, Tanıklıklar, Anılar

***Sevgili babam,
Nesim Doris Katan'ın değerli anısına...***

İÇİNDEKİLER

Başlarken/ Suzan Nana Tarablus	7
İstanbul'un Son Yahudi Mahallesi: Galata/ Mois Gabay	16
Kamondo Han'ın Vekilharcı Anlatıyor/ Henri Geron	23
Kamondo Han'ın Avukatı Milaslı Gad Franko/ Emil Haim Franko	31
2. Kat 10 No'lu Dairede Üç Nesil Bir Arada/ Naime (Mimi) Salti Taragano	42
2. Kat 9 No'lu Daire/ Sami Maçaro	53
Kamondo Han'ın Son Katı/ Ceni Biçaço Molho	62
Kamondo Han'a Damat/ Selim Salti	73
Bir Galata Hanımefendisi Anlatıyor/ Mariet Geron Sevindiren	82
Geron Kızkardeşler/ Vivian Geron Cudal	89
Anneannem Lütfiye Revka Benzon Samanon/ Dr. Lydia Albukrek	96
2 No'lu Daire, Efsanevî 'Lau Şü'-Shu Hung Ting/ Wang Ailesi	104
Tanıklık: 8 No'lu Dairede Kısa Bir Dönem/ Çela Belevi	116
Galata'da Bir Uyumsuz Ressam: Abidin Dino Suzan Nana Tarablus	121

"Ben Hem Galatalıyım, hem Galatalı Değilim"/ <i>Habib Gerez</i>	127
Doğan Apartmanı'nda Dört Nesil Bir Arada/ <i>Emel Gabay Haliyo</i>	137
Asmalımescit Mukîmi Anlatıyor/ <i>Ceki Çiçyaşvili (Cenk Çiçekli)</i>	144
Yedikule'den Moda Dünyasına/ <i>Alberto Elhadeş</i>	156
Bir İstanbul Beyefendisi/ <i>Dr. Musa Albukrek</i>	164
Toplumsal Tarihe Soylu Bir Tanık/ <i>Mirka Barzilai Kohen</i>	175
Kaynakça	187

SUZAN NANA TARABLUS

Galata'da, Kamondo Han'la yollarımız 1990'lı yılların ilk yarısında kesişti. Sonraki yıllarda bu "karşılaşma" yepyeni buluşmalara, tanıklıklara, yolculuklara vesîle oldu. Aradan geçen yirmi beş yıl boyunca Kamondo Han, yaşamımın merkezinde değilse bile kıyısında idi, bu kesin! Bu yıllar hayattaki misyonumun ne olduğuna karar verdiğim, kaygılarım, çekincelerim ve belki de en önemlisi beklentilerimle yüzleştiğim dönem oldu. Kendi iç yolculuğumla Kamondo Han'ın zaman tüneline yaptığım yolculuk örtüştü. Elinizdeki kitap böylesi bir sürecin ürünüdür. Bu yolculuk boyunca tanık olduğum her yaşantıda kendi çocukluğumla, ilk gençliğimle yeniden buluştuğumu fark ettim. Öyle ya, değerli şair Edip Cansever *"Gökyüzü gibi bir şey bu çocukluk, Hiçbir yere gitmiyor"* derken boşuna söylememişti! Her kişinin anavatanı çocukluğu ve belki de ilk gençlik yıllarıydı. Yaşanan ev, bildik sıcak yuva... Çocukluğunu anlatmak ise adeta özüne dönmek veya bir diğer anlamda, zamanla üzerimize kondurduğumuz yaf-talardan, takındığımız maskelerden arınmak değil miydi? Bu kitapta okuyacağınız her bir yaşamda bütün yalınlığıyla bunu hissetmenizi umut ediyorum.

Bu çalışmayı yaparken amacım görüşme yaptığım kişilerin sadece Galata ve çevresindeki yaşamını öne çıkarmak değil, aynı zamanda İstanbul'da yaşayan Yahudilerin sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamına da ışık tutmaktı. Bu nedenle, ele aldığım her bir kişinin atalarının kökenini, azınlıklara yöne-

lik politikaların, yaptırımların hayatlarına hangi boyutlarda yansıdığını, eğitim-öğretim hayatlarını, Yahudi toplumuna ve geniş topluma katkılarını, etnik ve kültürel aidiyetlerini ne ölçüde koruduklarını yansıtmaya çalıştım. Bu “tanıklıklar” dünyasında merak içinde yol aldım. Kimi kez bu yaşamlara eklenilerek anlatıların orta yerinde buluverdim kendimi. Böylesi durumlarda tanıklıklara kendi ailemin uzun yolculuğundan kesitler de ekledim. Çünkü anlatılan “bizim” hikâyemizdi! Galata’nın fahri hemşerisi olarak benzer yolları kat ettiğimizi ifade etmeye çalıştım. Zaman-mekân benzerliğinin yanı sıra duyguların da paralellik taşıdığını göstermeye çalıştım. Lakin öğrendim ki hiçbir anlatı tesadüf değilmiş, her birinde sizi size anlatan, hayatınıza dokunan birkaç sözcük, birkaç eş yaşanmışlık veya bütün bir öykü bulabileceksiniz.

Galatalı Yahudilerin gündelik hayat pratiklerine son derece canlı bir ilgiyle yaklaşarak, farklı yaşam biçimlerine ayna tutmaya çalıştım. Kimisi için geçmiş belki de yıllarca kilit altında kalmıştı. Yasaklanmış bir anayurtmuşçasına! Sonra, anıların açılıverdi o kutsal sandık, kendi anılarıyla buluşmanın coşkusunu yaşadı. Bu renkli, çok dilli, kentsoylu dostlar hayatlarının her karesini yansıtmadıysa da yaşamlarının belli başlı duygularını paylaştılar. Çocukluk anılarının en önemli renklerini dile getirdiler. Zamanın ruhuna tanıklık ettiler.

Kitabın ilk bölümü Kamondo Han sakinlerinin çocukluk ve gençlik dönemlerine rastlıyor. Bu bölümde on bir kişi ile görüşme yapıldı. Dünyaca ünlü ressamımız, kendisi de bir Kamondo Han sakini olan Abidin Dino da bu bölümde anılanlar arasında yer alıyor. Kitabın ana eksenini oluştururken en büyük şansım, Han’da yaşayan kişilerin kendileri vefat etmiş olsa bile yakınları ile yüz yüze görüşme fırsatını bulmamdı. Milashlı Avukat Gad Franko’nun oğlu Emil Haim Franko ile yaptığım görüşme bu duruma en güzel örnektir. Görüşme yaptığım her bir birey bana yeni bir dünyanın kapı-

sını araladı. Bu insanları Kamondo Han bir araya getirmişti. Her şeyin başı olan Kamondo Han, meşhur Camondo ailesinin İstanbul'a armağanıydı. İlk modern şehircilik anlayışı ile Batılılığın temsilcisi olan Galata semtine kazandırılan Han'ı inşa ettiren ilk sahipleri Camondolar, İstanbul'da yaşarlarken kentin en zengin, önde gelen birkaç banker ailesinden biriydiler. Avraham Camondo, Mustafa Reşit Paşa'nın fermanıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun baş "finansör"üydü. Ailece İstanbul'da yer alan binden fazla gayrimenkulün sahibiydiler. Belleklerden neredeyse kaybolan Avraham Camondo ahfadının sonu çok trajikti. II. Dünya Savaşı'nda Fransa ve Paris Alman işgaline girdikten kısa süre sonra, hayatta kalan Camondoların neredeyse bütün fertleri toplama kamplarına gönderildi. Oradan sağ dönen olmadı. İlerleyen yıllarda Han'ın daha sonraki sahiplerinden İsidor ve Raşel Gerson'un oğulları Ernesto da aynı kaderi paylaşmış, yaşamı Auschwitz'de son bulmuştu. Babamın dayısı Maître Daniel Behar'ın iki kardeşi Klara ve David de benzer bir kaderle II. Dünya Savaşı'nda Auschwitz Ölüm Kampı'nda katledilerek yaşamlarını yitirmişlerdi. Çünkü tek suçları Yahudi olmaktı! Tanıklıklara konu olan Çinli Şü - Shu Hung Ting de yaşam yolculuğunda Nazizm kasırgasına kapılanlardan olup, doğru zamanda İstanbul'a kaçmayı başarmıştı. Kamondo Han geçmişten bugüne bu hatıralarla şekillendi. Günahlar, sevaplar, acı, tatlı hayatlar hep iç içe yaşandı.

Kamondo Han'da geçmişte neler yaşandığına dair bizlere bilgi veren elbette ki Han sakinleriydi. Fakat Han'ın mekânsal olanakları şüphesiz ki yeni hatıralar ortaya çıkmasına olanak hazırlamıştı. Han'ın teras ve merdivenleri adeta canlıymışçasına geçmiş günlerin önemli tanıklarıydı. Serdar-ı Ekrem Sokak'taki Kamondo Han'ın aydınlığından gelen tınılar, aryalar, piyano sesleri, çocuk sesleri, şarkılar ve kavgalar bir dönemi yansıtır. Erkek çocuklarının çoğunluğu teras katında top oy-

nayarak büyüydü. Aynı teras katı, Han sakinlerinin ortak düzenledikleri pikniklerin de yakın tanığıydı. Daha öncelerinde ise Abidin Dino'yu konuk etmiş, bir sanat akımının doğuşuna tanık olmuş, aydınlanmanın yuvası olmuştu. Bir dönem yeni sanat, yeni yazın ruhunun yeşerdiği bu çatı katı, sanatçıların da buluşma noktasıydı. Ortak olan bir şey vardı ki, her dönemde bu mekândaki yaşanmışlıkların akisleri rengârenkti. Bu renklerin arasında komşu muhabbetleri de yerini almıştı. Kamondo Han'da merdivenler erkeklerin buluşma noktasıydı, teraslar ise kadınların. Merdivende buluşan erkekler birbirleriyle çok temas etmezdi, iki çift lafın sonu vedalaşmaydı. Kadınlar arasında ise "kurumsal" buluşmalar gerçekleşirdi; kahve muhabbetleri, kahvaltı saatleri, çay saatleri... Bunun yanı sıra Kamondo Han'da yaşayan kız çocuklarına uygulanan yasaklardan da söz etmeyi de anlamlı buluyorum. Bu yasakların kadına yönelik cinsiyetçi ayrımcılıktan kaynaklanmadığını sanıyorum. Erkek çocuklara kıyasla "öncelik tanınmayan" ve "daha az değer verilen", erkek akranları gibi "sokağa çıkamayan", nişanlıyken bile eve fazla geç dönmemesi gereken, "evlilik baskısı"nı kıyasıya yaşayan genç kızlar... Bütün bunların Doğulu bir anlayışla harmanlanmış muhafazakâr toplumların değerlerine bağlı olduğunu düşünüyorum.

Kitabın ikinci bölümü, Kamondo Han'ın mikro-kozmosunu, aynı dönemi paylaşan Yahudiler aracılığıyla genişleterek daha anlamlı bir boyut kazandırmak amacıyla hazırlandı. Bu bağlamda Galata çevresindeki tanıklıklara yer verildi. Görüşme yapılan kişiler arasında Kamondo Han'ın yanı başındaki "Doğan Apartmanı"ndan, Asmalımescit ve Tepebaşı bölgesinden kişiler yer alıyor. Dönemin Galata'sı, Yahudi aileleri arasında çocukların eğitiminin özendirilerek önemsendiği, gelenek ve alışkanlıklarının dönüşüme uğradığı, düşünme, konuşma, giyim-kuşam, hayat tarzlarında önemli değişim yaşandığı, günlük hayatın Avrupalılaştığı bir zaman dilimiydi.

Bu noktada, Kamondolar tarafından da desteklenen Alliance Israélite Universelle okullarının Doğu Yahudilerinin modernleşmesine katkısına değinmeden geçemeyiz. Alliance'ın amacı Yahudilerin, kendi kimliklerini korurken yaşadıkları ülkenin halkları ve toplumsal şartlarıyla uyum içinde yaşamalarıydı. İstisnasız, çalışmamdaki görüşmecilerin her birinin bir Yahudi okulu olan I. Karma, II. Karma veya Musevi Lisesi'ne (Bene Berit) gittiklerini görüyoruz. Bu bağlamda, "karma" sözcüğü okulun adı olsa da amacının "kızlı-erkekli karma eğitimi" betimlemek olduğunu hatırlatmış olayım. O dönem neredeyse herkesin (erken yaşta evlendirilen kızlar haricinde) en azından lise öğrenimi aldığını da görüyoruz. Üsküdar Amerikan, English High School ve Alman Lisesi'nde okuduğunu anlatan üç kişinin dışında bütün anlatılarda söz konusu olan Fransız okullarıydı. Muhakkak ki toplumun büyük bir kesimi Alliance'ın Fransız etkisini sürdürmüş bir kesim olarak yansıyor.

O dönem Yahudilerinin çok dilli olduğu, Musevice (Ladino veya Judeo Espanyol, hatta "yerli İspanyolca" diye adlandırılabilir), Türkçe, Fransızca, Rumca, İbranice, Yiddiş, Gürcüce ve diğer Batı dilleri konuşulduğu anlatılıyor. Savaş, kıtlık, Varlık Vergisi, sürgünler, mübadiller, sığınmacılar, göçmenler esnasında bir topluluğun "zenginlik" olmasa da seçiciliğini yaşayabilmesi damıtılmış zevklerin de varlığına işaret ediyor. Sanata, tiyatroya, müziğe verilen öncelikli değer muhtemelen on dokuzuncu yüzyıl sonunda inşa edilen ve Türk tiyatro tarihinde önemli yere sahip Tepebaşı Tiyatrosu'nun o semtteki varlığıyla da beslenmişti. 1890'larda inşa edildiği tahmin edilen Tepebaşı Tiyatrosu, Cumhuriyet döneminde en parlak devrini yaşamıştı. 1970'lerdeki yangınlarda yok olan barok binanın yerinde günümüzde TRT Tepebaşı stüdyoları bulunmakta. Saray Sineması'nda gösterime giren Comédie Française, Viyana Operası, Yasha Haifetz, Arthur Rubinstein gibi

müzik etkinliklerinin aynı semtte tertiplenmesi de tesadüf değildi.

Toplumun modernleşme dönüşümünde önemli bir yere sahip Galata ile Pera ayrılmaz iki dost, iki sevgili gibi her dem el ele, doğunun en batısı, batının en doğusundaydı. Onların öyküsüne katılan niceleri vardı. Cenovalılar, Venedikliler, Fransızlar, Yunanlılar, Kıbrıslılar, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler... Çoğu kez hareketli ama her zaman vakur ve dingin bir limandı Galata. Kırım'daki Feodosya'ya kadar uzanan denizasırsı ticaret yapan soydaşlarımızla bu semtten dünyaya açıldı. Aynı zamanda bu liman, semtinin kozmopolit yapısının da mihenk taşıydı. Çok dilliliğin yanı sıra, 1930'lu yılların sosyo-politik Türkleştirme hareketi "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının sokaktaki Yahudi üzerinde yarattığı zorunluluğun kara bulutlarının izlerine de rastlanıyordu. Aslında tek partili dönemin sorunu olan konu, çoğulcu demokrasiye geçildiğinde resmi makamları fazlaca ilgilendirmede. Fakat Türk kimliğine eklemlenme çabaları, Milaslı Avukat Gad Franko'nun yaşam öyküsünü anlatan oğlu Avukat Emil Haim Franko'nun tanıklığında en hazin şekliyle görülmekteydi. Ailemin büyüğü, babamın dayısı Avukat Daniel Behar ise yaşanan tüm travmalara karşın yaşamı boyunca inatla, Baro mecmuasındaki bir suçlamaya karşı verdiği tekliz demecindeki gibi Türklüğüyle övünenlerin başını çekiyordu:

"Burada mensup olduğun ırk itibarile, Yahudi avukatı yoktur; Türk Avukatı vardır. Biz Türklüğümüzle iftihar ederiz. Binaenaleyh, filhakika evvel ve ahır bu gibi ihanetkârane harekâtta bulunmuş kimseler olsa bile -ki tasavvur etmiyorum- bunlar Yahudi olması itibarile değil, bir ferd olması itibarile sırf şahsına münhasır olarak bu gibi teşebbüsatta bulunabileceğini tasavvur edebilirim. Maahaza, ırkdaşlarım arasında bu denaetkârane harekette ve teşebbüste bulunmuş kimse yoktur. Samimi ve kat'i düşüncem budur. Yirmi beş yıllık avukatım.

***Bunu kat'iyetle ve selâhiyetle tekzib ederim. Biz Türk avukatı olmakla iftihar ederiz.*¹**

Türkçe konuşmak ve Türk kimliğine eklemlenme konusu Cumhuriyet'in her döneminde konu olmuştur. 1928 yılında Profesör Avram Galante'nin "Vatandaş Türkçe Konuş" adlı (eski yazıyla yazılmış) kitabı bu anlamda oldukça değerlidir:

***"Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyetinin maksadı gayet ulvi, mukaddes ve izharı ceht, teşvike şayandır. Fakat dünyada nazariyat ile ameliyat arasında fark olduğu gibi, olması arzu olunan şey ile o şeyin olması arasında fark vardır. Bu fark, işin içine içtimaiyat ruhiyat düsturları girerse daha büyük olur..."*²**

Galante'nin de vurguladığı gibi bu başlık çift taraflı bir konu. Aslında bünyesinde hiçbir "hoşgörü" unsuru da taşımıyor. Yılların iyi niyetli, inançlı savunmaları ve çabalarıyla da olsa pek de mesafe kaydedilmediğini düşünüyorum. Üstelik ülke kalkınmasında, sanayide sosyo-ekonomik düzeylerde onca katkı sağlamış Yahudi vatandaşa rağmen.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'nda aile hukuku ve benzeri durumların azınlıkların kendi gelenek ve göreneklerine göre çözümlenmesi 42. maddeyle güvence altına alınmıştı. Buna rağmen Yahudi toplumu, aralarında görüşmecilerimden Emel (Gabay) Haliyo'nun büyükbabası Avukat Kalef Gabay da olmak üzere, 1925 yılında haklarından feragat ederek Medeni Kanun'a tabi olma kararı almıştı. Türkleşme çabalarını dönemin ruhani lideri Hahambaşı Haim Becerano da teşvik etmişti.³ Azınlıklara yönelik bu politikaları Galata merkezli hayatlar üzerinden anlamlandırmaya çalıştım. Çünkü Galata bir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşüm merkeziydi. Tarihsel tedirginlikleri her daim koy-

1 *Son Posta* gazetesi, 8 Aralık 1958, "Yahudi avukatlar tekzib ve protesto ediyorlar" başlıklı yazı.

2 Gerez, Habib. 1988: 248.

3 Bali, Rifat. 2010: 96.

nunda besledi. Ayrımcılık, ötekileştirme her daim vardı. 1934 Trakya Olayları, 1941 Mayıs'ında 18-45 yaşlarındaki "azınlık" mensubu erkeklerin askere alınarak çalışma kamplarında çalıştırıldığı 20'ler Sınıfı Nafia Askerliği, 1942 Varlık Vergisi... Bir gazeteci olarak önyargısız bir tavır ile sözü tanıklıklara bırakmaya özen gösterdim. Lakin geçmişe ait bu olaylar, toplumların kolektif hafızanın yansımalarının da ifadesi. Mübaddiller, sığınmacılar, göçler... Bunlar da elan yaşananların akislerine benzer değil mi? Osmanlı - Türkiye Cumhuriyetlerinin "hoşgörü miti" konusuna katılmıyorum; kanımca hoşgörü tek taraflı olduğunda adı "tahammül" olmalıdır. İnaniyorum ki tarihimizi doğru anlatmak adına yakın tarihimizin gerçekleriyle yüzleşmek en geniş anlamıyla toplumsal barışın gereğidir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısını anlatırken geçmişin tınlarını taşıyan "zamansız" bir anlatı olsun istedim. Bu "dionizik" arzuyla zamana tanıklık edenlerin, günlük olanın, toplumun ötesine, geçicilik uçurumunu aşarak taşınmasını hedefledim. Çünkü hayat kendi sularında akarken, hikâyesi anlatılan hayat yaşanmış demektir.

Galata'yı anlatması için sözü sevgili Mois Gabay'a vermeyi seçtim. Mois, Galata'yı tarihinin izlerinde adımlayan bir rehber olmasının yanı sıra, kendisini doğma büyüme bir Galatalı addeden bir genç. İnaniyorum ki yakında o da bizleri o semtin geçmişiyle sadece rehberliğiyle değil, bir yazar olarak kalemiyle aydınlatacak.

Bu çalışma, editörüm Berken Döner olmasaydı gün yüzüne kavuşur muydu, bilmiyorum... Bildiğim ise, sevgili Berken'in yüreklendirmesiyle çıktığım yolculuk boyunca her âna, her ayrıntıya ve her anıya eşlik ettiğidir. Onun dinamizmi, birikimi ve coşkusuyla canlı tuttuğu ilgiyi bundan sonraki çalışmalarda da birlikte deneyimleyeceğimize inaniyorum. Teşekkürler Berken!

Zaman ayırıp tanıklık edenlere, en samimi duygularını paylaşanlara, beni aile yakınları olarak addedenlere de teşekkür borç bilirim. Sizlerin bu tanıklıklarının çok okunmasını diliyorum. Çünkü hayatlarımız, bizi hatırlayan son insan kadar uzundur.

İstanbul, 6 Eylül 2020

•

MOİS GABAY

Galata'da bir pazar sabahı. Kulenin tam karşısındaki kafede daha kimsecikler gelmeden, gelip geçeni gözlüyorum. Tanımayanların korkulu rüyası, altılı köpek çetesi bazen gelip geçene çoğu zaman da havaya havlayıp, kaybettikleri arkadaşının heykeline selam verip, köşelerine geçiyor. Kulenin dibindeki kafe günün ilk çayını demleyip, birazdan her yaştan, milletten dükkânı dolduracak misafirlerini bekliyor. Büyükhendek Caddesi'nde hummalı bir hazırlık var. Bugün Neve Şalom Sinagogu'nda ardı ardında tam üç düğün gerçekleşecek. Güvenlikler erken saatlerden beri yerlerindeler. Geceden kalma üç evsiz Güney Kafe'nin yakınlarındaki köşede sızmışlar. Köpek çetesi birazdan onlara katılacak. Şirin Pastanesi'nde kahvaltıya gelmiş tek tük turistler, Türk kahvaltısının lezzetiyle sessizliğin keyfini çıkarıyor. Birazdan tek tek kafeler, takı tasarım dükkânları kepenklerini açıp, gün boyu adeta şehrin en büyük tiyatro sahnelerinden biri olacak Galata'da boy gösterecekler. Saat 10.00'a geliyor, işte ilk misafirlerim de gelmeye başladı. Artık ayaklanıp İstanbul'un Kalbinde Bilinmeyen Galata'yı ve "Yahudi İzleri"ni tanıtma vakti... İşte bakın, Büyükhendek Caddesi'nde "selfie" çeken gençler de görünmeye başladı. Öğle vakti sokak müzisyenlerinin sesine karışan kalabalık meydanı doldurmadan, curcuna başlamadan yola koyulma vakti. Sahi ben kimim? Size kendimi tanıtmadım. İstanbul'un son Yahudi mahallesinin en genç sakinlerinden, doğma büyüme Beyoğlulu, bu kitabın yazarı sevgili

Suzan Nana Tarabulus gibi 500 yıllık İstanbullu, profesyonel tur rehberi Mois Gabay.

Galata, Kuledibi, nam-ı diğer Kula. Çocukluğumun en masum anılarının, Mordiko'nun, Meyhaneci Aşer ile Çelebon'un, Kasap Dalva'nın, Balıkçı Avraam'ın, Sarı Madam'ın Kahvesi'nin, Şapkacı Pepo'nun, Lo Bueno Pastanesi'nin, Şekerci Belifante'nin ve adını sayamadığım kaybedilen insanların ve zamanların mahallesi. Dünyaya bir kez daha gelsem, 1950'lerde büyümek isteyeceğim mahalle. Bugünlerde bu mahalleden her gün geçen milyonlar buranın tarihçesinden ne kadar haberdar dersiniz? 19. yüzyılın İstanbul'una damga vurmuş, bir yandan Osmanlı Yahudi toplumunun modernleşmesini misyon edinirken, İstanbul'umuza çok değerli katkılar vermiş, Galata'da bıraktığı eserlerle buradan göçüp gitmiş, Kamondo ailesini hiç duydunuz mu? Elinizdeki bu değerli eser işte tam bu noktada, Kamondo Han'ın kapısından bir zamanların Galata'sına bakıyor. Bizim hiç yaşamadığımız ama merak ettiğimiz yaşamlara misafir oluyor.

Galata bugün son kırıntılarında Yahudi yaşamına ait izlerinde geçmişi yaşatma konusunda direniyor. Zaten Yahudiler, semtin yüzyıllardır süregelen tarihinde burada yaşamış elliyi aşkın milletten sadece biri. Çok renkli, çok dilli, mahrem kabul edilenin en üst noktalarında yaşanmış bir liman kentindeyiz. Yüksek kaldırım'dan Karaköy'e doğru inerken, Galata'nın günahkâr sokakları bize sesleniyor. Meyhanelerden genelevlere, bankalardan sigorta şirketlerine, hayat burada Osmanlı'nın son yüzyılının en gerçek tanığı olarak keşfedilmeyi bekliyor. Bolşevikler'den kaçıp gelen Rusların, Gürcü Yahudileri'nin Or Hadaş Sinagogu bugün yıkık olsa da, Aşkenaz Yahudi toplumunun ve Terziler loncasının sinagogları halen ayakta. "Barış Vahası" anlamına gelen Neve Şalom Sinagogu tarih boyunca uğradığı üç terör saldırısına rağmen, adeta "Buradayız!" dercesine düğünlerimize, sünnet ve Bar-Mitzva-

larımıza tüm coşkusuyla ev sahipliği yapıyor. Bir zamanların Alliance Okulu'na ev sahipliği yapmış, 2. Karma Okulu ve sonrasında Barınyurt olarak faaliyetine devam etmiş Or-Yom huzurevimiz yepyeni kimliğiyle yaşlılarımızın ikinci baharlarını en mutlu şekilde geçirebilmesi için var gücüyle çalışıyor. Pesah hazırlığında en önemli adreslerimizden matsa fırınımız yeni işlevi ile tarihe direniyor. Karaköy Meydanı'nda yıllarca gelinlerin merdivenlerinden mutlulukla indiği Gelin Perçemi Sokağı'ndaki Zülfaris Sinagogu görkemli geçmişin son tanığı olarak sessiz ve mağrur Selanik Pasajı'nın yanında bizleri selamlıyor. Tütün kâğıdı üreticisi Mahir de Botton'un Botton Apartmanı, çoktandır Kâzım Taşkent'in merhum oğlunun adı ile Doğan Apartmanı ismiyle anılan Serdar-ı Ekrem'in en muhteşem yapısı, yeni sakinleriyle bizleri bambaşka bir Galata'ya götürüyor. Tüccar ve banker Barnathan ailesinin yaptırdığı Barnathan Apartmanı'nda ise, otel olarak hizmet vermeden evvel son hazırlıklar yapılıyor. Şapkacı Pepo'nun dükkânı çoktan kafe olmuş, Galip Dede Yokuşu'ndaki pulcular, müzik ve plâk dükkânları, sahaflar yerlerini yeni sahipleri turistik eşya dükkânlarına bırakmış. Habip Gerez Ağabey resim ve şiir çalışmalarına artık Or-Yom'da devam ediyor. Eserleri ise korunmak üzere 500. Yıl Vakfı bünyesinde sergileniyor.

Eskiden büyüklerimizin konuştuğu "Galata'dan Pera'ya çıkma" kavramı çoktan tarih olmuş. Lebon, Markiz, Nisuz ve Baylan'dan geriye kimliğini kaybetmiş bir Beyoğlu kalmış. Kimse artık Pera'ya çıkarken özenmiyor. Sinemaları, tiyatroları yerlerini birbirinin aynı dükkânlara bırakmış. Meşrutiyet Caddesi, Pera Palas'ın ihtişamından uzak, eski görkemli günlerini özlüyor. Canım yanıyor, kızıyorum ama hiçbir şeyin o eski insanları geri getirmeyeceğini biliyorum. Varlık Vergisi'nin acı tanıklarından Karlman Pasajı ve Lazzaro Franko Bonmarşesi son hatırlayanlarının anılarında yaşamaya devam ediyor. 6-7 Eylül 1955'in laneti ise o sokaklarda yüzleş-

medikçe bizlerle bilinmeyen bir geleceğe taşınıyor. Papa Jorji'nin oyuncakları nerede şimdi? Peki, ya korkuyla o günlerde komşularına sığınan mahallelinin torunları Galata'yı yıllar sonra gezmeye gelmişler midir? Özür dilemek için asla geç değil, yeter ki pişmanlık duyup bir daha asla diyebilelim.

Gelin o zaman, şair Ümit Yaşar Oğuzcan'ın dizeleri kulağımızda, dudaklarımızda "Bre Sarika Bre" Sefarad ezgileri ile bizler de bir sabah çıkalım Pera'dan Galata'ya... Mordiko direksiyonuyla çüf çüf çüf diyemese de, Purim bayramı çıkışı çocuklar ellerinde kâğıttan fenerlerle sokaklarda "Purim Purim Purim Lanu" ezgisini söyleyemese de, evlerin kapılarından Yahudi İspanyolcası artık duyulmasa da bizler hayal gücümüzü zorlayıp, 1930'ların Galata'sına uzanalım. Geçmiş geleceğe tanıklık etsin. Hatırlanmak ve unutulmamak üzere kadehlerimizi kaldıralım Kula'ya...

*Ama şu Kız Kulesi'nin aklı olsa
Galata Kulesi'ne varır
Bir sürü çocukları olur...*
– **Bedri Rahmi Eyüboğlu**

Kamondo Han İçinden

“MAÎTRE” HENRİ GERON

Kamondo Han'ın vekilharcı Henri Geron, “maître” olarak hitap edilen, son derece saygın bir insandı. “Üstat-avukat” anlamına gelen “maître”, 20. yüzyılın ilk yarısında frankofon İstanbullular'ın kulaklarının çok aşına olduğu bir kelimeydi. O günlerde “maître” olarak anılmak sıradan bir durum değildi. Bunu çok iyi biliyorum çünkü babamı büyüten, ailemizin “büyük dayı”sı da aynı sığata sahipti. Geniş çevresinde herkesin takdirini kazanmış ve yıllar sonra bile yaptığı iyiliklerin anlatılmaya devam edildiğı bilge bir kişilikti. Bu nedenle ailemizde önemli bir karar alınacaksa muhakkak ona danışılırdı. Kendi yaşam deneyimimden yola çıkarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim, maître olmak, “usta”lığı da kapsayan, hayırseverlik, iyilik ve anlayışla özdeşleşmiştir.

Avukat Henri Geron, bir dönemin yakın tanığı, dönemin İstanbul'unun saygın simalarından biriydi. Maître Geron ile Kamondo Han'ın geçmişinden konuşmak üzere sözleşmiştik. Orta halli de olsa şık bir Nişantaşı evinin salonunda yan yanaydık. 1950'lerin ruhunu yansıtan zarif mobilyalar, dantelalı ince ayaklı sehpa, büfe vazifesi gören bir konsol, hemen arkasında kristal bir

ayna, aynanın kenarlarına iştirilmiş aile fotoğrafları bu konuşmaya tüm zarafetleri ile tanıklık ediyorlardı. O günlerde seksenli yaşlarında olan Avukat Henri Geron ile aile yadigârı birer berjer koltuğa yerleştiğimizde, o çoktan buğulu gözlerle gençlik günlerine dönmüştü. Henri, anne ve babası Bulgaristan'da yaşarlarmış. Baba Geron'un Fehmi Bey adlı bir ortağı onları Türkiye'ye gelip yerleşmeye ikna etmiş: "*Bulgaristan'ın ünlü Balkan kaşar peynirini ilk kez Türkiye'ye babam ile ortağı getirdiler,*" diye söze başlıyor. "*Babam ortağı ile birlikte bir bina satın almak istiyordu. Önce Şişhane'deki Frej Han ile ilgilendiler. Annem orayı tavanları yüksek değil diye istemedi. Sonra da o dönemlerde -ki yanılmıyorsam Botton'lara aitti- Kamondo Han'la ilgilendiler. 180.000 liraya satılıktı. Peşinat olarak 40.000 lira verdiler. Bu esnada babam bir iş seyahati için Rusya'ya gitti. Aynı günlerde de mal sahipleri fiyat artırdılar. Bunun üzerine Fehmi Bey de alışverişten vazgeçti.*" Babam, Henri Geron ile benzer yaşlarda, benzer yolculuklardaydı. O sıralarda Alliance Universelle'deki eğitimini tamamlamıştı. Annesi (babaannem) Sultana "Maître" olan kardeşi Daniel Behar ile kararlaştırıp babamı Fransa'nın Digne kentinde yaşayan diğer kardeşine, David'in yanına yollamıştı. O günlerde yaklaşık olarak on yedi - on sekiz yaşlarında olan babam, Fransa'da bir yandan Batılı bir eğitim sistemiyle yetişirken diğer yandan da Fransız yaşam ve kültürüyle harmanlanmıştı. Henri Geron da ailesi ile birlikte İstanbul'a göç etmeden önce, Fransa'da bir yandan hukuk eğitimi görüyor, bir yandan da Marsilya'daki Henri Cohen Bankası'nda yarım gün çalışarak eğitimini tamamlıyordu. O yılların Marsilya'sını babamın anlatımıyla gözümün önünde canlandırabiliyorum. Marsilya, son derece kozmopolit ve görkemli bir liman kentiydi. Fransa'nın ve ticaretin kalbiydi. II. Dünya Savaşı henüz başlamamıştı. Henri, öğrenim gördüğü Marsilya'dan ayrılıp, İstanbul'a yerleştiği ilk günleri şöyle anımsıyordu: "*1931'de*

İstanbul'a geldim. O dönemin çok iyi bir avukatı olan Milaşlı Gad Franko'nun yanında işe başladım. Aynı zamanda da gece gündüz çalışarak Türkçe öğreniyordum. Gad Franko'nun kaleme aldığı Hukuki Bilgiler (Fransızca) yayınının redaksiyonunu (editörlüğünü) yapıyordum." Gad Franko, dönemin İstanbul'unda kendi zamanını aşan bir şöhrete sahipti. Bunun son derece bilincinde olan Henri, ona olan minnettarlığını her fırsatta dile getirmekten mutlu oluyordu. Meslektaşlığın yerini kısa süre içinde yakın bir ilişkiye bıraktığını, aralarında güzel bir dostluğun başladığını ifade ediyordu.

Henri Geron, İstanbul'da her şeyin yolunda gittiğini düşünürken, II. Dünya Savaşı adım adım yaklaşıyordu: ***"Naziler Bulgaristan'ı işgal ettiğinde -1940'larda- Bulgar vatandaşlığımı korkudan reddettim. 1941'de Türk vatandaşlığı için başvuruda bulundum. Dosyada sorun yoktu ama 'açıklanamaz bir prensip kararı' mazeret gösterilerek reddedildim. Bu yüzden avukatlığımı icra edemedim. Halen Türk vatandaşlığımı bekliyorum."*** Yaşadığı dönemin tüm olumsuzluklarına rağmen zarif ve ince değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan Henri Geron, avukatlık mesleğini yapamamış olmanın üzüntüsünü yaşıyordu. Çünkü o bir "haymatlos" yani "vatansız"dı! Bu yüzden meslek hayatı boyunca "şirketler mütehassısı" olarak çalışmıştı. Kırgınlık vardı Henri'nin kalbinde, sözlerinde... Lafı tekrar Kamondo Han'a getiriyordu. Henri Geron'un babasının satın alamadığı Kamondo Han, İsidoro Gerson'a nasip olmuştu. Yanında çalıştığı Avukat Gad Franko, Kamondo Han'ın veraset yoluyla sahibi olan ve eşi İsodoro'yu yitiren Raşel Gerson'un avukatıydı. Son derece yetenekli ve güvenilir yardımcısı, genç Henri Geron'u, Han'ın vekilharcı olarak görevlendirmişti. Anne Raşel Gerson, Banca Commerciale Italiana'da çalışan kocasını yitirdiğinde, karşılaştığı zorluklara çare bulması için Gad Franko'ya başvurmuştu. O dönemlerde vergi, kiracı sorunları ve buna benzer işlerle uğraşmak görevi ise Henri Ge-

ron'a zimmetlenmişti. Henri Geron bu görevi üstlendiğinde Kamondo Han'ın mirasçıları Madam Raşel ve çocuklarıydı; büyük kızı Marcel Schindler, küçük kızı Jermaine Gerson, oğlu Renato Gerson.

Henri Geron, "Han'ın vekilharcı" göreviyle mirasçıların tümüyle yakın ilişki içinde olsa da Renato Gerson'u daha yakından tanıma olanağı bulmuştu: *"İkinci Dünya Savaşı önceleriydi. Renato Fransa'nın Lyon şehrine gidip yerleşti. Çok 'avant garde' idi."* Avukat Geron, genç adamı, "aşırı, uçuk, marjinal" olarak tanımlarken, Almanya Fransa'yı işgal ettiğinde Naziler tarafından tutuklanıp bir temerküz kampına götürüldüğünü hüzünlü bir ifadeyle anlatıyordu. Geçmişine ait bir sırrı tam da bu sırada kararlılıkla açıkladı: *"O dönemde diğer bir Yahudi gençle birlikte sahte nüfus kâğıtları imal eder, bir notere tercüme ettirir, Fransa'daki konsolosluk ve elçiliklere yollardık. Bu da oralardaki Türk temsilciliklerinin iş birliğinde Fransa'daki Yahudileri kurtarmaya yarardı."* Elliye yakın nüfus kâğıdından bir tanesi de Renato Gerson için düzenlenmiş ama evrak onun eline hiçbir zaman geçmemiş. Yaşanan insanlık ayıbında, katledilen günahsız altı milyon insandan biri, Renato Gerson... Son durağı ise, Auschwitz ölüm kampı! Bu trajik olayı hiçbir zaman unutmayan Henri Geron, hüzünlü havayı dağıtmak için Kamondo Han günlerine geri dönüyordu: *"Kamondo Han ile uğraşmak kolaydı. Aynı yerde Yazıcı Sokak'ta (günümüz Serdar-ı Ekrem Sokak) oturuyordum. Şık binalar, şık bir çevre. Kamondo Han'ın yanındaki bahçede bir tenis kortu vardı. 1939'da evlendiğim eşim Avukat Sara Çiprut'la orada tenis oynardık, küçük çocuklar da toplarımızı toplardı."*

Kamondo Han'ın şıklığını, asaletini paylaşmaktan son derece memnun olan Henri, *"Bohem Kamondo"* nun da yakın tanığı olmuştu: *"1940'lara yakın bir dönemde Abidin Dino'yu tanıdım. Otuz yaşındaydı ve evli değildi. O Fransa'ya taşındıktan*

sonra (1938) onun oturduğu atölye/daireye çok sarışın olduğundan ‘Sarı Kemal’ diye adlandırılan Kemal Sönmezler taşındı.” Geron’un “Sarı Kemal”e ait bir de anısı var: “Bir keresinde bu ressam kirayı ödemediğinden bir eserini kira karşılığı bana verdi. Ben ise kirasını Gersonlar’a ödeyerek tablonun sahibi oldum.” Şüphesiz ki Kamondo Han sadece lüks ve gösterişle anılmıyordu. Sanatçı kiracıları sayesinde çok renkli, çok bohem, entelektüel, yaratıcı bir dönemin de mekânı oldu. Abidin Dino ev sahipliğinde, pek çok yazarı, şairi, ressamı ağırladı. Öyle ki bu tarihten sonra Kamondo Han ve çevresi daha pek çok sanatçıya ev sahipliği yapacaktı. Han’ın çevresinden söz açılmışken babamın dayısı, Maître Daniel Behar’ı anımsadım. Karısı Janti ile beraber Kamondo Han’ın yakınlarında, lakin daha merkezi bir noktada, Refik Saydam Caddesi’nde gizli bir şatafatın zarafetinde, piyano, seçkin aksesuar ve tablolar, ince halılarla döşenmiş bir dairede yaşarlardı. Salonlarında gümüşler, kocaman şamdanlar, heykeller, ortalama bir insanın beline ulaşan büyük Çin vazolar (bana miras kaldı), duvarlarında ünlü Batılı ressamların tabloları ile çocukluk günlerimin en büyük hayalini oluşturacak kadar “müthiş” sayıda kitapları vardı. Görkemli merdivenlerin yer aldığı ferah ve geniş bir avludan ulaşılan, Kamondo Han’a benzer şıklıkta bir binaydı. Döneminin ruhu mudur, ait olduğu çevrenin özel konumu mudur, meslek grubunun seviyesi midir, ailelerin kültür düzeyi midir tam olarak ifade edemesem de o günlere ait bir zarafet vardı. İnsanların zevkleri, örf-âdetleri, etik değerleri ve sergiledikleri tavırlar incelik ve anlayışla yoğrulmuştu. Tıpkı Henri Geron gibi!

Vekilharcı olduğu Kamondo Han’ın mirasçısı Raşel Gerson ve kızlarıyla ile diyalog kurmanın çok zor olduğunu ifade eden Avukat Henri, her daim beyefendiliğini korumayı başaran nadide insanlardandı. İş görüşmelerini gerçekleştirdiği bir anısını şöyle anlatıyordu: “Raşel Gerson ile apartmanın

girişindeki kocaman mermer avluda buluşurduk. Apartman-da en çok Yahudi kiracılar vardı.” Madam Gerson ile kimi kez her zaman kapalı, apartman sakinlerinin “gizemli” olarak nitelendirdikleri 1 no’lu dairede konuşurlarmış. Kullanımda olmayan bu daire antika eşyalar ve sandıklar dolusu gümüş ile doluymuş. *“Madame Gerson çok şık, kalp hastası ve ‘ma-nière’li (şımarık/huysuz) bir kadındı. Bir keresinde, o dairede yaptığımız görüşmelerin birinde, önümüzden minicik bir fare geçtiğinde korkudan tavana sıçradı, peşinden de kalp krizi ge-çirdi. Anne ile kız kardeşlerin, Marcel ile Jermaine’in de kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve hiziipleşme de cabasıydı.”* Henri Geron, daha sonraları Jermaine ve Marcel kız kardeşlerinin arasında çatışma çıktığını ve bunun boş dairedeki gümüş “hazine”den kaynaklandığını anımsıyordu. Anneleri Raşel’in ölümünden sonra zaten araları çok açık olan iki kız karde-şin çatışması daha büyük boyutlara ulaşmıştı. Bu arada he-nüz izine rastlanmayan ve öldüğü kesinlik kazanmayan erkek kardeşleri Renato’nun yokluğu Kamondo Han’ın uzun süre el değiştirememesinin en önemli sebebiydi.

1940’lı yıllar sadece Kamondo Han’ın mirasçıları için kötü geçmemişti. İstanbul’un bütün kalburüstü aileleri bu yılları tedirginlik ve korkuyla karşılamıştı. Avukat Henri’nin üstadı, çok şey borçlu olduğu dönemin en değerli avukatı Gad Fran-ko ve ailesi de buna dahildi! *“Franko ailesi Varlık Vergisi’nde (1942) çok büyük kayıplar yaşadı. Galata’da, Bankalar Cadde-si’ndeki Bahtiyar Han da diğer tüm varlıkları gibi ellerinden alındı. Gad Franko da Aşkale’ye gönderildi.”* Aynı günlerde Geronlar da aynı yerde, Yazıcı Sokak’ta yaşamaya devam edi-yorlardı. Eşi Avukat Sara Geron makara imal ederek ticaret yapan bir iş insanı ile birlikte bir makara atölyesi kurmuştu. Tam da bu döneme rastlayan Varlık Vergisi’nde ödeyemeye-cekleri bir miktarla karşı karşıya kalmışlardı. Henri Geron, o talihsiz yılları üzüntüyle anlatıyordu: *“Abajurlarımıza varana*

kadar her şeyi, her şeyi aldılar. Keman kutusuna gizlediğim birkaç kıymetli eşyadan ve Rum bir komşumuza kaçırdığımız piyanodan başka bir şeyimiz kalmamıştı." Çok acılı bir dönemdi. Her şeye rağmen, Henri Geron'un Türk vatandaşlığına kabul edilmemiş olması tek bir kez işine yaramıştı: Aşkale'ye yolcu edilmemişti!

Kendi tarihçeme geri dönüp baktığımda, dönemin hırçın rüzgârları aile bireylerini farklı farklı yönlerdeki öykülere sürüklemiş. Ne büyük dayı Maître Daniel Behar, ne Bağdatlı büyükbabam Abdullah Abigadol, ne de babam Aşkale yolcusu olabilecek bir servete sahiptiler. Babaannem eczacı kocasını yitirdiğinde üç çocuğuyla bir başına kalmıştı. Babam altı, ablası on bir, kardeşi de dört yaşlarındaydı. Diğer kardeşi David, Fransa'nın Digne-les-Bains bölgesinde ticaret yaparak Osmanlı'da bulamadığı ufukların arayışını orada sürdürmüştü. Ailenin imkânları dar olduğundan en küçük kız kardeşleri Klara'ya verilecek bir drahoma yoktu. Bu yüzden o da çaresiz, Fransa'yı umut kapısı bilmişti. Ne hikmet ise daha sonra kocası olacak İzmir kökenli bir Türk olan Beno'ya Marsilya'da rastlamıştı. Ne var ki geç kurulan bu ailenin kaderi de Renato Gerson'ununkine benzemişti. Klara-Beno çifti 1944 yılında Marsilya'da Gestapo tarafından tutuklandıklarında Klara sadece otuz yaşındaydı ve Türk vatandaşıydı. Dönemin Marsilya Konsolosu Necdet Kent'in onu konvoydan kurtarma ısrarlarına rağmen o günlerde üç aylık hamile olan Klara kocasından ayrılmayı reddetmişti. Çiftin son durağı, Auschwitz ölüm kampı oldu. Tıpkı Renato Gerson gibi! Aynı günlere rastlayan dönemde Fransa'dan döneli sadece bir yıl olmuşken, babamın dört buçuk sene sürecek askerliği, "Yirmi Kur'a Nafia Askerliği" günlerine rastlamıştı. Kendini görev yeri olan Akhisar-Menemen'e sevk edilirken bulmuştu. Bir kara tren içinde, tıklım tıklım, çekirgelerin, bitlerin ve pirelerin yoldaşlığında!

Şalom Gazetesi, 11 Ocak 1995

90'lı yılların başında Kamondo Han

EMİL HAİM FRANKO

Kamondo Han'ın uzun soluklu tarihinde iz bırakmayı başarmış şahsiyetlerden biri de Han'ın avukatlığını üstlenen, yüzyıl başında İstanbul'da oldukça önemli bir sima olan Milaslı Gad Franko. Kamondo Han'ın vekilharcı Avukat Henri Geron'dan söz ettikten sonra onun patronu, ünlü Avukat Milaslı Gad Franko'yu anmamak olmazdı. Hukuk alanına önemli katkılarda bulunan, Yahudi Cemaati'nin saygın isimlerinden bu meşhur avukatın oğlu da bir avukat; 1916 doğumlu Emil Haim Franko. Oğul Franko, seksenli yaşlarına rağmen mesleğini icra etmeyi sürdüren, titiz, şık ve müstesna bir kişilik. Kelimenin tam anlamıyla bir İstanbul beyefendisi! Emil Haim Franko ile Kamondo Han'ı konuşmak için avukatlık bürosunda buluştuk. Devamında da zarif, seçkin görünümü, muhteşem bir kütüphanesi olan ve geçtiğimiz yıllarda yitirdiği eşinin anısının her köşede muhafaza edildiği evinde görüşmelere devam ettik. "1940'larda, 1950'lerde Kamondo Han'ın avukatlığını üstlenmiş Maître Franko kimdi?" "Milaslı Franko ailesinin Kamondo Han dönemindeki yaşamı nasıldı?" Bu soruları kendisine sormayı çok isterdim. Ne yazık ki, Avukat Gad Franko artık yaşamıyor. O dönemlere ait anıları oğlu Emil Haim Franko'dan dinliyoruz.

Emil Haim Franko, yaşına ve hayatın tüm acılarına rağmen dimdik durmayı başarabilmiş bir insan. Bu dinamizmini idealist kişiliğine, çalışma azmine yordugum "Maître" Emil Franko babasını şöyle anlatıyor: "*Babam Milaslı Gad Franko*

(Konya'ya bağlı) Çumra ile Gelibolu'da hahambaşılık yapan Haim Franko'nun küçük oğlu. 1880 yılında (Hicrî takvime göre 1297) Milas'ta dünyaya gelmiş. Çalışmaya on üç yaşında başlamış. Öğrenimini Rodos İdâdîsi'nde tamamlamış. Bu okuldan mezun olduktan sonra, tekrar Milas'a dönmüş. Milas'a döndüğünde İzmir'deki Alliance Okulu ile bağlantılı olan Yahudi okulunda yöneticilik yapmış. Aynı sıralarda İzmir'de yayımlanan Hizmet ve Ahenk gazetelerinde yazıyormuş. Sık sık Milas'tan İzmir'e gidermiş. Ailesinin oldukça yoksul olduğunu biliyorum. Annemin ailesinin ise Yahudi basın tarihinde önemli bir yeri var. Annem Elise'nin babası, büyükbabam David Fresco, dönemin önemli gazetelerinden El Tiempo'nun sahibi ve başyazarıydı. Bu evlilikten ben ve kız kardeşlerim Yvette ve Daisy dünyaya geldi. Babam kendi çabalarıyla Fransızca'yı öğrenmiş bir insan. Hukuk eğitimini İzmir'de tamamlamış. Babam İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerindendi. Çok yakın dostu olan dönemin İzmir Valisi Rahmi Bey¹ her gün babamı görmeye gelir, her şeyi ona danışırdı. 1913 yılında başlayan bu dostlukları uzun yıllar sürdü." Şüphesiz ki genel olarak herkes babasından sevgi ve övgüyle bahseder. Fakat Emil'in babasına olan sevgisi övgüden öte, hayranlık duyulmayacak cinsten değildi. Oğul Franko, babasının İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üyeliğini de önemle vurgulamıştı. Gad Franko, 1900'lü yılların başında "Osmanlı'nın bütünlüğünü"² savunur. Milaslı Gad Franko'nun bu düşüncelerinin ilerleyen yıllarda değiştiğini biliyoruz. Fakat bu çelişkinin kendi iç dünyasındaki karşılığını, yaşadığı düş kırıklığını tam olarak hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

1 Mustafa Rahmi Aslan. (d. 28 Haziran 1874-ö.7 Temmuz 1947)

2 Rıfat N. Bali, 2013.

Gad Franko, Milas'tan 1902 yılında ayrılır, İzmir'e taşınır.¹ İzmir'de amcasının oğlu Hizkia Franko² ile Judeo Espanyol lisanındaki "El Novellista" gazetesini yönetirler. Aynı doğrultuda "L'Imprimerie Francos" (Frankolar Matbaası) ile ülkenin Yahudi basın tarihinde saygın bir yeri olan "El Commercial" (1906) gazetesini kurup, başyazarlığını üstlenir.³ İzmir, Gad Franko'nun yaşamında yeni ufuklar açar. Amcaoğlu Hizkia Franko ile sahip oldukları matbaa bir süre sonra satılır. Franko bu tarihten sonra bir yandan ticaretle uğraşırken, diğer yandan da İzmir ve İstanbul'daki gazetelerle işbirliğini sürdürür.

Milaslı Gad Franko, basın-yayın faaliyetlerine devam ederken bir yandan da kendi kendini hukuk alanında geliştirmeye başlar. Zaman ilerledikçe hukuk alanında önemli bir birikime sahip olur. 7 Eylül 1909'da Mekteb-i Hukûk-ı Şahane'den aldığı "İkinci Dereceden Dava Vekili Ruhsatnâmesi" ile resmi olarak hukukçu kimliğine sahip olur.⁴ İstanbul Hukuk Fakültesi hocalarının sınavlarında üstün başarı kaydeder. Sonrasında da yine gazetelerle iş birliğini aksatmadan İzmir'de avukatlık mesleğini sürdürür. İzmir'de Kızılay İl Merkezi'nde ve devletin çeşitli komisyonlarında görev alır.

Milaslı Franko ailesi, İzmir'den sonra, I. Dünya Savaşı er-tesinde İstanbul'a taşınır. İstanbul'da hukuk doktorasına hazırlanan Gad Franko, tezini başarıyla Paris Hukuk Fakültesi profesörlerinin huzurunda sunar. İstanbul'da gittikçe ünlenen avukat, Fransa ve Almanya'dan gelen yabancı avukatlarla birlikte ticari davaları üstlenir. Öyle ki daha önce Av. Henri Geron'un da söz ettiği gibi Gad Franko'nun "Revue des Scien-

1 Histoire des Juifs de Turquie; Avram Galante; Cilt IV; S. 134-135.

2 Rodos (1897) ve Rişon Le-Zion (1911) hahambaşısı Yehuda Moiz Franko'nun oğlu.

3 Rıfat N. Bali, 2013.

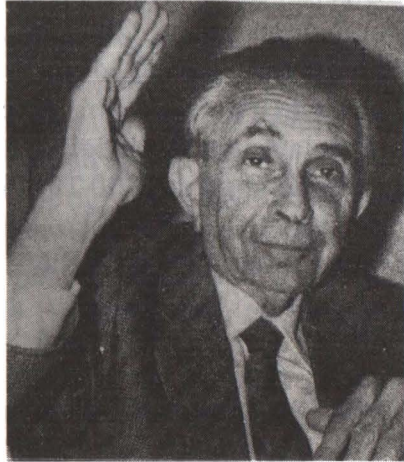
4 Rıfat N. Bali, 2013.

ces Juridiques” (Hukuk Bilimleri Mecmuası)¹ adlı yayınına Fransız ve Alman üniversitelerinden profesörler de makaleler yollar. Yeteneği ve birikimi ona Avrupa kapılarını açar. 1923 yılına kadar Paris ve Visbaden’de yaşayan Gad Franko, mesleğinde sayısız başarılar elde eder. Ailesine gurur dolu günler yaşatır. 1923’te İstanbul’a yerleşen Milaslı aile, şimdilerde İstanbul Kambiyo Müdürlüğü olan Şişli Palas’ın ikinci katındaki kiralık bir dairede yaşamaya başlar.

Şişli Palas’tan ayrılıp Kamondo Han’a geri dönüyoruz. Emil Franko şöyle anlatıyor: *“Babam Gad Franko İstanbul’da işe başladığında ortağı Maître Geron’la birlikte gayrimenkullerle ilgilenirmiş. O dönemlerde emlak alım satımından çok zengin olan ve çok güzel, Beyaz Rus bir kadınla evlenen Mösyö Deleon, Kamondo Han işini babama vermiş diye biliyorum.”* Kamondo Han, ünlü avukatın hayatında önemli bir yer edinmeye başlar. Emil Franko, Kamondo Han’a dair şunları anımsıyor: *“Kamondo Han’ın sahibesi Madam Raşel, çok zarif ve güzel bir kadındı. Anne ölünce, iki kızı, Jermaine ve Marcel düşman oldular. Erkek kardeşleri Renato’nun ortaya çıkmaması büyük bir sorundu. Diğer yandan, Jermaine evli olmadığı için erkek kardeşinin payına düşen mirastan öncelikli bir pay istiyordu. Bu da ailenin çözümsüz sorunlarından biriydi.”* Kız kardeşlerin birbirlerine düşmelerini ve düşmanlıklarını takiben Gad Franko avukatları olarak kavgaya dahil olmak istemez. Baba Franko’nun davayı reddetmesi üzerine Jermaine Gerson, oğul Franko’ya başvurur. Jermaine’i “sinirli bir kadın” olarak tanımlayan Emil Franko şöyle devam ediyor: *“Jermaine Gerson bana geldiğinde, babamın izini takiben, ‘Ben de ailenin avukatıydım, aile bölününce işi kabul edemem,’ diyerek davayı üstlenmeyi reddettim.”* Kız kardeşlere dair hem baba-oğul Franko’lar hem de “vekilharç” Henri Geron olumsuz hatıra-

1 Yayın yılı, 1926.

lara sahip. Gerson'ların oğlu Renato ise bu olumsuzlukların dışında kalmayı her zaman başarır. Emil Franko sözlerini Renato Gerson'u anlatarak sürdürüyor: *"Renato'yu II. Dünya Savaşı'ndan bir yıl kadar önce gördüm. Ben ondan daha gençtim (1916 doğumluyum) ve babamın Galata, Bankalar Caddesi, Bahçe Han'daki bürosuna sık sık giderdim. Renato Gerson'a ilk kez babamın iş yerinde rastlamış olmalıyım. Onu tanıdım; artistti, resim ve müzik seviyordu."* Kamondo Han günlerinden yıllar sonra, Emil Franko ve Han'ın mirasçılarından Madam Marcel Schindler'in yolu ortak dostları vasıtasıyla (Nino Kurtelis ve Norveçli kocası Mr. Guylmuyden) bir kez daha kesişir. Avukat Emil, bu karşılaşmayı şöyle anlatıyor: *"Kamondo Han davasından uzun yıllar sonrasındı. Büyükada'da buluşurduk. Davetler yapılırdı, briç oynardık."* Emil Franko, aradan geçen bunca zamana rağmen, Marcel'in İsviçreli kocası Monsieur Schindler'e ait bir anısını da unutamaz: *"Sanıyorum on yıl kadar önceydi. Mr. Schindler, o günlerde ABD Başkanı olan Jimmy Carter'a, hemfikir olmadığı politik bir yaklaşımı hakkında bir mektup yazdığını ve Carter'ın ona yanıt bile vermediği için çok kızgın olduğunu söylemişti."* Emil Franko ile konuşmamızda söz dönüp dolaşıp Han'ın ilk sahibi Kont Kamondo'ya geliyordu. Franko, Kont hakkında şu bilgilere sahipti: *"Kont'un çok ünlü ve zengin olduğunu, Paris'te adını taşıyan bir müze açtığını, özellikle Doğu uygarlıklarına ait nadide sanat eserleri biriktirdiğini, babam bana uzun uzun anlatmıştı."*

Emil Franko

Han'ın sahipleri –Kamondo'lar ve Gerson'lar– her ne kadar zenginlik, görkem, lüks ve trajik sonlarla özdeşleşmişlerse de kiracılar bu hikâyenin dışında yer alır. Özellikle ressam Abidin Dino'nun varlığı, Han'ı alışılmışın dışında bir yaşamla tanıştırır. Emil Franko'nun Dino kardeşlere dair tanıklığı da oldukça etkileyici: *“Kamondo Han'a tesadüfen gitmiştim. Abidin Dino ve abisi Arif Dino'yla çok iyi görüşüyorduk. Han'ın teras katındaki bir daireyi kiralamıştı. Abidin Dino'nun fazla mobilyası yoktu. Yerlerde minderler vardı. Her şey çok orijinaldi. Örneğin etrafta balık avında kullanılan ağlar asılıydı. Duvarlarda kendisinin ve ağabeyi Arif' Dino'nun tabloları... Çok bohem bir hava esiyordu. Kat büyüktü ama boş olduğundan göze daha da büyük görünüyordu. Eşimle birlikte de birkaç kez ziyaretlerine gittik.”*

Franko ailesi oldukça sevilen, takdir edilen bir aile olmayı başarır. Dönemin bütün ünlü simalarıyla, seçkin isimleriyle, sanatçılarıyla yakın bir diyalog kurabilen, herkes tarafından sevilen az sayıdaki insanlardan olurlar. Yine de olumsuzluklar peşlerini bırakmaz. Varlık Vergisi ailenin yükselişine ciddi bir zarar verir. Avukat Milaslı Gad Franko o yıllarda mesleğinin zirvesindedir. Aile sahip oldukları Vaniköy'deki arsayı, Bahtiyar Han'ı, daha sonra dördüncü katına taşındıkları Şişli Palas'taki evlerinin tüm eşyalarını, her şeylerini Varlık Vergisi dolayısıyla kaybederler. Talep edilen borçlar ödenmesine rağmen ortaya 1000 Türk lirası ek bir vergi daha türetilir. Sıfırı tüketen Gad Franko, kendisi gibi ünlü bir avukat olan Maître Şekip Adut ile birlikte Aşkale'ye yollanan ilk konvoyda yer alır. Oğul Franko, o günlerin kırılganlığını şöyle ifade ediyor: *“1942'nin Ekim'inde Aşkale'ye giderken sağlıklı olan babam, 1943'ün ilk aylarında Aşkale'den döndüğünde artık hasta bir adamdı. Varlık Vergisi döneminde hukuk doktoramı yapıyordum. Bu verginin adalet ve kanunla alakası yoktu, tamamen siyasiydi. O dönemlerde çok tanınmış bir kişi olan ba-*

bam 'Bir Ortaçağ kanunu' olarak nitelendirdiği Varlık Vergisi hakkında düşüncelerini Saracoğlu'na da söylemişti. Zaten kendisiyle ilgili işler o aşamadan sonra daha da kötüye gitti." Gad Franko'nun Varlık Vergisi konusundaki itirazlarını Avukat Süreyya Ağaoğlu takip eder. Süreyya Ağaoğlu, Türkiye'nin yetiştirdiği ilk kadın avukat olmasıyla ünlüdür. Bunun yanı sıra Franko'nun kızı Yvette'in de yakın arkadaşısıdır. Ailenin Süreyya Ağaoğlu'na güveni tamdır. Ağaoğlu bu ilişkiden dolayı Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun yakın takibindedir. Süreyya Ağaoğlu ilerleyen yıllarda Varlık Vergisi günlerine dair şunları söyleyecektir: "Varlık Vergisi hadiseleri sırasında, yanında büyük dostum ve arkadaşım Özel Kalem Müdürü Abdullah Zeki olduğu halde, Başvekil Saracoğlu bir gün bana 'Varlık Vergisi işlerinde Musevilerin haklarını müdafaa ediyormuşsun. İsrail Devleti kurulursa oraya gidip başvekil olursun artık' dedi. 'Belki olurum ama sizi Kalem-i Mahsus Müdürü bile yapmam, haksızlıklara hiç tahammülüm yoktur' cevabını verdim. 'Seninle konuşmak bir barut fıçısı üstünde oturmakla bir' dedi Saracoğlu."¹ Milaslı Gad Franko, döneminde bir kanaat önderi olarak kabul edildiğinden, belki de ibret olsun diye, Aşkale'ye giden ilk konvoyun içinde yer alır. Bu olayın ve devam eden olumsuz koşulların etkisiyle oğul Franko İsrail'e gitme kararı alır. Aslında bu fikir başlangıçta babasına aittir. Gad Franko, Aşkale'den döndükten sonra ülkesinden ayrılıp Filistin'e gitmeyi çok ister. 7 Haziran 1943'te yaptığı vize başvurusu kabul edilmez. Gerekçe "Hariçte Varlık Vergisi hakkında aleyhimizde propaganda yapması muhtemel bulunması"dır.² Babasının bu arzusunu oğlu yerine getirir. 1943-45 yılları arasında hu-

1 Süreyya Ağaoğlu, 1975.

2 Tahir Kodal, Türk Arşiv Belgelerine Göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri", Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü-Atatürk Dergisi, Cilt:5, Sayı: 3, Erzurum 2007, s.146.

kuk öğrenimini orada sürdüren Emil Franko, o yılları şöyle anlatıyor: *"Babam yaşlıydı, tek başına çalışamıyordu. Ben de İstanbul'a geri döndüm. Askerliğimi yaptım ve 1948'in Ağustos'unda avukat olarak işe başladım. Bir süre Avukat Henri Geron ve Avukat Sırmalı'yla beraber babamın işlerine baktım."*

Avukat Emil Franko'yla Kamondo Han özelinde yaptığımız söyleşinin sonunda Jermaine'in son yıllarda yaşama veda ettiğini, Marcel ile kocasının uzunca bir süre İsviçre'de yaşadıklarını, çocukları olmadığını ve onların da artık yaşamadığını öğreniyoruz. İsterdim ki bu söyleşimize hikâyenin başkahramanlarından Gad Franko da eşlik edebilsin. Her şeye rağmen, değerli Emil Franko'ya verdiği kıymetli bilgiler için teşekkürü bir borç bilirim.

Milaslı Gad Franko yaşamı boyunca pek çok şeye tanıklık etti. Karar verme mekanizması içinde yer aldığı yıllar da oldu, acımasızca cezalandırıldığı zamanlar da... İdeolojik olarak yaşadığı çelişkiyi, düşünsel savrulmaları, devlete olan kırgınlıkları dönemin diğer "kanaat önderleri"yle paylaşıyordu. Tıpkı meslektaşı, uzun süre yol arkadaşlığı yaptığı büyük dayım Maître Daniel Behar gibi! İkisi de parçalanmakta olan Osmanlı'nın birlik ve bütünlüğünü savunuyordu. İkisi de ömürlerinin en verimli zamanlarını Yahudilerin Türkçe'yi en iyi biçimde öğrenmesine, geniş toplumla bütünleşmesine harcadı. Milaslı Gad Franko'nun bu konudaki inancı daha kesindi ki yenilgisi de büyük oldu! Öyle ki İzmir Sultanîsi'nden öğrencisi Ödemişli Şükrü'nün (Saracoğlu) milliyetçi, Türkçü fikirlerinin oluşmasında etkisi büyüktü. O Şükrü Saracoğlu ki 5 Ağustos 1942 günü Meclis kürsüsüne yeni kurulan hükümetin başbakanı olarak çıkıyordu. Şükrü Saracoğlu hükümet programını okumaya şöyle başlamıştı: "Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü olarak kalacağız."¹ İlerleyen süreçte

---

1 Şükrü Saracoğlu'nun 5 Ağustos 1942 tarihli hükümet programı konuşması.

Varlık Vergisi kanunu çıkarıldı. Vergi borcunu ödeyemeyenler Aşkale'ye yollandı. 1943 yılında Haydarpaşa Garı'ndan hareket eden trendeki Aşkale yolcuları arasında, Varlık Vergisi'nin sorumlusu Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun, fikirlerinden çok etkilendiği değerli hocası Milaslı Gad Franko da bulunuyordu. Kendisi için belirlenen 375.000 liralık vergi borcunu ödeyememişti. Gad Franko, Aşkale'den döndüğünde şüphesiz ki artık hayata farklı bir yönden bakıyordu. Sıkı sıkıya bağlı olduğu ideolojik görüşleri değişmişti. Türk Yahudi toplumunun Türkleşmesi yönündeki çabası düş kırıklığına uğramış, siyonizm konusunda fikirleri temelden değişmişti. 12 Ağustos 1954'te İstanbul'da yaşamını yitirdi. Neve Şalom Sinagogu'nda düzenlenen törenin ardından Arnavutköy Musevi Mezarlığı'na defnedildi.

Benzer Türkçü fikirleri paylaşan meslektaşı Daniel Behar, Milaslı Gad Franko'nun cenaze töreninde duygu dolu bir veda konuşması yaptı. Babamı büyüten, babaannemin kardeşi "Maître" Daniel Behar, 1890 yılında İstanbul'da doğdu. Ester ve Mişon Behar çiftinin ikinci çocuğuydu. Milaslı Gad Franko'dan on yaş genç olmasına rağmen benzer yolculukları oldu. O da son derece ciddi, titiz, sık ve müstesna bir kişilikti. 1950 yılında yapılan genel seçimlerde meslektaşı Salamon Adato¹ Demokrat Parti'den milletvekili adayı olduğunda, kendisi de Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nden milletvekili adayı olmuştu. O seçimlerde Adato yüksek bir oy oranıyla milletvekili seçilirken, Millet Partisi seçimlerden büyük bir hüsrarla çıkmıştı. Parti başkanı Bölükbaşı, aday olduğu Kırşehir ilinin neredeyse bütün oylarını alarak tek başına partisinden vekil olabilmmişti.

---

1 Av. Salamon Adato (d. 1894, Edirne - ö. 3 Nisan 1954, Adana). 1946 ve 1950 seçimlerinde yüksek oy oranları ile seçilerek, TBMM 8. Dönem ve 9. Dönem'de Demokrat Parti İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Her şeye rağmen, inandığı değerlerden ödün vermeyen Avukat Daniel Behar, cemaatinde de etkin roller üstlenmişti. “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyalarında önemli bir sorumluluk yüklendi. “Türkçe Konuşmak Lüzumu Hakkında Bir İki Söz”¹ başlıklı yazısında Türkçe konuşulmasını Türk kültürüne bağlılığın en önemli göstergesi kabul ederek, *“Bu lisanı kullanmamakta ısrar etmek aziz vatanımıza, necip ve asil Türk milletine karşı beslediğimiz aşk ve bağlılıktan şüphe edilmesine meydan vermek demektir. Mensubu bulunduğumuz vatan ve milletin lisanını terk ile yabancı bir lisanı tercih ederek daima aramızda kullanmak af olunmayacak büyük bir kabahattir,”* fikrini savunmuştu. Türkçe konuşmanın gerekliliği konusunda sinagoglarda da sık sık konuşmalar yapan Daniel Behar’ın yayınlanmış bir de kitabı var: “Yaşamak Hakkı ve İdam Cezası”.² Kendi döneminin kanaat önderlerinden biri olan Daniel Behar’dan geriye oldukça az hatıra, kısıtlı bilgiler, tanıklıklar kaldı. Oysa Daniel Behar’ın tahayyül dünyasının boyutlarını anlamlandırabilmek, faaliyet alanlarının çerçevesini çizebilmek Cumhuriyet dönemi azınlık politikalarının toplumsal yansımalarına da yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. Dilerim ki bu kitapta yer alan bütün tanıklıklar gibi, Daniel Behar da yeni çalışmalar için yol açıcı olur.

Şalom Gazetesi, 11 Ocak 1995

---

1 *Türk Yurdu* dergisi, 1911.

2 Saadi Basımevi, 1959.

NAİME (MİMİ) SALTİ TARAGANO

Kamondo Han'ın zaman tüneline bir kişi daha katıldı. Telefon çalıp da *"Ben de Kamondo Hanlıyım..."* diyen bir ses duy-mak son derece heyecan vericiydi. Zincirin halkalarına her an yeni insanlar ekleniyordu. Böylece Han'a ilişkin anılar tekrar yaşanıyor, yazıya aktarılırken bir anlamda da ölümsüzlük ka-zanılıyor.

Naime "Mimi" Taragano Salti aslında Kamondo Han konu-sunda ilk görüşülen apartman sakini. Öylesine dolu dolu bir anlatımla Han'daki hayattan söz etti ki, bir anlamda bu kitaba ilham veren kişi kendisidir. Duygularından yansıyan sıcaklık ve samimiyet, bu satırların yazarının da kendisini fahri bir "Kamondo Han ailesi" ferdi hissetmesine neden oldu. Baş-langıçtaki bu konuşmadan sonra Naime "Mimi" Salti, İsrail'e taşındı. Tarihler 1999'u gösteriyordu. Gelin bizler daha da eskiye, 1940'ların Kamonda Han'ına dönelim.

Kamondo Han'ın 2. katının 10 numaralı dairesinde, son otuz-kırk yıl boyunca üç nesil bir arada yaşadı. Heskia-Ta-ragano-Salti ailelerinin "Kamondo Han" dönemini Naime (Mimi) Salti, büyük bir içtenlikle anlattı. Naime Hanım, hikâ-yesine şöyle başlıyor: *"Anneannem (Soyadı: Heskia) 1937 yı-lında Kamondo Han'a taşınmıştı. Annem ile babam (Taraga-no) 1936'da evlenmişler; annem hamile kaldığında 1938'de anneannemin yanına taşındılar. Annemler dört kız kardeştiler: 'Les Quatre Graces Heskia' (Dört Heskia Zarafeti) diye adlan-dırılırlarmış, annem Elza Heskia da en büyükleriymiş."* Naime

Salti'nin aile hikâyesine dönmeden önce diğer Heskia'lara, meşhur kız kardeşlere değinmemek olmazdı. Heskia ailesinin ikinci kızı, Paris'te okumuş. Alliance Universelle Okulu'nda müdire olmak üzere Mısır'a gitmiş. Daha sonra evlenerek "Grünberg" soyadını almış. Gracia Hanna ve en genci Yvette Aviva da Heskiolar'dan. Heskiolar'ın bu iki kızı da İsrail'e göç etmiş. Hanna, Gat; Aviva ise Hananel soyadlarını almışlar. Heskia Ailesi'nin dört kızı da gençliklerinin değişik bölümlerini Kamondo Han'da yaşamışlar.

Salamon Taragano (lakabı "Sigortacı Salamon") ailesiyle birlikte eşinin anne ve babasının evine taşındıktan sonra, 1940'ın Mart ayında Naime (Mimi); 1948'in Kasım ayında da kardeşi Hayim, Kamondo Han'da doğmuşlar. Şık bir İstanbul hanımefendisi olan Naime Salti'nin canı kadar sevdiği kardeşi Hayim Taragano'nun hazin bir öyküsü var. Hayim, Taragano, Kamondo Han'daki aile yuvasından uçup 1964'te İsrail'e göç eder. İsrail'de Kibutz Neot Mordechai'a yerleşir. 1972'nin Ekim ayında Kibutz mensubu bir genç kızla evlenir. 1973'ün Ekim'inde ise Yom Kipur Savaşı'nda Golan Tepeleri'nde bir tankçı birliğinde yaşamını kaybeder. Henüz yirmi beş yaşındayken.

Art arda görüştüğüm Naime Salti, tıpkı Avukat Sami Maçoro gibi ortak geçmişlerinin benzer ısıltılarını taşıyan gözler ve aynı sevginin bağlılığını ifade eden sımsıcak kelimelerle Kamondo Han'ı anlattılar. Ailenin yaşam öyküsüne dönmeden Kamondo Han'ın bulunduğu sokağın önceleri "Yazıcı Sokak" olarak anıldığına, daha sonra adının "Serdar-ı Ekrem" olarak değiştirildiğine değiniyoruz: *"Yazıcı Sokak denirdi, çünkü orada zamanın ünlü bir ailesi 'Yazıcı' lar muş. Sonralarında sokağın adı 'Serdar-ı Ekrem' olarak değiştirildi,"* diyor ve Han'ı anlatmayı şöyle sürdürüyor: *"Kamondo Han, iki bölümlü çok büyük bir apartmandı. Esas kapısı Serdar-ı Ekrem Sokağı'ndaydı. Bir de daha sonra kullanılmayan bir arka kapısı vardı.*

O da sokağın paralelindeki Tatar Bey Sokağı'ndaydı.” Hanın girişini şöyle tasvir ediyor:

“Oymalı demirden ihtişamlı bir kapısı vardı. Devasa bir giriş holü ve sağda mermer merdivenler. Onlar da öylesine geniştiler ki ben merdivenlerden gelinlikle inerken yanımda iki kişi daha durabildi.”

1940'lı yılların öncesinin pek anımsanmamasıyla birlikte, o binanın konumu ve oda dağılımı itibariyle sonradan bölünmüş olduğu yargısına kolaylıkla varılabilir. Bazı dairelerde banyo yokmuş örneğin. Ne mi yaparlarmış? Ortak kullanırlarmış! Yine de deniz tarafına bakan arka cephe dairelerden gözüken manzara her zaman eşsizmiş. Naime Hanım, ***“Fenerbahçe'den Beylerbeyi'ne kadar,”*** diyerek bu manzarayı tasvir ediyor. Tavanları dört buçuk metre yüksekliğinde olan dört katlı apartmanın girişteki kapıcı dairesi de muazzam büyümüş. Naime Salti, kendini bildi bileli orada hep Fatma Hanım ile Hüseyin Efendi üç kızı ve iki oğluyla yaşar, kapıcılık edermiş. Naime Salti ve apartman arkadaşı Sami Maçoro'nun çocukluk ve gençlik yıllarının Kamondo Han'daki odak noktası ***“Las Tarasas”*** (Teraslar) olarak adlandırdıkları, kimi kez çamaşır asmaya yarayan ama çoğu kez çocukların oyun alanı olan bir teras katı. Naime hanım, ***“Futbol bile oynayabildiğimiz büyüklükte bir eğlence yeri idi,”*** diyerek teras katının genişliğine dikkat çekiyor. On yedi çocuktan on altısı erkek, Naime Salti ise, yegâne kız çocuğuymuş. Futbol esnasında ***“kalecilik”*** genelde onun göreviymiş. Naime hanımın çocukluğunun en güzel günlerinin şahidi olan Kamondo Han, ilk gençliğinin ve genç kızlığının da mekânı olmuş. O yılları şöyle anımsıyor: ***“Kamondo Han'da, Mayıs 1958 tarihinde gelin oldum. Eşim Selim Salti ailemize iç güveysi girdi. Evliliğimin ilk dört senesinde Kamondo Han'da yaşadık, iki oğlum Hayim ve Moni de orada doğdu. Daha sonra eşim ve oğullarımla Kamondo Han'dan taşındık. Annem ise 1972 yılına kadar Han'ın 10. No.lu dairesin-***

Heskia kız kardeşler

de yaşamayı sürdürdü." Anne, baba, oğul Hayim, damat Selim, kız Naime ve onların (Salti çiftinin), iki oğlu Hayim ve Moni... Çok kalabalık bir aile! Naime "geniş aile"sini şöyle anlatıyor: "Alt alta üst üste yaşırdık. Cumbalı odada annem-babam ve büyük oğlum; sol taraftaki odada küçük oğlum, eşim ve ben; salonda da kardeşim Hayim yatardı. Eşim Selim bir buçuk yıl yedek subaylık yaptıktan sonra üniversiteye devam etti. 1964'e kadar Kamondo Han'daydık. Orası benim için dünyanın en güzel yeriydi. O binada yaşamak bana gurur verirdi. Oranın ihtişamı, dost ve komşuluğunun görkemi benim için benzersizdi."

Kamondo Han'da hayat sabah erkenden başlarmış. Komşuluk ilişkileri oldukça sıcakmış. Öyle ki Naime'nin bugün

bile o günleri sevgiyle yâd etmesinde bu ilişkinin önemli bir payı var: “En el aydinlik” aydınlıkta, “*Bonjur Estreya komo estas?*” (Günaydın Estreya, nasılsın?) sesleri duyulurmuş. Aydınlıkta kimi kez şarkılar, kimi kez ise karı-koca kavgalarının değişik tonları tınlarmış. “*Kek yaptım, buyurun tadına beraber bakalım*” gibi davetler, “*Tienes un limon de emprestarme?*” (Bana bir limon ödünç verebilir misin?) gibisinden dayanışmalar eksik olmazmış. Türkçe dışında daha çok Fransızca konuşulurmuş. Elbette Ladino da duyulurmuş ama o dönemde Ladino yerine, “Yahudice” denilirmiş.

Han’ın 2. katının 10 No’lu dairesinde gündelik hayatın akışını değiştiren olaylardan biri de “gündelik terziler”miş. Kamondo Han’ın ağırbaşlı soyluluğuna yakışan ipek elbiseler, Terzi Sevim’in elinden çıkmaymış. Naime, hareketli geçen biçki dikiş günlerini şöyle anlatıyor: “*Bize journée’ye (gündelik) terzi gelirdi. Terzi Sevim, ‘BURDA’ diye bir mecmualar getirirdi. İlkbaharda bizim evde bir hafta kalırdı. Ayrıca bir hafta da sonbahar-kış kıyafetlerimizi hazırlamak için gelirdi. Modayı böyle takip ederdik. O dönemlerde paltosundan tut, gece elbisesine kadar bütün kıyafetlerimiz terziye diktirilirdi. Çocukluğumda Beyoğlu’na çıktığımızda benim saçlarıma en azından bir tane, bazen de iki tane kocaman tafta fiyonk, ‘kokita’larım (saç örgüsü) kondurulurdu. İzci eldiveni gibi, beyaz pamuklu eldiveni beyaz soket çorap tamamlardı. Büyükannnem klasik giyinirdi, ‘era fostaniko de seda’ (ipek bir elbise). Bu elbise bir yakadan, düğmelerden ve kemerden oluşurdu. Fakat dışarı çıkarken daima çorap giyerdi. Şapka takılır mıydı hatırlamıyorum ama eldiveni çok belirgin biçimde hatırlıyorum. Bu kimi zaman beyaz pamuklu eldiven, kimi zaman dantel bir eldivendi. Annemle çıktığımda ya ipek bir elbise ya da ‘kostumiko de keten’ (keten tayyör) giyerdi. Benim gençliğimde bile bu tarz bir giyim kuşam anlayışı sürüyordu. Yazlık için bir tane keten tayyör, bir keten etek, bir bluzika (bluz) diktirilirdi ki o za-*

manlar 'tişört' yoktu. Bir de kolsuz keten elbiseler hazırlanırdı. Bazen de kaliteli basmadan, poplinden giysiler yaptırılırdı." Anımsıyorum... Bize de her sezon gündeliğe bir terzi gelirdi; Madam Froso. Anneme, kız kardeşime ve bana kıyafetler dikerdi. Dikiş günleri, sabahın en erken saatlerinde başlayan, neredeyse akşamın geç saatlerine süren bir serüvendi. Bazen terzi evine döner, ertesi gün işe devam edilirdi. Evin içinde bir kargaşa, iplik kumaş parçaları, darmadağınıklık sürerdi. Bu dağınıklığın fonunda annem ile Madam Froso'nun gün boyu konuştuğu Rumca vardı. Birlikte ne inciler döktürürlerdi... O yıllara dönüp baktığımda yanlarında "terzi yamaklığı" yaptığım günlerde her seferinde anlamına ulaşamadığım o kopkoyu sohbete ne kadar sinir olduğumu elan hatırlıyorum.

Naime'nin okulu Han'a çok yakın olduğu için, o çevreden hiç kopmamış. *"Okulum da I. Karma idi. Şimdi Neve Şalom Sinagogu'nun bulunduğu yerd. Sokakta oynamamıza da pek müsaade edilmezdi, o günlerde. Berta diye bir arkadaşım vardı karşı apartmanda, onunla birbirimizin evlerine gidip gelirdik. Bir de apartmanın erkek çocuklarıyla terasta oynardık."* Kamondo Han'da her akşam üstü, 16.00 gute (kahvaltı)¹ saatiymiş. Naime, neredeyse gelenekselleşen "gute" saatlerini oldukça lezzetli anlatıyor: *"Okuldan geldiğimiz zaman çay, bir dilim kızarmış ekmek, üstünde tereyağı veya 'sana yağ' gibi herkesin kolaylıkla ulaşabileceği (o günlerin şartlarına göre piyasada ne bulunursa) hazırlanırdı. Kızarmış ekmeklerin üzerlerine ya reçel ya da toz şeker ekerdik. Arkadaşım, sevgili komşumuz Sami'nin gute'si neydi biliyor musunuz? Ufak bir sahanda, yağ içinde kızartılmış kaşar peyniri. Çok yemek seçen bir çocuktu ve her gute yalnız bunu yerd."* Naime, *"O dönemi yaşamak gerekti,"* diyerek devam ediyor. *"Merdiven boşluğunda caddeye bakan tarafta uzun bir sopa ile ip gerilirdi, çamaşır*

1 Fr. "gouté". "Atıştırma" anlamında kullanılmaktadır.

asmak için. Apartman sakinleri arasında kimin önce kapacağı adeta bir yarıştı. Kamondo Han'dan söz ettiğimde kendimden geçebiliyorum. Orada yirmi iki sene yaşadım. Her günü bir maceraydı, dayaklar, boşanmalar, bayramlar, Şabat günleri, düğünler, Bar-Mitzvalar..."

Naime Salti, komşularla yan yana bir yaşamın yakın tanığı. Fakat bu komşular arasında Abidin Dino adını hiç hatırlamıyor. II. Dünya Savaşı öncesinde orada yaşamış ve çalışmalarını sürdürmüş olan Dino'ya dair hiçbir anısı yok. Dedesine misafirliğe gelen Hursi'yi saymazsak Naime (terastaki futbol oyunlarında kalecilik yapan Naime!) apartmandaki on altı erkek çocuğun yanı sıra tek kız! Bundan da gizli bir gurur duyduğunu gözden kaçırmak olası değil.

Hep güzelliklerden, hoş anılardan gülümseyen bir yüzle söz eden Naime, konu mal sahibi Gerson kız kardeşlere gelince kaşlarını çatıyor. Yeni mal sahiplerinden Jermaine Gerson hakkında belirgin bir portre çizmek mümkün. Naime Salti onu şöyle tasvir ediyor: *"Hiç evlenmemiş katı, kuru bir kadın. Jermaine her şeye maydanoz, binada elinde sigarayla kaynana gibi dolaşırdı. Diğer kız kardeş Marcel ise Kamondo Han'da hiç yaşamamış olup, soyadı Schindler olan Hristiyan biriyle evliydi."*

Sohbet koyulaştıkça, anılarda zaman yolculuğunda dost olunuyordu. Apartmana dair bütün detaylar yeniden ele alınıyordu. Örneğin apartman sakinlerinin merakla izledikleri, Kamondo Han'ın girişinde, birinci kata varmadan önce bir merdiven çıkılarak ulaşılan daire de epey ilgi çekiciymiş. Mimi ve Avukat Sami Maçoro'nun anlattıklarına göre orada bir Avusturyalı kadın ile yedi Çinli erkek yaşarmış. Alman kadın onlardan biriyle evliymiş. Sami Maçoro şöyle anlatıyor: *"Rivayete göre Çinliler II. Dünya Savaşı patlamadan önce İstanbul'a iş bulmak için gelmişler, daha sonra savaş patlayınca ülkelerine dönememişler."* Naime İstanbul'daki Çinliler

arasından sadece Mösyö Şü'yü anımsıyor. Kocasını uzun yıllar sonra vefat edince Alman kökenli hanımefendi Mösyö Şü ile yaşamaya devam etmiş. Naime, o dairenin sakinlerinden şöyle söz ediyor: *"Çinli aile... Fare gibiydiler, biri çıkar, biri girerdi! Mösyö Şü çok ahabamızdı. Çinliler Türkiye'de ilk kâğıt oyuncakları orada, o evde imal ederlerdi. Kamondo Han'ı en son terk eden Mösyö Şü'ydü; Taksim'de ilk açılan Çin Lokantası'nda da çalıştı. Sonra ona ne oldu, bilmiyorum."* Bir apartman dedikodusu yaparcasına sürüyor "Kamondo Muhabbeti". Birinci katın üç numaralı dairesinden ise 1950'li yıllarda Jermaine Gerson taşınana dek birçok kiracı gelip geçmiş. 1942, 1944, 1947 yıllarında burada ikamet eden Yahudi ailelerin büyük bir çoğunluğu İsrail'e göç etmiş.

Mimi'nin belleğinde Mösyö Samuel ile eşinin iki kızları da vardı. Biri bekâr kalmış, evlenip evden gideninin ise Hursi adlı bir kızı olmuş. Sami Maçoro gibi, Naime Salti'nin de çocukluk hatıralarının arasında, dedesi Mösyö Samuel'i sık sık ziyaret etmeye gelen Hursi yer almakta. Han'daki tek kız olan Naime, Hursi misafirliğe geldiğinde bir hemcinsiyle birlikte olmanın keyfini sürermiş. Naime, *"Hursi şimdi soyadını hatırlamadığım Mişa adlı bir adamla evliymiş..."* diyerek takip ettiği kadarıyla çocukluk arkadaşına ait bilgiye aktarıyor. Birinci kattaki dört numaralı dairenin kiracıları Fani ve Alber Uziel çiftinin bir soyadları daha varmış; Saydam! Oğullarının adı, Niso. Kızları Çela, Naime Salti'nin bir kuzeni Beno Belevi ile evliymiş. Onların da Rafi ve Avi adlarında iki oğulları varmış. Kamondo Han'da "Uziel/Saydam"ların bir özellikleri varmış: *"Onlarınkisi yegâne telefonlu daireydi,"* diye anlatıyor Naime. O günlerde şimdilerde olduğu gibi akla gelince kimse telefona sarılmazmış. Telefon etmenin ne denli önemli bir olay olduğunu Naime Salti şöyle dile getiriyor: *"Evdeki erkek çocuğun (Niso) haftada bir kez telefon etmeye hakkı vardı. Telefon et-*

mek kız çocuğa (Çela) yasaktı. O da ancak on iki yaşına gelince abisi gibi haftada bir telefonda konuşma şansını elde edebildi."

Naime "Mimi" Salti, Kamondo Han'daki serüveninden kopuk kopuk isimler, yaşam kesitleri, komşu isimleri, olaylar anlatmaya devam ediyor: *"Üçüncü katta Müslüman bir aile yaşırdı; Atamdede ailesi. Dört erkek, bir abla ve bir evlatlıkları vardı, Aysel. Atamdede ailesinin ablası evli olup, Aydın adında bizimle yaşıt bir erkek çocuğa sahipti. Abla başka bir yerde yaşamasına rağmen, Aydın hep anneannesinin evinde yaşırdı. Nedeni muammaydı! Ailenin en büyük oğulları Yaşar, Amerika'ya tıp okumaya gitti. Orada tanıştığı kendi gibi doktor bir hanımla evlendi. Türkiye'ye yerleştiler. Önceleri Kamondo Han'da oturdular, sonra da Nişantaşı semtinde, Abdi İpekçi'nin köşesinde bir yere taşındılar. Kliniklerini orada açtılar. Uzmanlık alanlarını hatırlamıyorum. Fakat Yaşar sonradan profesör oldu. Onların yan kapısındaki dairede Gürcü Musevi bir aile du. Diğer ailelere pek karışmazlardı. Onlar dairelerinin bir odasını taşradan İstanbul'a tayin olan bir polise kiralamışlardı. Efendi, hiç kimseye zararı olmayan, çok kibar bir adamdı. Evlendi, çocuğu oldu ve Kamondo Han'dan ayrıldı. Aşağıda kapıcı dairelerinin yanında da bir daire vardı. Orada da Musevi bir aile du. Birkaç kardeştiler, hepsini hatırlayamıyorum. Ağabeyleri Beki diye güzel bir hanımla evlendi. Bir de kız kardeş vardı; Coya... Hatırladığım kadarı ile Coya, anne ve babasıyla İsrail'e göç ettiler. Terastaki (Las Terasas) dairelerde 'odalar' vardı. Her odada tek tek aileler du. Sonradan bir sürü çocukları oldu. İçlerinden biri Hayim Biçaçi, kızları Ceni, oğulları Momo ve David. Onlar sonradan İsrail'e göç ettiler. Geron ailesi on dört numaralı dairede yaşırdı. Baba İsak Geron, anne 'Tante Blanche' (Blanche Teyze), 'Tante Belinda' (İzak Geron'un kız kardeşi) Belinda Hala." Naime, daha sonra sevgili arkadaşı Sami Maçoro'nun da söz ettiği Mitrani ailesinden de şöyle söz ediyor: "Mitranilerde de odalar paylaşıldı. Anne Meri, baba Niso,*

Salti çifti sinagog dönüşü Kamondo Han'ın merdivenlerinde

oğlu (Eliezer Mitrani) kızı Viktorya... Bir Müslümanla evlenen Viktorya daha sonra boşanıp oğlu İzi ile Han'a geri dönmüştü. O da oğlunun peşi sıra İsrail ve Almanya'ya yaptığı yolculuklarda adeta mekik dokumuştur. Viktorya daha sonra Karaköy Bonmarşesi'nin sahibi olan Bay Motola ile evlendi. Ben onların evinden gelin çıktım. Aynı apartman dahi olsa, daha üst bir kattan çıkmak geleneğini korudum."

Kamondo Han'da oturan Levanten aileler de varmış. Komşularıyla saygılı bir ilişki içinde olan bu aileler, daha içe dönük bir yaşam sürerlermiş: "Azopardi ailesi, Kamondo Han sakinlerindendi. Dairelerinde beş-altı kişi birlikte yaşarlardı.

Fakat onların çocuklarının olup olmadığını hatırlamıyorum. Galiba vardı ama hiçbir şekilde bize katılmazlardı.” Naime, kardeşi doğmadan, Varlık Vergisi sonralarına rastlayan yıllarda (1943-45), ailece İsrail’de yaşadıkları sırada büyükanne ve büyükbabasının “koca ev”de yalnız kalmamak için odalarından birini yeni evli bir çifte, Luna-Menora Lago’ya kiralandıklarını anlatıyor. Lago ailesinin daha sonra Kamondo Han yakınlarında bir daireye taşındıklarını ve bir zaman sonra da çok zengin olduklarını dile getiriyor.

Naime, aradan geçen bunca yıldan sonra geriye dönüp, otuz sene yaşadığı Kamondo Han’a baktığında orayı halâ bir ev, bir yuva olarak gördüğünü ifade ediyor: “Hayalimde halâ eski evim olarak durur. O ev benim için nostaljiktir. Çok güzel, çok acı, yani bütün hayatımın geçtiği yerdir, orası. Fakat yıllar sonra Kamondo Han’a gittiğim zaman içim karardı. Bir kere beni içeri sokmadılar. Bir keresinde sadece inşaat halindeyken girdim. Kamondo Han hakkında kitap yazmış bir çift vardı. Onlar beni bu günkü Kamondo’nun inşaatına götürdüler. Henüz içeri girme yasağı gelmemişti. Bugün kimler bilmiyorum, galiba yabancılara rezidans yaptılar. Kaç kere kapısına gidip orada doğduğumu söyledim, torunlarıma evimi göstermek istedimse de nafile, sokmadılar bizi. Bu duruma çok üzüldüğümü ifade etmek isterim. Her şeye rağmen, Kamondo Han gözlerimin önünde, hayatımın bir parçası olarak durur.”

Haziran 2020

SAMİ MAÇORO

Başını kaşımaya bile vakti olmayacak kadar yoğun bir kişiyle “Kamondo Han” üstüne konuşmak biraz zor oldu. Yine de öyle sanıyorum ki, Sami Maçoro da anılarına geri dönmekten, Han’a, ailesine ve yaşamının o kesitine ait hatıralarını dile getirmekten mutlu oldu.

Benbasa ve Maçoro ailelerinin otuz yıl boyunca ikamet ettiği Kamondo Han’ın ikinci katındaki dokuz numaralı dairendeyiz. 1937-1967 yılları arasında Kamondo Han’da yaşayan Benbasa ve Maçoro ailelerinin öyküsünü, şimdilerde başarılı ve ünlü bir avukat olan ve o seneler boyunca “evin en küçüğü” kimliğini hep taşıyan “torun” Sami Maçoro’dan dinliyoruz. Aile büyüklerinin büyük bir çoğunluğunun hayatta olmamasına rağmen Sami Maçoro onlardan öylesine sevgiyle söz ediyor ki, adeta halen varlar, yakındalar. Ev âhalisi oldukça kalabalıkmış: Anneanne, dede (Josef Benbasa), bekâr teyze (Lili) dedenin bekâr kız kardeşi Viktorya Hala, annesi Estreya, babası David Maçoro ve aralarında tabii ki ailenin en genç üyesi torun/oğul Sami!

Ailenin perspektifine geniş bir açıdan bakarken, en geriye gidiliyor. Sami Maçoro, dedesi Josef Benbasa’dan söz ediyor: *“Dedem çok varlıklı bir adam iken zarurete düşüyor. Nasıl mı? Anlatayım... Kuledibi, Bankalar ve Tepebaşı’na kadar uzanan yörede irili ufaklı birçok eczane vardı. Bunlar arasında Bankalar Caddesi üzerinde dedemin sahibi olduğu ‘Benbasa Eczanesi’ ile Tepebaşı’nda Daron Ailesi’ne ait olan ‘Güneş Eczanesi’*

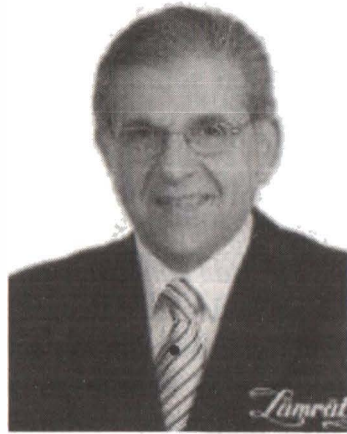
en büyükleriydi. 1930’larda çıkan bir kanun ile her semtte bir eczane olmalıydı.” Büyükbabam, Simantov Katan da eczacıydı. Eczanesi Hasköy’de, Piripaşa’daydı. Babaannem Sultana¹, büyükbabamın ikinci eşi idi. Büyükbabam da babaannemin ikinci eşi idi. Çok genç yaşta yaptığı evliliğinde kocası tâlih-siz bir hastalığa kapılmıştı. Sanırım bu hastalık veremdi. Onu kurtarabilmek amacıyla gemiyle Mısır’a gittiğini anlatmıştı. Sultana ile Simantov, birbirlerini ileri yaşlarda bulmuşlardı. Onlarinkisi üç çocuklu, varlıklı, görmüş geçirmişliğin dingin asâletindeki bir yaşamdı. Büyükbabam o gün, ikinci çocuğu olan babam ile birlikte gittiği eczanesinden, akşamın puslu saatlerinde eve dönüş yolunda, oğlunun gözleri önünde bıçaklanmıştı. Bıçaklayan kim miydi? Olası ki peşinde olduğu narkotik maddeye ulaşamamış bir meczuptu. Belki de basit bir sokak soygunu vakasıydı! Soruların cevabı hiçbir zaman yanıtlanmadı. Lakin ölümü bıçak yarısından değilmiş; karıştığı bu saldırı esnasında elinden tuttuğu oğlu korkacak diye büyükbabamın “ödü patlamış” ve hayatını kara sarılıktan kaybetmiş. Büyük babam 1930’da çıkacak “her semtte bir eczane” kanununa ulaşamadan, 1923 yılında yaşama veda etmişti, geride bir dul ile üç yetim bırakarak... Babasını yitirdiğinde babam altı yaşlarındaymış. Cenazesine katılmasına izin verilmemiş. Babasının tabutu evin önünden geçerken balkondan el sallamış.

Samî Maçoro, Kamondo Han’a dair hatırladıklarının anne-sinin anlatımlarına dayandığını vurgulayarak devam ediyor: *“Kanunun çıkması üzerine Daron Bey dedeme gelip, öbür küçük eczanelerin şansı olmadığını söylemiş ve ‘Onlar da Yahudi, onlar gibi ikimizden biri de aç kalacak. Bizler ana sermayedar olup hep birlikte tek bir eczane kuralım, kimse aç kalmasın’ demiş.”* 1930’lu, 40’lı yıllarda eczaneler şimdilerde olduğu

---

1 Babaannemle adaşız. “Suzan” ismi, “Sultana”yla olan ses benzerliğinden dolayı konmuş.

gibi bakkal, tuhafiyeci veya itriyatçılara benzemezmiş. "Preparasyon"ları hazırlamak yetenek, saygınlık ve namus gerektirmiş. Rivayete göre ise Bay Daron, bir hastasının ölümüne sebep olacak bir hata yapmış. Bunun bilinciyle Benbasa'ya ortaklık teklifini insancıl bir yaklaşım niteliğiyle götürmüş. Josef Benbasa da öneriyi kabul etmiş. Açılacak tek eczane için Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat Benbasa'nın adına gelmiş ve doğal olarak önceden anlaştıkları gibi ortaklık tahakkuk etmiş. Dönemin kültürlü, sıra dışı ve varlıklı bir bireyinin biraz şanssızlık, biraz da "entrika" gibi sebeplerle zarûrete düşürülmesi, dönemin ruhunu algılamak açısından oldukça değerli. Sami Maçoro, büyükbabası Josef Banbasa'yı anlatmaya devam ediyor: *"Dedem ve Bay Daron dışında dört eczacı daha hep birlikte yörenin tek eczanesini yürütüyor ve ortaklıklarını sürdürüyorlarmış. Ortaklardan biri olan Sorstein'in Rum bir metresi varmış. Kadın terziymiş ve Atatürk'ün zevcesi Latife Hanım'a (Uşşaki-zâde) dikişe gidermiş. Bu yakın temasın vasıtasıyla (!) Sorstein'in adına yeni bir ruhsat çıkarılmış. Eski ruhsat iptal edilerek ortaklık bozulmuş."* Bundan sonraki süreçte Josef Benbasa'nın hazin, lakin onurlu çöküşü damgasını vuruyor. Eczane patronuyken birden işini kaybediyor. Eczane ruhsatının elinden alınışı geri dönülmez bir yola kapı aralıyor. Şair Ziya Paşa Yokuşu'nun başındaki (Sami Maçoro orayı "Kal de los Frankos"¹ olarak adlandırıyor) Hayrettin Tav Eczanesi'nde Benbasa, "mesul müdür" olarak me-

Sami Maçoro

1 İtalyan Sinagogu: Şair Ziya Paşa Yokuşu'ndaki bu Gotik tarzda cephesi olan sinagogun izni 1886'da alındı.

muriyete başlıyor. Sami Maçoro, eczanelere ilişkin bu yasanın 1950'li yıllarda Demokrat Parti döneminde değiştirildiğini, fakat Bay Daron'un eczanesinin varlığını her zaman koruduğunu önemle vurguluyor.

Sami Maçoro, 11 Ocak 1940'da Kamondo Han'da dünyaya gözlerini açtığında, doğduğu yerin yaşamını böylesine şekillendireceğini elbette bilmiyordu. Hukuk Fakültesi'nden mezun olana kadar, çocukluk ve gençlik yaşamını Galata semtinin bu şık binasında geçirdi. Maçoro kırk yıl öncesinin anılarına geri dönüp baktığında Kamondo Han'ı "çok büyük", "haşmetli", "şık ve keyifli bir yaşam dilimi" olarak nitelendiriyor ve sözlerini şöyle sürdürüyor: *"Annem ve babam ben doğmadan üç yıl önce Kamondo Han'a taşınmıştı. Her katta iki daire vardı. Rivayete göre onlar eskiden varlıklı ailelerin oturduğu tek dairelerdi ve sonradan ikiye bölünmüşlerdi. Denize bakan arka cephe dairelerde banyo vardı; ön cephe dairelerde ise banyo yoktu. Onlar haftada bir hamama giderlerdi."* Baba David Maçoro, 1930'lu yılların sonlarında "Die Türkische Post" adıyla yayınlanan bir Alman gazetesinde "başmürettip" (yazı işleri müdürü) görevini sürdürürken, II. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra Yahudi olmasından dolayı işten kovulmuş. David Maçoro daha sonra Cumhuriyet Gazetesi'nin Fransızca olarak yayınladığı 'La République'te "başmürettiplik" yaparak geçimini sağlamış. Tek çocuk olan Sami Maçoro, *"Evde herkes Fransızca bilirdi ama genelde İspanyolca-Fransızca karışımında bir lisan konuşulurdu. Hiç kimse Türkçe konuşmazdı,"* diyor ve şöyle devam ediyor: *"Ben I. Karma Musevi İlkokulu'na başladığımda sorulan her soruya artık sadece Türkçe cevap veriyordum."* St. Benoit Fransız Okulu'ndaki ortaokul yıllarını ise şöyle anımsıyor: *"Fransız okuluna gidip okuyacak maddi gelirli bir aile seviyesinde olmamamıza rağmen, orada okudum. Öğrencilik yıllarında paltosu veya ceketi tersyüz edilmiş olan arkadaşlarım vardı. Ben eski giydimse de hiçbir zaman yamalı*

veya tersyüz edilmiş kıyafetim olmadı.” Sami Maçoro, ortaokuldan sonra öğrenimine üç yıl ara vermek zorunda kalmış. Bu seneler boyunca babasının bir arkadaşının yanında muhasebecilik yapmış. Eğitim hayatına geri döndüğünde Vefa Akşam Lisesi’nin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde okumuş. Öğrenciliği sürerken aynı zamanda Berec Pil Fabrikası’nda muhasebecilik yapmış.

Dönemin yaşam tarzına baktığımızda “geniş ailelerin” belirlediği gündelik hayat pratikleri öne çıkıyor. Maçoro şöyle anlatıyor: *“Annemler ikisi kız, en büyükleri de dışçı olan ağabeyleri ile birlikte üç kardeştiler. Dedem ailesinin en büyüğü ve en zenginiydi. Büyük halalarımın çoğu ‘dul’du. Kocaları Osmanlı ordusunda vatani görevlerini yaparlarken Çanakkale Savaşı’nda ölmüşlerdi. Bütün o ailelere ve çocuklarına dedem bakmıştı.”* Babalarını kaybeden çocuklar, himaye edilen dul kadınlar... Devam ediyor Maçoro: *“Yazları Beykoz, Çengelköy veya Büyükdere’de konaklar kiralanırdı. Yirmi kişilik bir aile olarak yazlığa gidilirdi. Ama diğer yandan bizlerde lüks eşyaya tevessül edilmezdi. Ben evimde radyoyu altı yaşında (1946’da) gördüm. Buzdolabı ise 1950’de eve girdi. Bildiğim bütün evlerde hava tamamen kararmadan ışık yakılmazdı.”* İktisatlı davranmak ailenin, belki de o dönemlerin bir yaşam tarzıymış. Savaş koşullarının yarattığı kısıtlı olanaklar, ekonomik yetersizlikler vb. sebeplerle ailenin en dar günlerinde bile “veresiye” alışveriş edilmezmiş. “Ayağını yorganına göre uzat” misali... Annesi Estreya Maçoro, Sami’nin okulda ertesi gün teneffüste yiyeceği simit ile öğle vakti fırından alıp eve getireceği sımsıcak ekmeğin parasını –birkaç kuruşu– geceden babcasına koyarmış. Bayan Estreya, Kamondo Han’daki evinden çıkıp Bankalar Caddesi’ndeki kayınvalidesini görmeye giderken alışveriş listesini bakkala bırakırmış. Dönüşte borcunu sorar parasını ödermiş: *“Annem, eve doğru yola çıktıktan on*

dakika sonra bakkal cırağını alışveriş fileleriyle evimize gönderirdi,” diye anlatıyor.

Sami Maçoro’nun çocukluk ve gençlik arkadaşları arasında en yakını Naime (Mimi) Taragano. Sami ile Naime okul dönüşü birbirlerinin evine gider çay içer, kahvaltı eder, kendi anlatımıyla “gute” yaparlar, ders çalışırlarmış. Kamondo Han’daki yaşamını ise şöyle anlatıyor Avukat Sami Maçoro: *“Yahudi aileler arasında bile küçük gruplaşmalar vardı. Örneğin Saydam (Uziel), Biçaço, Taragano (Naime’nin genç kızlık soyadı) ve Jerusalmilerle bizler bir aile gibiydik. Herkes, herkesi tanırdı.”*

Aileler arası “kamplaşmanın” kültürel seviye farklılığından doğduğu anlaşılıyor. Maçoro’nun sözünü ettikleri kalabalık ailelermiş. Bazı dairelerin her odasında bir aile barınırmış. Örneğin teras katındaki on bir odada on bir aile yaşarmış. Tek mutfak, tek banyo sırayla paylaşılmış. Öyle ki Kamondo Han ahalisinin büyük bir aile şeklinde yaşadığı anlaşılıyor. Ama hiç kimse birbirine pijama, sabahlık ile gelip gitmez, özensiz ziyaretlerde bulunmazmış. Maçoro bu güngörmüş zarafeti bir anlamda *“Birbirimizin kapısına vurarak ziyaret ederdik”* diyerek özetliyor.

Maçoro, her zaman kapalı kalan ve özellikle çocukların son derece esrarengiz olarak nitelendirdikleri 1 No’lu daireden söz ediyor. Adeta gizli bir hazinenin üzerine kilitlenmiş, ardında hep soru işaretleri bırakmış bir kapı! Her zaman kapalı olan bu daire, Kamondo Han sakinlerinin hiçbir zaman tanımadıkları, kim olduğunu da asla bilmedikleri mal sahibine aitmiş. II. Dünya Savaşı’ndan çok öncelerinde Avrupa’ya gittikleri ve eşyalarını bu dairede depoladıkları söylentiler arasındaymış.

1950’lerde kendilerine bir akrabadan miras yoluyla iktisap eden Kamondo Han’ın yeni mal sahipleri ortaya çıkmış. Gerson kız kardeşlerin Han’a tam anlamıyla mirasçı olma-

malari ve mülkiyetlerinin adlarına tescillenememesinin nedenini, Avukat Maçoro şöyle açıklıyor: *"Rivayet ediliyordu ki Gerson kız kardeşlerin bir erkek kardeşleri vardı ve II. Dünya Savaşı'nda 'gaip' olduğu için Kamondo Han satılacak denmesine rağmen satılamıyordu. Çünkü tapuda malik gözüküyorlardı."* Sami Bey, çocukken, bir keresinde kira ihtilâfını gidermek için annesiyle Gerson kardeşlerden evli olan Marcel Schindler'in Sıraselviler Caddesi'ndeki evine gittiklerini söylüyor ve mal sahibi hanımefendiyi "acımasız" olarak anımsıyor.

Kamondo Han'a dair şunları anlatıyor Maçoro: *"Zenginlik yoktu ama herhalde seçkincilik vardı. Annemle babam paraları olmadığına evden çıkmazlardı. Çıktıklarında ise, birinci mevki tramvaya binerlerdi. Hiçbir zaman ikinci mevkide yolculuk etmezlerdi."* Ülkenin sancılı bir zaman dilimine de değiniyor Maçoro: *"Varlık Vergisi döneminde küçük bir çocuk idimse de, annemin akrabası bir ailenin eşyalarının nasıl toplandığını ve onlara yatak odasının dışında sadece birer sandalye bırakıldığını anımsıyorum. Bu aile, Fresko ailesiydi. Yanılmıyorsa kadının adı Virjini'ydi. Varlık Vergisi yeni ölen Mösyö Fresko'dan ailesine 'tevarüs' etmişti. Oğulları Robert yurt dışında tahsildeydi. Anne ile kızı Lora çırılçıplak bir evde kalmıştı."* Varlık Vergisi dönemine ait bu manzarayı hiç unutmayan Sami Maçoro, II. Dünya Savaşı günlerini şöyle hatırlıyor: *"II. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet Gazetesi'nde Hitler'le ilgili karikatürler aklıma geliyor. Ayrıca annemin bir amcası o günlerde Fransa'da yaşırdı. Tüm çabalara ve Türk olmasına rağmen Türkiye'ye getirilemediler. Çünkü eşi ve dolayısıyla kızı Türk vatandaşı değildi. 'L'Oncle Victor de Paris' (Parisli Viktor Amca) sonuçta Holokost'ta çok şükür ailesiyle birlikte hayatta kalmayı başardı."*

Kamondo Han sakinleri arasında Sami Maçoro'yu en çok etkilemiş kişilerden biri şüphesiz ki teras katında oturan Eliezer Mitrani. Mitrani, Maçoro'dan on beş, belki de yirmi yaş

büyükmüş. Babası Galatasaray Lisesi'nde öğretmenmiş. Dai-
rede annesi, dul kız kardeşi ve onun oğluyla yaşarmış. Maço-
ro, Eliezer Mitrani'yi anlatıyor: *"II. Dünya Savaşı patlamadan
önce İtalya'da mühendislik okuyordu. Harp çıkınca İstanbul'a
döndü. Avrupa'da tahsil görmüş beş lisan bilen bir salon ada-
mıydı."* Sami Maçoro, Mitrani'den söz ederken adeta bir vefa
borcu da ödüyor: *"Bu adam benimle diyalog kurdu, arkadaş
oldu. Bana okuma şevki verdi. Kültür ve tahsil aşkımı belki de
ona borçluyum. Muhteşem kütüphanesinden hiç kimseye tek
bir kitap bile vermezken, ben istediğim kitabı alır, okur, yerine
koyardım."*

Mitrani'nin kız kardeşi Viktorya'nın öyküsünü de anlat-
madan geçemiyor, Maçoro: *"Viktorya Müslüman bir adamla
evliydi. Bu evliliğinde Hakan adlı bir oğlu oldu. Boşanıp baba
evine dönünce, Hakan sünnet edilip İzi adını aldı. Annesi ikin-
ci izdivacını yaptıktan sonra İzi, 14-15 yaşlarında İsrail'e göç
etti. Aradan uzun bir süre sonra babası öldüğünde amcaları
İzi'ye babasından kalan mirası ulaştırdılar. İzi, o parayı ser-
maye edindi, Almanya'da yerleşerek iş kurdu."* Sami Maçoro,
İzi'nin annesi Viktorya'ya 1967 yılında İsrail'de "Altı Gün Sa-
vaşı" başladığında rastlamış. İzi'nin annesi, böylesi bir savaşı-
ta oğlunun İsrail'de değil de Almanya'da yaşıyor olmasından
duyduğu rahatlığı ifade etmiş. Bir iki gün sonrasında ise Vik-
torya'ya İsrail'den bir telgraf gelmiş. Telgrafın içeriği şöyle-
miş: *"Anne Almanya'da kalamazdım. İsrail'deyim ve ordudaki
görevimin başındayım..."*

İşte böyle... Kamondo Han'dan dünyaya bir öykü daha!

Şalom Gazetesi, 18 Ocak 1995

CENİ BİÇAÇO MOLHO

Milli güreşçimiz “Hayim (Biçaço) Baba”nın kızı Ceni Biçaço, 23 Kasım 1946 tarihinde Kamondo Han’da doğdu. Babası Hayim Biçaço Yıldız Spor Kulübü’nün¹ kurucusuydu. Yıldız Kulübü’nün bütün toplantıları Biçaço ailesinin evinde olurdu. Hayim Biçaço için spor esasında bir “hobi”ydi, asıl mesleği “kumaşçılık”tı. Kızı Ceni Biçaço babasının sporla ilişkisini şöyle hatırlıyor: *“Babam, İstanbul’dan farklı dallarda sporcular ile her dört yılda bir İsrail’deki ‘Maccabiat’lara² giderdi. Hatırlıyorum... Genç kızken her çarşamba akşamı babam Yıldız Kulübü’ne gider çocuklara güreş dersi verirdi. Bu genç güreşçilerden biri, Şaptay Galimidi daha sonra İsrail’e göç etti. Orada haham oldu. Hatta babamı o defnetti.”*

Hayim Biçaço, spor çevresinde “Hayim Baba” olarak tanınırdı. Ömrünü genç sporcuların yetişmesine adanmış özel bir insandı. Kurucularından biri olduğu Yıldız Spor Kulübü için çok fedakârlıklar yaptı. Yıllar sonra, kazandığı bütün madal-

---

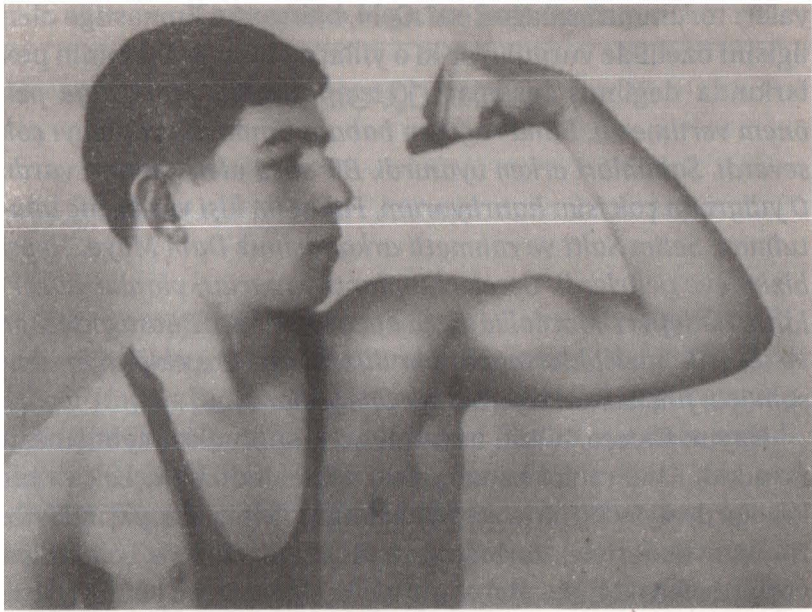
1 1948’de kurulduktan sonra 1950 yılında kapanan Yıldız Spor Kulübü bünyesinde farklı branşlar yer almaktaydı. Yıldız Spor’un en güvendiği spor kolu olan, Hayim Biçaço yürütücülüğündeki güreş takımının yanı sıra, Yaşar Sagen yönetiminde aletli jimnastik, basketbol, futbol, voleybol ve yüzme gibi spor dallarında da kurslar verilmektedir (Delevi, 2019).

2 Dünyanın dört bir yanından, birçok spor dalından Yahudi sporcu-yu buluşturan büyük spor etkinliği, bir nevi “olimpiyat”. İsrail’de ilk “Maccabiat Oyunları” 1932 yılında başladı. Dört yılda bir İsrail’de yapılmaya devam ediliyor.

yaları torununa armağan etti. Ceni, babasının jimnastiğe olan ilgisini özellikle vurguluyor ki o yıllarda bunun öneminin pek farkında değilmiş insanlar: *"O zamanlarda jimnastiğe pek önem verilmezdi. Buna rağmen babam jimnastik yapmayı çok severdi. Sabahları erken uyanırdı. Bir sürü aleti, şişeleri vardı. O yıllardan çok isim hatırlıyorum. Fakat iki kişi var ki, hiç unutulmaz; Selim Saltı ve rahmetli arkadaşımız Dani Maya. Hepsi bizim eve gelirlerdi. Geceleri toplantı yaparlar, planlar kurarlardı. Hedefleri 'Maccabiat'lara hazırlanmaktı. Bütün aksesuar ve lojistik hazırlıklarını babam düzenlerdi. Bu ekip giyim kuşam için finansman seferberliği bile yapardı."*

Hayim Biçaço, bütün hayatını genç sporcuların yetişmesine adadı. Onlara kol kanat gerdi, destekledi. Üç erkek ve bir kız kardeşiyle birlikte yetim kaldığında on altı yaşındaydı. Hayatın kederiyle, zorluğuyla mücadele etmeye çok erken yaşlarda başlamıştı. Babasını kaybedince evin yükünü üstlenmek zorunda kaldı. Dönemin en varlıklı ailelerinden birinin iş yerinde çalışmaya başladı. Hayata tutunma yeri de bu işyeri oldu. Buradan ayrıldığında artık kendi dükkânının başında bir genç adamdı.

Hayim Biçaço, İzmirli Raşel ile üç sene flört etmişlerdi. Büyük bir aşkla birbirlerine bağlanarak evlenmişler, Kamondo Han'a yerleşmişlerdi. Hem de Han'ın en güzel manzarasına, en üst katına taşınmışlardı. Ceni Biçaço, ailesinin Kamondo Han'daki ilk yıllarını annesinden dinlemiş. O yıllarda dair şunları anlatıyor: *"Babam Edirneli, annem İzmirli. İki farklı kent, farklı gelenekler, âdetler. Ama çok büyük bir aşkla birbirlerine bağlıydılar. Kamondo Han'ın en üst katı, bir aşk evliliği mekânıydı. Annemin anlattığına göre o günlerde Kamondo Han'da odalar kiraya verilirmiş. Her odada bir karı-koca (hepsi Yahudi idi), daha doğrusu yeni evli bir çift du! Hepsi yemeklerini ortak bir mutfakta pişirmiş ki, mutfak gerçekten çok büyüktü! Süreç içinde o çiftler yavaş yavaş farklı düzenler*

Güreşçi Hayim Baba gençlik günlerinde

Hayim Baba Maccabiat Yolcusu

kurarak, Kamondo Han'dan ayrılmaya başlamış. En sonunda bütün kat bizim aileye kaldı. Öyle ki bir anda beş odamız olmuştu. Olağanüstü büyük bir taraçamız vardı. Gözünüzün önüne şöyle getirebilirsiniz, alt katımızdaki iki daire kadardı. Alt katların her birinde de dört daire olduğunu düşünürsek, tahmin edin büyüklüğü. Rüya gibi bir deniz manzarasına sahiptik. Karşımızdaki dairede Meri-Eliezer Mitrani çifti du. Tek oğulları vardı. Niso Mitrani... (Şimdilerde İsrail'de Haifa'da bir elektronik şirketinde mühendis olarak çalışıyor). Annem Mitrani ailesiyle çok yakındı. Hatta kapılarımız açıktı. Her perşembe günü Mitrani ve Biçaço aileleri, çoluk çocuk taraçada yerde , piknik yapardık. Nasıl büyük bir mutluktur... Kelimelerle ifade edilemez. Annem Meri Mitrani ile çok samimiydi. Annemin iki erkek çocuğu vardı. Madam Meri'nin de tek çocuğu erkekti. Ben tek kız çocuk olduğumdan dolayı, iki arkadaş özenip bana elbiseler dikerlerdi. Cumartesi günü bir yere gideceksem hemen bir paltoyu mahvedip kumaşından bana elbise yaparlardı."

Biçaçoların bir alt katında da Geron ailesi yaşırdı. Ceni Biçaço, ne onları ne de Kamondo Han'ın diğer sakinlerini unutmuş: "Bayan Geron bizim eve çok sık gidip gelirdi. Biz kız arkadaşlar genellikle Mariet'te toplanırdık. O yıllarda hiç kimsede olmayan telefon sadece onlarda vardı. Annesi çıkarken telefonu bir dolaba saklardı. Biz o dolaba bir anahtar uydurur, bol bol telefonla konuştuktan sonra yerine kitlerdik. Geronlar'ın karşısında Zehra Hanım adında bir hanımefendi ailesiyle birlikte yaşırdı. Bir polisin karısıydı ve bir de oğulları vardı. Onun altında da Avukat Sami Maçoro yaşırdı. Onun annesi Estreya (Benbasalar'ın kızı) ile benim annem çok samimiydi. Her akşam birbirlerine kahveye gelir giderlerdi. Kocasını David Maçoro'nun kardeşi, Hazan İzak Maçoro benim babamın ortağıydı. Birlikte erkek kumaşı ticareti yaparlardı (Kumaş ticareti bizim ailede köklü bir meslek. Babam daha önce dayım ile ortak ve birlikte kadın kumaşı ticareti yaparlardı). Sami Maçoro'nun

*babaannesini, Kamondo Han'a çok yakın Mektep Sokak'ta otururdu. Onlarla ilgili daha detaylı bilgiler hatırlıyorum. Çünkü Maçoro ailesiyle annem çok görüşürdü. Bayram sofralarımız ortaktı. Bayan Estreya'nın erkek kardeşi de eczacıydı."*¹

Biçaço ailesi, Kamondo Han'ın son katında üç çocukları ile birlikte (Ceni, Şlomo 'Momo', David) çok mutlu bir yaşam kurmuşlar. Ailenin tek kızı Ceni'nin en yakın arkadaşı Mariet (Geron) Sevindiren bir alt kattamuş. O kadar yakınlanmış ki beraber uyanır, beraber uyurlarmış². Kamondo Han'da her çocuğun bir "en iyi arkadaş"ı olurmuş. Örneğin Ceni'nin erkek kardeşi David ile Naime Salti (Mimi)'nin erkek kardeşi Hayim çok iyi anlaşmışlar. Randevulaşmaları pencereden pencereye, ısıklık çalarak olurmuş. Sonra ver elini Pera, ver elini Galata... Şimdilerde hem Ceni (Biçaço) Molho hem de sevgili çocukluk arkadaşı Naime Salti İsrail'de yaşıyor. Köklü arkadaşlıkları orada da kaldığı yerden devam ediyor.

Ceni, doğup büyüğü, yirmi bir yaşına kadar yaşadığı Kamondo Han'ı hiçbir zaman unutmamış. Nişanlanıp İsrail'e gidene kadar yaşadıklarını şöyle anlatıyor: *"İsrail'de evlendim. Nişanlım Ovadya Molho ile babası Emanuel Molho Yunan uyrukluydü."*³ 1966'da Konsolosluk, *"İstediğiniz yere gidebilir-*

1 Benbasa Eczanesi.

2 Mariet'in babası İzak Geron, Hollands Bank İstihbarat Müdürü'ydü.

3 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül Olayları'nın izleri halâ duruyorken, 1957 yılına gelindiğinde Türk ve Yunan ilişkilerinde bir kez daha gerilim başlamıştır. Gerilimin nedeni yine "Kıbrıs Meselesi"dir. İstanbul Ekspres Gazetesi ve aynı çizgide yayın yapan dönemin diğer gazetele-
rinin tetiklediği şiddet olayları henüz çok tazeyken, bu kez yine aynı ideolojinin popülist basını "Kıbrıs Meselesi"ni kışkırtmaktadır. Bu politikanın sonucunda Yunan uyruklu, Temmuz 1964'te göç etmeye zorlanmışlardır. Evlenmeler yoluyla Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumlar bir arada olduğu için 12.592 Yunanlıyla birlikte 30.000'den fazla Türk uyruklu Rum da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. (Demir ve Akar, 1994). Bu "sınır dışına" Yunan tebaalı Yahudiler de dahil edilmiştir.

siniz.’ dedi ve bir gecede hudut dışı edildiler. Nişanlımın ailesi İsrail’i tercih etti. Çünkü kayınpederimin aile üyelerinin bir kısmı İsrail’de yaşırdı. ‘Ashugar’ım (çeyizim) Kamondo Han’da hazırlandı. Bütün elbiseler burada dikildi. Dikiş seanslarının ertesi günü elbiseler için aksesuar günüydü. Elbiseyi tamamlayacak aksesuarı bulmak için Beyoğlu baştanbaşa dolaşıldı. Bir çiçek buraya, bir çiçek oraya... Komşumuz Mösyö Mitrani, ‘Senin gelin gideceğin yerde böyle giyilmez.’ deyip dururdu! Anlam veremezdik o zaman. Onu çok net hatırlıyorum. Son derece akıllı bir adamdı. Üniversiteyi İtalya’da bitirmişti ve bütün derslerimizde bize yardımcı olurdu. Evlenmek üzere Kamondo Han’dan ayrıldığımda bir gelin gibi uğurlandım. O muhteşem merdivenlerden inerken herkes üstüme şekerler, pirinçler attı. En üst katta oturduğumuzdan en çok biz merdivenleri tırmanırıldık. Her katta geniş bir pencere vardı. Merdivenleri tırmanırken her katta dinlenir, deniz manzarasını izleyerek oyalanırıldık. Ben İsrail’e yerleştikten bir süre sonra, annem ve babam Kurtuluş’a taşındılar. Evlendiğim zaman kayıinvalidem ile oturmaya başladım. Bir keresinde bakkala gidecektim. Deri ceket, çanta, deri şapka giydim. Komşular kapıya çıkıp nereye gittiğimi sordular, ‘bakkala’ dedim. Hemen beni eve geri yolladılar. Nedeni çok basitti, ‘Burada böyle giyinilmez.’ O zaman Mösyö Mitrani’nin yıllar evvel söylediği o sözü daha iyi anladım.”

Kamondo Han, yapıldığı günden bu yana Yahudi kimliği ile öne çıktı. Levanten bir aile, Müslüman Zehra Hanım ve Çinli Şü hariç herkes Yahudi’ydi. “Çinli Şü”yü hemen hemen bütün apartman sakinleri çok iyi hatırlıyor. Tabii Ceni Biçaço da: “Alt katta çok enteresan komşularımız vardı. Bir tanesi Çinli’ydi, Şü... Onun karşı dairesinde çok ihtiyar ama bir o kadar da zengin bir kadın du, Madam Grünberg... Bizler o yıllarda on iki on üç yaşlarında kızlardık. Bazen onun evine girerdik. Onu çok merak ederdik. ‘Nasıl yaşırdı?’ diye çok düşünürdük. Hiç kim-

sesi yoktu. Bazen evine girmemize izin verirdi. , sohbet ederdik. Bazen de eve sokmazdı. Davranışları tutarsızdı."

Kamondo Han'da birbirinden farklı aileler yaşadı, acı tatlı pek çok olaya tanıklık edildi. Herkesin Kamor.do Han anıları birbirinden farklı. Bir konu var ki bütün sakinler tarafından üzerinde uzlaşmış. Han'ın sahibi Madam Jermaine'nin ben-cilliği ve uzlaşmasız karakteri! Ceni Biçaço da "patron" diye adlandırdığı Madam Jermaine'i olumsuz duygularla hatırlıyor: *"Madam Jermaine, devamlı babamla münakaşa ederdi, çatışırıldardı. Çünkü evimizin çok büyük olduğunu söyleyip kira-sına artış isterdi. Babam da vermezdi. Jermaine, bizim binada oturmazdı, zaman zaman gelirdi. Kız kardeşi Marcel'di. Duy-dum ama tanımadım."*

Ceni, Madam Jermaine dışında bütün Kamondo Han sa-kinlerini sevgi ve özlemle yad etmeye devam ediyor: *"Bir de Uziel/Saydam diye bir aile vardı. Oğulları muazzam yakışıklıy-dı. Hatırlıyorum, kızıl saçlı, şişman bir de kızları vardı. Han'ın öteki giriş kapısının orada, başka bir apartman daha vardı. Orada da sekiz kadar daire vardı. İki bina arasındaki yokuştan başka bir sokağa (Tatar Bey Sokak) çıkardık. Biz kızlar, asla sokakta oynamazdık. Açık hava oyunlarımız taraçadaydı, bü-tün arkadaşlar orada buluşurduk. Bir arkadaşım da Tatar Bey Sokak'ta du, İda Kohen (Filiba). Kendisi mahalle arkadaşımı. Bir de Zelda Demizrahi arkadaşım vardı. O da Yazıcı Sokak'ta oturuyordu. Zelda'yla St. Benoit'da beraber okuduk. Önceleri bizim evin hemen yanındaki II. Karma İlkokulu'nda¹ okudum, sonra da St. Benoit'da devam ettim. Kardeşim 'Momo' sokak-larda çok oynardı. Annemin işi onu aramaktı. Ona ders çalıştır-maya eve özel öğretmen gelirdi. O da dersin ortasında sokak-lara kaçardı. Annem Tatar Bey Sokağı'na inip onu aramaya koyulurdu. Öğrendik ki o sokakta bir futbol sahası vardı, arka-*

---

1 II. Karma İlkokulu binası günümüzde Barın Yurt (Huzurevi).

daşlarıyla devamlı orada futbol oynardı. Apartmanda Ceni Ka-laora adında bir arkadaşım vardı. O da sonraki yıllarda İsrail'e yerleşti. Onunla bazen görüşürüz. Düşünüyorum da Tatar Bey Sokak'ta da ne çok arkadaşımız vardı!"

Hayatlar, aileler, tanıklıklar değişse de Kamondo Han'da değişmeyen belli başlı şeyler vardı. Bunların başında kız çocuklarının sokakta oynamaması, hemen ardından da kadınların "çarşı-pazar" alışveriş yapmaması geliyor. Ceni de anesini hiçbir zaman mutfak alışverişi yaparken görmemiş: *"Annem hiç alışveriş yapmazdı. Her şeyi babam eve getirirdi. Bize yardım eden kapıcılar vardı. Kapıcılar dediğim, onlar bir aileydi. Karı, koca ve üç kız ve bir oğlan çocuktan oluşan altı kişilik bir aileydi. Kızlardan biri, Lütfiye, annemle iyi arkadaş-tı. Kipur' da o gelip ışıkları yakardı.¹ Kardeşim bebekken ona yemek yapardı. Annemle beraber dikiş dikerdi. O zamanlar an-nemin arkadaşı yoktu. Daha çok aile ile toplanırlardı. Her cu-martesi akşamı 'kartikas'² oynarlardı. Annem o zaman çok şık giyinirdi. Zaten başka türlü sokağa çıkmadığından süslenme şansı sadece bu ailecek toplandıkları günlerde olurdu. Bu gün-lerde topuklularını da giyer giderdi. Annem, küçük çocukları olduğu için gezmek için zaman bulamazdı, ayrıca gidecek bir yeri de yoktu. Babam ise seyahati çok severdi. İsrail'e giderdi. Bir keresinde büyükannemin kız kardeşlerini görmeye vapurla Fransa'ya gittiler. Annemin de bu seyahate katılmasını çok is-tedi ama nerde... Çocuklarını bırakma imkânı yoktu. Babam da mecburen annesiyle birlikte seyahat etti."*

Kamondo Han, yıllar içinde ayrılıklar, kavuşmalar, doğum-lar, ölümler, servetler, iflaslar görmüş. Burada yaşanan aşklar bir daha hiç unutulmamış: *"Biz bütün arkadaşlar, apartmanın*

1 Lütfiye burada "Şabas Goy" rolünde: Yahudiler için kutsal olan Şabat veya Yom Kipur gibi günlerde Yahudilere yasak olan (ocağı/elektriği yakmak gibi) işleri onlar adına yapan kimse.

2 "Kartikas", Musevice (Yerli İspanyolca) İskambil kartları anlamında.

bütün merdivenlerinde aşklarımızı duvarlara kazırdık. Herkes kimi seviyorsa... Hep merak ederdik: 'Yaşlandığımızda biz bu duvarları görebilecek miyiz?' Apartmanın gençleri bizlerdik. Herkes tarafından sevilirdik. Kamondo Han, benim gençliğimin geçtiği yerdı. Herkes okul çıkışı ders çalışmaya bana gelirdi; Viki, Zelda, Mariet, İda... Çünkü bizim ev çok büyüktü ve annem çok güzel atıştırmalıklar hazırlardı. Ekmek kızartırdı, kendi yaptığı reçellerle ikram ederdi. Saint Benoit'da bir öğretmeni-miz vardı. Devamlı bize ders vermeye gelirdi. O yıllardan bugüne en yakın arkadaşlarımdan olan İda, sonraları Dr. Filiba ile evlendi. Kipur gecelerini de hatırlıyorum. Herkes bize yatmaya gelirdi. Annem yere yataklar açardı. Annemin bir âdeti vardı, gece yarısı çeşmeleri açardı. "Mazal" (kısmet) gelecek diye düşünürdü. Herkes kalkardı, ben yatardım. Annem, 'ke me muera yo...'1 ya da 'Evde kalacaksın, kalk!' diye dövünürdü. Bambaşka, çok güzel günlerdi onlar! O günlerdir bugünlerimizi aydınlatan!"

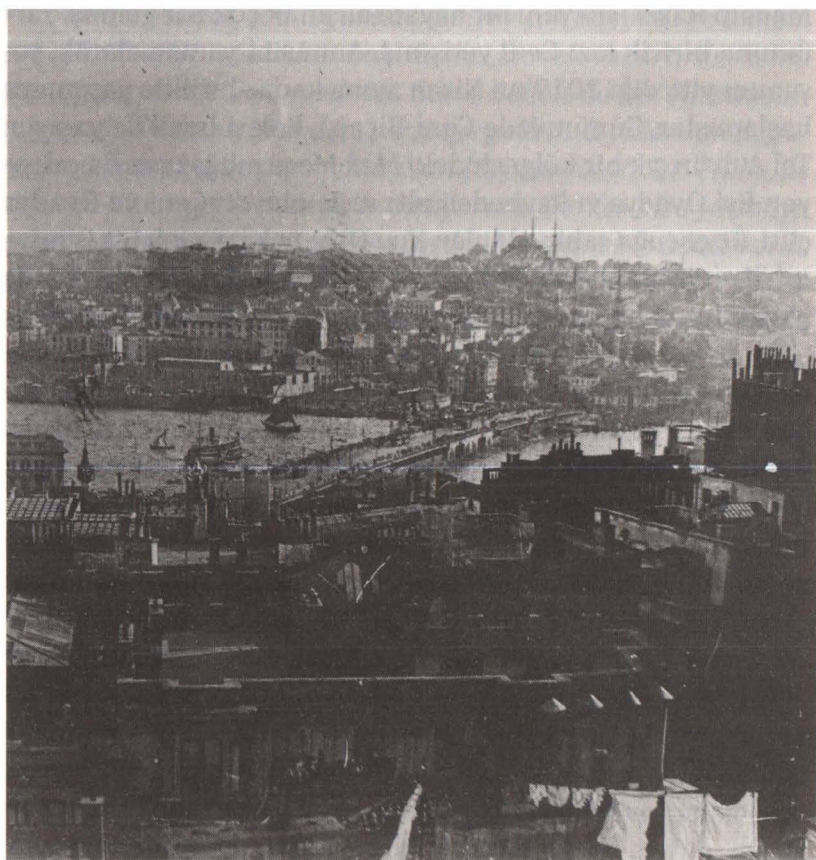
Her ne kadar Kamondo Han şıklığıyla meşhur olsa da, Galata ve çevresi geceleri tekinsiz sokaklarıyla ünlüdür. O günlerde de bu durum aynıymış. Ceni Biçaço gençliğinin sokaklarını şöyle hatırlıyor: "Bizim Yazıcı Sokak biraz korkulu bir yerdı. Tehlikeyi oluşturan köşedeki meyhaneydi. Bir de meşhur lakerdacı vardı. Karanlıkta sokağa çıkmak uygun değildi. Laf atanlar, arkamıza takılanlar olurdu. Biz de korkardık bunlardan. O günlerde gece sokağa çıkmazdık. Saat 20.00'den sonra eve girmek söz konusu değildi. Ancak bir arkadaşta kalacağımız zaman söz konusu olabilirdi. Bazen gece çıkabilmek için beyaz yalanlara da başvururduk, tabii ki. Lakerdacıyı andım, bir de pek şahane bir yoğurtçumuz vardı. Onu da anmadan geçmeyeceğim. Yukarıya kadar çıkardı. Her hafta taze kaymaklı yoğurt getirirdi. O tadı bir daha hiçbir yerde bulamadım."

---

1 Ladino, "Öleyim ben, daha iyi" anlamında.

Ceni'nin babası, "Hayim Baba" hiç dindar değilmış. Her cumartesi değilse de bayramlarda Neve Şalom Sinagogu'na gidermiş. Hayim Biçaço 2001 yılının Temmuz'unda vefat ettiğinde sevgili eşi Raşel Biçaço çok üzülmüş. Epey zaman toparlanamamış. Bütün ömrünü eşine ve çocuklarına adayan Madam Raşel için yeni bir hayata alışmak çok zor gelmiş. Yardımına biricik kızı Ceni yetişmiş. Annesini yanına alarak, yaşamını yitirdiği 2019'un Nisan ayına kadar birlikte yaşamaya başlamışlar. Günümüzde Ceni Biçaço, halen İsrail'de yaşıyor. Tel Aviv'in şık bir bölgesindeki Max Mara mağazasında çalışıyor. Eşi Ovadya'yı kaybedeli altı sene oluyor. Ceni ve Ovadya çifti, üç çocuğa sahip oldular. Kızı Orly, çok başarılı bir iş insanı, diyetisyen olarak Osem şirketinde müdür. Aynı zamanda uzmanlık dalında İsrail televizyonunda programlar yapıyor. Oğlu Amy ise High-Tech sektöründe çalışıyor. On altı yaşındayken, dedesi Hayim Biçaço gibi İsrail'i temsilen Maccabiatalara katıldı ve birincilik kazandı. Onun on üç yaşında olan kızı Rehut da babası ve büyükbabası gibi akrobatik dalında İsrail üçüncüsü oldu. Ceni'nin üçüncü çocuğu Heli ise kırk yaşında. Bütün aile sık sık bir araya geliyor, dünün anılarını, bugünü ve yarının projelerini paylaşıyorlar.

Haziran 2020

SELİM SALTİ

Sevgili eşi Naime Salti ile sohbetimizin ardından görüştüğüm Selim Salti, bana “kızım”, “yavrum” şeklinde hitap ediyor. Sanırım onun zihninde kalan görüntüm, yirmi beş sene öncesine ait. Süreç içinde ikimiz de büyüdük, lakin geride bıraktığımız zamanlara “sadakat” içinde söyleşmeye devam ediyoruz. Salti'nin hayatı başarılı ve maceralı yaşam deneyimleriyle dopdolu geçmiş. Aradan geçen yılların ardından hayli keyifli, zarafetle damıtılmış bir espri anlayışıyla Kamondo Han'a “damat” olarak katılış öyküsünü dile getiriyor.

Selim Salti, Edirneli Raşel Bennun ve İstanbul (Kadıköylü) Vitali Marko Salti'nin çocuğu olarak dünyaya gözlerini açar. Sefarad ve Türk geleneklerinin etkisi altında büyür. Bu iki farklı kültür, yaşam tarzını da biçimlendirir. Bu durumu şöyle ifade ediyor: *“İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında, ‘Cumhuriyet çocuğu’ olarak karışık iki kültürün –Sefarad ve Türk– etkisi altında büyüdüm. Diyebilirim ki bu yıllarda devlet antisemitizmi beni de tesiri altına almıştı. Bu durum gündelik hayatıma da yansımıştı. Örneğin mahalle dışında gezmeyi sevmezdim. Bir defasında okul çıkışında akrabalarımı ziyarete giderken saldırıya uğradım. Kapıcı çocukları ve sefil bir ortamın sokağa döktüğü başıkabak, yalın ayak, yaşıtım olan serseri takımı ve yaşça daha ileri bir grup çete tarafından hücumu uğradım. Tozkoparan Çayırı'nda okul çantamı hışım ile elimden alarak, kitap ve defterlerimi yere fırlattıklarını hatırlıyorum. Bununla da yetinmemişler, İbranice ders kitabımı Tevrat sanarak her*

sayfasını çevirip, içine tükürmüşlerdi. Bunu hiç unutamam." Selim Bey'in o gün yaşadığı bu saldırı, ilerleyen yıllarda yaşamını biçimlendirecek, milliyetçi fikirlerinin kıvılcımı olacaktır.

Her şeye rağmen Galata'da nispeten çokkültürlü bir hayat vardır. Selim Bey de hayatı "İstanbul'un Yahudi mahallesi" olarak ünlenen Şair Ziya Paşa Yokuşu'ndan¹ adımlar. Yaz aylarının bir kısmını Büyüka'da ailesiyle, bir kısmını da Heybeliada'da yaşayan teyzesi Rebeka'nın evinde geçirir. Annesi Madam Raşel², geçen yüzyılın başında kurulan Alliance Okulları'nın ilk Yahudi kadın öğrencilerindendir. Bu okulda öğrendiği mükemmel Fransızca'yla herkesin takdirini kazanmayı başarır.

Bir aşk pek çok kişinin hayatını değiştirir. Tıpkı Raşel'in sevgili eşi Vitali'ye duyduğu aşk gibi! Selim Salti'nin annesi Madam Raşel, eşi Vitali ile tanışınca onun da etkisiyle Almanca öğrenmeye başlar. Selim Bey'in içine doğduğu aile böylesine renkli, kentsoylu, çok dillidir. Öyle ki evde birlikte yaşadıkları büyükanneler nedeniyle Ladino konuşulduğunu da hatırlar. Bu nedenle, Selim'in Türkçe öğrenmesi ilkokul yıllarına denk gelir. Selim Bey'in babası Vitali Marko, bir iş insanıdır. O yıllarda çıkarılan Varlık Vergisi, ailenin ekonomik durumu oldukça kötü etkiler. Pek çok aile gibi, Salti ailesi de ağır ekonomik yaptırımlar altında ezilirler. Selim Salti, Varlık Vergisi sonrası ailesinin düştüğü durumu çok çarpıcı bir biçimde dile getiriyor: *"Bar Mitzva'mdan çok daha sonra, babamın Alman ortakları ile 'Kartal' marka jilet imal ettiğini öğrendim. Bu sayede epey zengin olmuştu. Bunun yanı sıra Sütlüce'de dinamit lokumu imal eden orta çaplı bir fabrikanın ortağıydı. Varlık Vergisi bütün bu işlerin hakkından gelmişti. Savaş ve antisemitizm yüzünden Almanya'daki dostları ile hem teması hem*

1 Eski adıyla "Yahudi Yokuşu".

2 Edirne'nin tanınmış şekercilerinden Bennun ailesinin ferdi.

de işleri kesilmişti. O zamanlar Marpuççular'da iki ortak ile beraber yünlü çorap îmalatına başlamıştı. Babam aslında çok fakirleşmişti. Ancak aile masraflarını karşılayacak kadar para kazanabiliyordu. Az konuşan bir kişiliğe sahipti. Bu durum onu daha fazla yıpratmış, hayatının sonuna kadar kasveti devam etmişti. Yetmiş altı yaşında vefat etti." Baba Vitali Marko, daha da zor günlerin yaklaştığının farkındadır. Ailesine bu zor günlerde sahip çıkabilmek için biraz para biriktirmiştir. Bu para çocuklarının canını kurtarabilmek içindir. Selim, bu zor yıllara dair hiç unutamadığı anısını şöyle anlatıyor: "Ablam Yvette ile yaklaşık olarak altı-yedi yaşlarında olduğum yıllardan bir anım var. Yvette ablam, her sabah beni okuluma yolcu eder, içinde miktarını bilmediğim bir para içeren kumaş torbayı tıpkı bir sutyen gibi bana takardı. Bu paraya sahip çıkmamı, bu nedenle teneffüslerde koşmamam gerektiği bana tembih ederdi. Yıllar sonra babama bunun nedenini sordum. Uzun uzun Almanya'yı anlattı. Nazilerin Türkiye'yi istila ettikleri takdirde Yahudilerin katledileceğini düşündüğünü söyledi. 1941 yılında yaptığımız Edirne seyahatlerimizin birinde, Yunan tarafında uzaktan görünen askerlerin Alman olduklarını hatırlatmıştı. Babama göre, bu askerlerin aniden hududu geçip, Türkiye'ye girmeleri ve İstanbul'u işgal etmeleri mümkündü. Babam bu kaygılarından ötürü bir yolunu bulup, beni Samsun'a, yakinen tanıdığı bir Müslüman ailenin yanına göndereceğini söyledi. Ne olursa olsun, benim hayatta kalmamı istiyordu. Göğsümde taşıdığım torbadaki para, benim yük olmadan misafir edilmem içindi. Neyse ki böyle bir şey hiç olmadı. Bizlerle aynı endişeleri paylaşan seksen bin Türk Yahudisi de hayatta kalma şansına sahip oldu."

Baba Vitali'nin vefatından sonra, aileye sahip çıkan ağabey İsak olur. İsak Salti, zamanının en büyük pamuklu kumaş ithalatçıları Benardete kardeşlerin yanında öğrendiği mesleği geliştirir. Salti ailesi eski günlerine tekrar kavuşur. Tam da bu

yıllarda Şair Ziya Paşa Yokuşu'ndan Cihangir'e taşınırlar. Ailenin hayatında yeni bir sayfa açılır. Cihangir, kısa bir süre için olsa da yeni yuvaları olur. Selim Salti'nin kendinden on üç yaş küçük kardeşi Janet, Cihangir'de büyür. Bir süre sonra kardeşler farklı ülkelere dağılırlar. Abla Yvette, New York'a taşınır, orada evlenir. Kız kardeş Janet, annesinin rahatsızlığı yüzünden ablasının yanına gönderilir. Ağabey İsak ise İsviçre'ye taşınır. Kendisi İstanbul Üniversitesi'ndeki eğitimine devam edebilmek için İstanbul'da kalır. Liseyi bitirip, üniversiteye başlar. Süreç içinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirmekle kalmaz, Gazetecilik Enstitüsü'nün de ilk mezunlarından olur. Öyle ki Gazetecilik Enstitüsü'nde yüksek lisans bile yapar. Diploma numarası 672'dir.

Yirmili yaşlarının başında, "medar-ı iftiharım" dediği Naime Taragona'ya âşık olur. Selim Salti, gençliğinin en hızlı günlerini anlatırken birden o yıllara dönüyor: *"Naime çok güzeldi, ne yapalım? Hemen evlendik. O on sekiz, ben de yirmi üç yaşındaydım. Evlendikten sonra da nerede oturalım? Para pul da yok. Kayınpeder kendi evlerine davet etti. Ne yapalım, biz de gittik. Ev küçüktü. Üst üste, alt alta yaşamaya başladık. Zaten çok kısa bir süre sonra yedek subay olarak Ankara'ya, askere gittim. 1958 yılının sonlarıydı."* Naime (Mimi) Taragano, Kamondo Han'ın kızıdır, buradan ayrılmak istemez. Selim Salti, sevgili eşini kıramaz. Kamondo Han'a yerleşirler. Selim Salti, düğünlerinden tam on altı gün sonra askerliğini yapmak üzere Ankara'ya gider. Oğlunun doğumu esnasında askeredir. Askeriyeden izin alıp, Kamondo Han'a döndüğünde on altı gün evliken ayrıldığı karısına ve dünyaya gözlerini yeni açan oğlu Hayim'e kavuşur. Bundan böyle Selim Salti, Kamondo Han'ın damadıdır.

Selim, askerden dönünce Harbiye'de I. Ordu Basın Enformasyon Dairesi'nde iş bulur. Sabah dokuz, akşam dört buçuk orada çalışmaya başlar. İş hayatındaki gözlemlerini şöyle

anlatıyor: *"O dönem tanklar yenileniyordu. M16'lar Amerika-lılar'dan teslim alınacaktı. Bu nedenle komutanım lisan bilen elemana ihtiyaçları olduğunu söyledi. Hadımköy - Yassı Viran Bulgar hududuna yollandık. Öldürücü bir soğuktu! Sonraları ihtilâl oldu. Ben de asteğmendim. Küçükçekmece Polis Karako-lu'na kumandan oldum. O sıralar komutanımız İhsan Kızıloğlu gelip, bana emir verdi: 'Sen benim tankımın komutanı olacaksın!' Bütün bu süreç boyunca Kamondo Han'dan gidip geliyordum. Sabah 06:30'da araba gelip beni alıyordu. On sekiz aylık askerken mecburen altı ay daha askerlik yaptım. Yirmi dört ay sonra üsteğmen olarak görevim son buldu."*

Çiçeği burnunda Salti çifti, üç buçuk sene Kamondo Han'da yaşadktan sonra kendi evlerine taşınırlar. Yeni ikametleri Yeşilköy'dür. Orada on altı sene yaşarlar. O sıralarda ağabeyi İsak, babalarından devraldığı işte birlikte çalışmayı önerir.¹ Selim, iş hayatının hızlı günlerini gizleyemediği bir gururla anlatıyor: *"1960 yılında ağabeyimin Türkiye'ye avdetinden sonra ithalat ve imalat işlerinin büyük bir kısmının mesuliyeti-ni üzerime aldım. On yıllık bir müddet içinde ülke çapında ha-tırı sayılır bir şirketler grubunun kurulmasına önayak oldum."*

Selim Salti, iş hayatının yanı sıra dergilere de yazmaya devam eder.² Eğitim hayatını da tamamlamaküzere üniversiteye döner. Cemaat içi faaliyetlerine de hiç ara vermez. Bu durum onun için bir başka övünç kaynağıdır. Bu faaliyetleri heyecanla anlatıyor: *"Bir avuç arkadaşım 1963 yılında, Yıldırım Spor Kulübü'nü kurmaya karar verdiklerinde, duraksamadan onlara katıldım. Cemaatimizde bir gençlik ve spor kulübünün bulunmamasını mahsurlu buluyorduk. Gençlerimiz azınlıkta olduklarından şehrin spor camiasına pek katılamıyorlardı. Çok*

1 Getaş.

2 Şalom Gazetesi'nin yazı işleri sorumluluğunu yürüttü. Bir süreliğine İstanbul Ekspres ve Akşam Gazetesi'nin dış haberler bölümünden sorumlu oldu.

Yedek subay Selim Salti, eşi Naime (Mimi) ve ilk oğlu Hayim ile

az imkânlarla bu kulüp yola çıkmıştı. İlk başkanımız, ağabeyimiz Dr. Menahem Mitrani olmuştu. 'Yıldız' adında kurulan kulübümüzü federe etme çalışmaları başladığında, eskiden varolan başka bir kulübün aynı ad altında olması yüzünden müsaade alamayınca, Yıldırım'a dönüştürüldü. İki yıl asbaşkanlık ve yedi yıl başkanlığını yaptığım bu kulübün başında oturan en uzun başkanı ben oldum. Sayısız başarılı genç burada okul diyebileceğimiz ortamda büyüyerek, cemaatin her kademesinde görev almıştır. Bunlardan en meşhuru şüphesiz cemaatin onursal başkanı Bensiyon Pinto'dur."

Selim-Naime Salti çifti, hayatlarındaki değişikliklere rağmen, hiçbir zaman Kamondo Han'la olan bağlarını koparmazlar. Selim Bey, Kamondo Han'a dair nerdeyse her şeyi ilk günkü gibi hatırlıyor: "Maçoro ailesi, kapı komşumuzdu. Çok yakın iki aileydik. Ben birçok kere şahit oldum. Kadınlar -kayınvalidem ile Sami'nin annesi- her akşam saat 16.00'da Boğaz'a karşı şahane manzarası olan balkona lar, çay içerlerdi.

Sami Maçoro'nun babası, sinagogda yapılan düğünümüzde de Kantor (Hazan) olan İzak Maçoro'nun ağabeyiydi." O dönemlerde hemen hemen bütün düğünlerde herkes Kantor İzak Maçoro'nun hazan olarak katılmasını isterdi. Buna kendi düğünüm de dahildir. Kantor Maçoro'yu özellikle babam istemişti. Gerçekten haklıydı. Çünkü Türk sanat müziği makamlarında okuduğu kutsama dualarıyla dinleyenleri huşu içinde bırakan bir sese sahipti.

Salti çiftinin ilk oğlu Hayim, Kamondo Han' da doğar. Küçük oğulları Moni, beş-altı aylıkken Kamondo Han'dan ayrılırlar. Selim, Kamondo Han'a "dışardan" katılan biri olmasına rağmen, hemen hemen herkesle iyi ilişkiler kurmayı başarır. Bu nedenle bütün komşularını çok iyi hatırlıyor: "Komşularımızdan eski güreşçi 'Hayim Baba'yı da çok net bir biçimde hatırlıyorum. Onunla çok iyi iki dosttuk. Onun kızı Ceni de Tel Aviv'de yaşıyor. Eşim Mimi (Naime) ile halâ çok samimidirler. Çünkü akran olmanın yanı sıra aynı evde büyümüşlerdi. Bir de 'hakiki' Çinli komşumuz vardı, Şü! Hepimizden 'farklı' olsa da Şü hakkında hiçbir art niyetimiz, düşüncemiz yoktu. Evleri çok kalabalıktı. Bir de Avusturyalı bir karısı vardı. Ağzını açıp da tek bir 'merhaba'sını kimse duymadı. Şü ise onun gibi değildi. Her geldiğinde elinde kâğıttan yapılmış bir hediye getirirdi. Çok cici ve çok orijinal bir insandı. Gözümü kapatıp onu canlandırdığımda, kupkuru bir adamdı. Tek bir beyaz saçı yoktu. Her zaman, yaz kış bir yelek giyerdi. Merdivenlerde buluşur konuşurduk. Bir rüyâydı o merdivenler. Herkes gelirdi o merdivenlere. Tabii herkes derken, 'erkek takımı'ndan bahsediyorum. Hep beraber orada oturup çene çalardık. Biz ikinci katta oturduğumuz için genellikle o katın merdivenlerinde buluşurduk. Merdivenlerin en ihtişamlı yeri çocukların yukarıdan aşağıya kayarak eğlendikleri tırabzanlardı. Ta aşağı kadar, geze döne kayarlardı. Karım Mimi de çocukluk yıllarında hep o tırabzanlardan kayarmış. Çocuklar bu işte öylesine mahirdi ki!

Biz büyükler, düşüp kafalarını kırmadıklarına hayret ederdik. Bir de kapıcımız vardı. Adeta Kamondo Han'ın kralıydı. Herkesin her derdinin devâsıydı. Kamondo Han'ın muhtarı gibiydi. Oğlu Kasımpaşa'daki Bando Okulu'nda ya davul ya da trompet çalardı. Taragano ailesi (anne, baba ve Mimi) 1940 yılında İsrail'e gitmişlerdi. Orada üç dört sene kalmışlar. Döndüklerinde de sanırım büyükanne-büyükbaba sağdı ve ailenin Kamondo Han'daki dairesine yerleşmişlerdi. Kamondo Han'ın o günlerdeki mal sahipleri iki kız kardeşdi. Bekâr olanı orada oturuyordu, Jermaine Gerson. Diğeri de 'dışarıdan' geliyordu; İsviçreli kocası olan Marcel Schmidt. İsviçreli adamın ne iş yaptığını hiçbir zaman anlamamıştık."

Salti çifti, Kamondo Han'da soluk soluğa yaşanmış bir hayata rağmen, binanın gittikçe eskidiğinin, çökmeye yüz tuttuğunun farkındadır. Öyle ki evliliklerinin ilerleyen yıllarında oradan "kurtulmak" için bütün olanaklarını kullanırlar. Başlangıçta Yeşilköy'deki evlerine taşınırlar. Süreç içinde önce İsviçre'ye, sonra İsrail'e yerleşirler. Günümüzde İsrail'de yaşamaya devam ediyorlar. Selim Salti, İsviçre'den ayrılıp, kalıcı olarak İsrail'e yerleşme fikrinin nasıl doğduğunu anlatıyor: "1999/2000 yıllarında İsviçre'den ayrılmaya karar verdim. Artık zamanı gelmişti. Siyonist tarafım ağır basıyordu. İsrail'de yaşamak benim için kaçınılmazdı. Mimi'ye fikrimi açtığımda eşimin de aynı düşünceyi paylaştığını gördüm. İbranice bildiği için hemen onayını vermişti. 1980 yılında İsrail'de Metro süpermarket zincirini kurmuştum. Çocuklarımız İsrail'deydi. Torunlarımız orada büyüyorlardı. Bizim de onların yanında olmaktan başka ne mutluluğumuz olabilirdi ki? Kısa zamanda toparlanıp, taşındık."

Selim Salti, halen ailesiyle birlikte İsrail'de yaşıyor. 1983 yılında İsrail'de bir vakıf kurdu; Yehoshua¹ Salti Vakfı. Vakfın

---

1 Selim Salti'nin Yahudi adı Yehoshua'dır.

kurulma amacı Türkiye kökenli Yahudi gençlerine üniversitede okumaları için yardımda bulunmaktı. Vakıf günümüzde de çok aktif olup, her yıl pek çok öğrenciye burs vermeye devam ediyor. Salti Vakfı, çalışmaların sonucunda daha da gelişti. 2003 yılında, İsrail'in en büyük ve prestijli üniversitelerinden olan Bar Ilan'da Yehoshua ve Naime Salti adı altında Ladino dilini ve kültürünü inceleme merkezi kuruldu. Günümüzde Bar Ilan Üniversitesi'ndeki Salti Merkezi, enstitü oldu. Enstitüde üç profesör, iki doçent ve beş doktor öğretim üyesi ders veriyor. Selim Salti, böylece bir hayalini daha gerçekleştirmiş oldu.

Selim, aradan geçen bunca zamana rağmen Türkiye'yi hiç unutmuyor. Salti ailesinin geleceğinin İsrail'de olacağını farkında. Buna rağmen, ailenin gelecek nesillerinin Sefarad ve Türk geleneklerini devam ettireceğine inancı tam. Selim Salti, şimdilerde en çok Kamondo Han'ın balkonunu düşünüyor, rüya merdivenlerinden görünen güzelim İstanbul manzarasını özlüyor.

Temmuz 2020

MARIET GERON SEVİNDİREN

Mariet Geron Sevindiren, İda Levi ve İzak Geron çiftinin ilk çocuğu olarak, 1946 yılında İstanbul'da doğdu. Anne tarafından Edirneli, baba tarafından Aydınli bir aileye mensuptur.

İda ve İzak çiftinin birliktelikleri, ortak dostları tarafından tanıştırlarak başlamıştı. Mariet, anne ve babasının beraberliğini şöyle yorumluyor: *“Onların birliktelikleri bir ‘proposition’¹ ile başlamıştı. Çünkü annem istediği zaman dışarı çıkabilen biri değildi. Zorunlulukları vardı. Evde hasta annesine bakardı.”* İzak Geron, babasını erken yaşta kaybettiğinden, liseyi Saint Joseph'te bitirir bitirmez eğitim hayatını yarıda bırakmak zorunda kaldı. Ailesinin sorumluluğunu üstlenmesi, hayata atılması gerekiyordu. *“Anneme bakmak zorundaydım”* diye anlatıyordu Hüznünün yanı sıra, bu görevini başarıyla yerine getirmiş olmanın gururunu da taşıyordu. Uzun yıllar Hollands Bank İstihbarat Müdürü olarak çalıştı. İzak Geron, İngilizce ve Fransızca biliyordu. Bu diller onun dünyaya açılan, iş hayatında ayakta durmasını sağlayan en büyük güvencelerdendi. Sevgili eşi İda Geron ise çat pat Türkçe bilirdi. Mariet, *“Biz evde Musevice konuşurduk,”²* diye anlatıyor. *“Ben anlamayayım diye annem babam aralarında gizli şeyleri İngilizce konuşurlardı. Türkçe öğrenmediği için Fransız okulunda-*

1 Proposition (Fransızca'dan teklif anlamında) Evlenmek üzere tanıştırılma teklifi.

2 Ladino veya “yerli İspanyolca”.

ki bir öğretmen 'tu vas te tirer les oreilles' ('pişman olacaksın' anlamında, kulaklarını çekeceksin) diye uyarmıştı."

Geron ailesinin evi, o yıllarda sık rastlandığı gibi kalabalıktı. Anne ve baba Geron, iki kızları Mariet ve Vivian, babaanne ve hala hep birlikte yaşarlardı. Mariet Geron, o günleri *"Hep beraber barış içinde yaşadık,"* diye anımsıyor. *"Halam hiç evlenmemişti. Ben bir ara halamın yanında yatardım. Annem çok uysal bir kadındı. Gelin, kaynana, görümce iç içe, hep beraber barış içinde yaşadık. Annem ile babam çok saygılıydılar. Evde bir kere bile seslerini yükselttiklerini hiç duymadım. Kendimi bildim bileli yazları Büyükada'ya giderdik. Evlendikten sonra da Ada'ya gitmeye devam ettik. Annem evden çok çıkmazdı. Gitse gitse Kurtuluş'taki ablasını görmeye giderdi. Bizim sokağa çıkmamıza izin yoktu. Hiçbir zaman sokakta oynamazdık. Okuluma yani Saint Benoit'ya tek başıma giderdim. Bazen bir arkadaşım ile buluşur giderdik. Okulum çok yakındı Kamondo Han'a. Arka taraftan yokuşu iner giderdik. Minibüs, servis yoktu tabii. Hafta sonları sinemalara, tiyatrolara giderdik. Çoğunlukla Yeni Melek Sineması'na gidilirdi. Sonra erkeklerle çıkmaya başladık. Babam gece çıkmama pek müsaade etmezdi. On yedi-on sekiz yaşlarındayken, 'Resmi bir şey olmadan ben seni bırakmam.' derdi. Nişanlandıktan sonra gece çıkmama izin verildi."*

Kamondo Han'ın bütün anneleri gibi, İda Geron da çocuklarının okul çıkışı için atıştırmalıklar hazırlamayı ihmal etmezmiş. Öyle ki bu adeta Kamondo Han'da bir gelenek gibi. Her ev kendi damak tadına ve maharetine göre atıştırmalıklar hazırlarmış. Mariet, annesinin hazırlığını hüzünle anımsıyor: *"Ben ilkokulu II. Karma'da¹ okudum. Belki birinci sınıfta değilse de oraya tek başıma gidip geldiğimi hatırlıyorum. Okul çıkışı annem pötibör bisküvinin üzerine çikolata sürer, buzdo-*

---

1 II. Karma günümüzde Barın Yurt (Huzurevi) olan binada işlev gören Yahudi ilkokulu idi.

labına koyardı. Eve gelince onu yerdik. Sonra ders çalışırdık. Bizim evimizde telefon vardı. Arkadaşlarım bizim eve gelirdi, uzun uzun telefonla konuşurlardı. Ben de konuşurdum tabii ama sağ olsunlar arkadaşlarım... Onlar 'guerkitas' (küçük şeytanlar) idiler ve çok konuşurlardı. Bir ara çok büyük telefon faturaları gelmeye başlayınca annem evden çıkacağı zaman telefonu dolabına saklamaya başladı. Kapısını da kilitlerdi. Ben de o gardırobun anahtarını yaptırdım. Annem kapıdan çıkar çıkmaz telefonu çıkarırdım. Arkadaşlarımla bir keresinde muziplik olsun diye pastaneye telefon ettik; apartman komşumuza pasta yollattık. Kızlar kapıda nöbet tutarak, pastacının gelip aşağıdaki komşuya teslimatını yapmasını beklediler. Ben çok korkmuştum. Ama onların kahkahalarla eve döndüklerini hatırlıyorum.”

Mariet, Kamondo Han'daki komşularından Maçorolar (Sami Maçoro) ve Mimi'yi de (Naime Taragano Salti) sevgiyle anımsıyor. Çinli komşu Şü'yü, tıpkı diğer apartman sakinleri gibi o da “sessiz, sakın, saygılı” bir insan olarak hatırlıyor. Madam Meri ve Mösyö Eliezer (Mitrani), alt katlarında oturan Çela, yan dairelerinde oturan Madam Buka Grünberg de unuttuğu isimlerden... Kiralarını ise elbette mal sahibi Matmazel Jermaine Gerson'a öderlermiş. Kamondo Han'da zaman, kendi sularında akarmış: “Annem 'Övrler¹ için küçük örtüler işlerdi, triko² yapardı evde. Çok güzel el işleri yapardı. Babam da I. Karma'da³ gönüllü olarak çalışırdı. Öğlen yemeklerinde çocuklara servis yapar, yiyeceklerin dağıtımını denetlerdi. Kamondo Han'ın bulunduğu Serdar-ı Ekrem Sokağı'nın köşesinde bir kokoreççi vardı. Bir de liparidas⁴ satan biri vardı. Ben hiç

1 (Fransızca 'œuvre') “hayır işleri” anlamında kullanılmaktadır.

2 Yün örgü.

3 I. Karma, günümüzde Neve Şalom Sinagogu'nun bulunduğu yerdeki Yahudi ilkokulu.

4 Bir meze / tadımlık: Kuru balık.

yemedim. Babam, 'Bunlar pislik, yenmez.' derdi. Ne kokoreçin, ne işkembenin, ne pastırmanın ne de 'liparidas'ın tadını bildim. Dışarıda hiçbir şey yemezdim. Babam sofu değildi, temizlik anlayışı ile üzerimize titrerdi. Ben bütün bunları yemeyi kocam sayesinde öğrendim. Babam muhafazakâr bir insandı ama pek sinagoga gitmezdi. Bayramlar ise evimizde her zaman sevinçle kutlanırdı. Bugünden o günlere baktığımda, annem ve babamın ne kadar şahane insanlar olduğunu daha iyi görüyorum."

Mariet Geron, kız arkadaşlarından okul dönüşü de ayrılmaz, birlikte vakit geçirirmiş. Kız arkadaş grubu, "Zimcok Kardeşler" adıyla ünlüymüş:

- Z Zelda (Dövizrahi) Berkün
- İ İda (Kohen) Filiba
- M Mariet
- C Ceni (Biçaço) Molho
- O Öjeni Asseo¹
- K Korin (Nahmias) Pinto

Bir gün "Zimcok Kardeşler" grubundan üç arkadaş beraberken canları dışarı çıkmak istemiş. Müstakbel eşiyle de bu vesileyle tanışmış: "O gün çok sıkılıyorduk. 'Yok mu birileri, çıkalım, bizi götürsünler...' derken bir telefon numarası verdiler. O numara daha sonra nişanlanıp evleneceğim Jak Sevindiren'e aitti. Jak ile apartmandan arkadaşım Ceni'nin daha sonra kocası olacak Ovadya arkadaşılar. Daha sonra, aynı dönemlerde Ceni de ben de evlendik. Ben de Kamondo Han'dan gelin olarak çıktım. Kendi evimden..."² Düğünüm Neve Şalom Sinagogu'nda oldu. Evimiz çok yakın olmasına rağmen 'komo se deve'³ bir

1 Hahambaşı Rav David Asseo'nun yeğeni.

2 Sefarad düğün âdetleri uyarınca gelin tören sonrasında çıktığı (baba) evine geri dönmez.

3 Ladino / Yerli İspanyolca, "Olması gerektiği gibi".

Mariet ve Jak Sevindiren, Neve Şalom Sinagogu

arkadaş araba verdi. Çiçeğiyle, süsüyle gittik sinagoga. O dönemin adetlerinde ne varsa hepsini yaptık. Kadınlar şapkalı, tuvaletli; erkekler silindir şapkalı, 'Bonjur'lu kiralık kıyafetleriyle¹... Düğünü takiben kayınvalidemin Şişli'deki evinde yaşamaya gidiyordum." O gün yaşanan bu buluşma hayırlı bir olaya vesile olmuş. Jak Sevindiren ve Mariet Geron, iki çocuklu mutlu bir yuva kurmuşlar. Kızları Roslin, oğulları İgal aileye yepyeni mutluluklar yaşatmışlar. Mariet'in evliliği yeni başlangıçlara kapı aralasa da bir dönemin de sonuna gelindiğinin habercisi olmuş. Bu evlilikten sonra anne ve babası Ka-

¹ Erkeklerin düğün giysileri, silindir şapka ve bonjurlar Horozlu'dan kiralanırdı.

mondo Han'dan taşınıp, Osmanbey'e yerleşmişler. Mariet'in eşi, geçimlerini kozmetik sektöründen sağlamış. Başlangıçta küçük bir işletme olan kozmetik imalathanesini Mariet'in dayısı Salvator Levi'den devralmış. Eminönü civarındaki çıkmaz sokaklardan birinde yer alan imalathane, Varner adıyla ünlenmiş. Süreç içinde işleri büyötmüş.

Mariet Geron Sevindiren, geriye dönüp baktığında Kamondo Han yıllarını *"müthiş güzel yıllar"* olarak hatırlıyor. *"Keşke o günlere dönebilsem,"* diyor. Bir keresinde yolunu özellikle Kamondo Han'a düşürmüş ama içeri girmeden dönmek zorunda kalmış: *"Oraya gittim ama içeri girmemize izin vermediler. Ceni (Biçaço Molho), İda ile İstanbul'a gelmişti. Birkaç arkadaş buluşup Kuledibi'ne gittik. Orada gezdik, yedik, içtik... Sonra da Kamondo Han'a gidip kapıyı çaldık. 'Ben burada yaşadım. Sadece Han'ın girişini görmek istiyorum' dedim, izin vermediler. Duyduğum kadarıyla günümüzde orası çok değişmiş, apart otel olmuş. Botton Han'a da uğrayıp aynı ricada bulunduk. Oraya da bırakmadılar. Kös kös eve döndük."*

Mariet Geron Sevindiren ve sevgili eşi Jak, çocukları ve torunlarıyla mutlu bir evlilik sürdürmeye devam ediyorlar. Bankalar Caddesi'ni, Serdar-ı Ekrem Sokağı'nı yeniden adımlamanın planlarını yaparak günlerini geçiriyorlar.

Haziran 2020

VİVİAN GERON CUDAL

Vivian Geron Cudal, 1953 yılında Kamondo Han'da doğdu. İlkokulu Okçu Musa İlkokulu'nda okudu. Uzun yıllar Kamondo Han'da yaşadı. Han'ı çok sağlam, çok korunaklı bir yer olarak anımsıyor. 6-7 Eylül Olayları'nda bile hasar görmediğini önemle vurguluyor. Her akşam kilitlenen, dört metrelik demir kapıların Han'ı koruduğunu hatırlıyor.

Geron ailesi, Kamondo Han'ın üst katlarında, denize bakan tarafında larmış. Vivian, Kamondo Han günlerini mutlulukla anlatıyor: "Kamondo Han, filmlerdeki gibi eski bir handı. Girişte kocaman bir avlusu vardı. Fi tarihinde oraya atlı araba girermiş. Gece sokağa çıkıldığında (23:00' ten sonra) kapılar kapalı, daha doğrusu zincirli olurdu. Babam zili çalıyordu. Kapıcı gelir zincirleri açardı. İçeri böyle girebilirdik. Orada çok güzel bir çocukluk ve gençlik yaşadım. Ailem, kavgası gürültüsü olmayan mutlu bir aileydi. Babaanneli, halalı... Dayımın kızı Marlen, ortaokulda öğle yemeğine bize, Kamondo Han'a gelirdi. O yıllarda High School'a giderdi." Marlen Levi'yi ne mutlu ki ben de tanıyorum. Kendimi bildiğimden bugüne çok yakın olduğum çocukluk arkadaşım. High School'u¹ da birlikte kazanmış ve aynı sınıfta dirsek çürütmüştük. Beraber büyüdük diyebilirim. Ben de onun gibi, babamın dayısı Maître Daniel Behar'ın Şişhane-Refik Saydam Caddesi'ndeki Çiçek Apartmanı'ndaki evine giderdim. Bugün o bina İstan-

1 İngiliz Kız Orta Okulu (şimdilerde Beyoğlu Anadolu Lisesi).

1900'lerin başı, Harbiye girişi

bul Kültür Sanat Vakfı (İKSV)'nın yanındaki köşe apartman. Anlatılanlara göre orası da zamanının görkemli binalarından biriydi. Marlen'in Kamondo Han'a yaptığı öğle yemeği seferlerine kimi kez yol boyunca eşlik ederdim. Maître Daniel Behar'ın sevgili eşi, Janti Behar'ın bana hazırladığı sımsıcak tencere yemeklerinin lezzetleri halen damağımdadır. Babamın çocukları, onların hiçbir zaman sahip olmadıkları torunları temsil ettiğinden, büyükanne-büyükbabaların üstümüze titreyen sevgisiyle donatılmak, sanırım çocukluk anılarımın önemli bir rengiydi.

Geronlar iki kız kardeşti ama ablası Mariet ile aralarında yedi yaş olduğu için, arkadaş çevreleri farklıydı. Bu nedenle dünyayı başka gözlerle gördüler. Farklı insanların etrafında oldular. *“Çocukken tek arkadaşım vardı.”* diyor Vivian. Şöyle anlatıyor: *“Ablamla yaş farkımızdan dolayı onun arkadaşlarının arasına karışmıyordum. Onlar (ablanın arkadaşları) on dört yaşında birer genç kızken, ben yedi yaşında bir çocuktum. Haliyle kimse benim yüzüme bakmazdı. O günlerimde bir tane arkadaşım vardı, babası kemerciydi. Onun adını hatırlamıyorum çünkü onlar ilkokul bitmeden İsrail’e göç ettiler. Bazen apartman merdivenlerinde, üst katların birinde oturan Momo (Ceni Biçaço’nun erkek kardeşi) adlı bir çocukla oynardık. Ablam evlendiğinde ben on beş yaşındaydım. Bizler halâ çocuktuk. O yaşlarda, tek başına, gece sokağa çıkmak söz konusu değildi. Şimdiler gibi değil elbette. Günümüzde bu yaştaki kızlar geceleri erkek arkadaşlarıyla diskolara gidiyorlar.”*

Kamondo Han’ın daireleri çok büyük ve yüksek tavanlı olduğu için odalar oldukça ferahmış. Vivian ve Mariet kız kardeşler aynı odada uyurlarmış: *“Muhteşem bir manzaramız vardı. Topkapı Sarayı’ndan Kabataş’a kadar. Kızkulesi, Haydarpaşa... O muhteşem manzarayı bırakıp da sokağa çıkmak istemezdik. Oradaki son yıllarımızda Kamondo Han boşalmaya başladı. Çünkü içinde oturanlar daha lüks semtlere gitmeye başladılar. Ablam evlendiğinde artık Şişhane’de ‘bizimkiler’den çok insan kalmamıştı. Herkes Şişli’ye, Osmanbey’e, Gayrettepe’ye yerleşmek istiyordu. Adeta moda haline gelmişti. Cebini parayla dolduran herkes oralardan gitmeye başlamıştı.”*

Vivian Geron’un özenle vurguladığı büyüleyici manzara nedeniyle Kamondo Han’dan ayrılmak pek mümkün değilmiş. Geceleri dışarı çıkılsa da saat yirmi dörtten önce eve dönmek gerekirmiş. Vivian bu duruma şöyle açıklık getiriyor: *“Unutmuyorum, örneğin ablam nişanlandığı halde saat tam yirmi dörtte eve dönmesi gerekiyordu. O zamanlarda âdet*

Vivian-İlhan Cudal

buydu! 'Nişanlıyla gezebilirsin ama saat yirmi dörtte evde olursun.' kuralı vardı. Sanırım bu genel bir 'pudeur' davasıydı! Zaten ben genç kızken tatil günlerinde hiç çıkmazdım. Cumartesi günleri babam bizi sinemaya, tiyatroya götürürdü. Bazen de gezmeye giderdik" "Pudeur" yani iffet! Bu benim ailemin de olmazsa olmazıydı. Ne denli "açık fikirli", "özgür düşünceye saygılı" olduysak da ebeveynlerimin bu iffet anlayışını bu günüme değin anlamış değilim. Örneğin ben de Geron kız kardeşlerinkine benzer bir aile ortamında yaşamıştım. Kamondo Han veya o civarlarda değildim, Şişli'de büyümüş-tüm. Ama yirmi yaşında ve nişanlı olsam da eve giriş saatim, tam tamına gecenin on ikisiydi! Bunu "Sindirella sendromu" olarak adlandırmıştım. Bir iffet durumunu daha anlatayım: "İffetli bir kızın alını açık olur" lafıyla büyüdüm. Neden mi?

Çünkü en genç yaşlarımdan itibaren saçlarımda kâkülüm vardı. Özellikle babam bu konuya takmış, kâkül ile iffeti aynı terazide tartmayı sürdürmüştü.

Abla Mariet Geron'un 1967 yılındaki evliliğinden sonra, Geron ailesi Osmanbey'e taşınmış. Kız kardeş Vivian'ın "özgürlüğü" bu tarihten sonra başlamış. O vakitler on sekiz yaşında olduğu için yavaş yavaş geceleri belli bir saate kadar dışarda olmasına izin verilmiş. Daha çok Amikal'e¹ gittiğini, orada birkaç arkadaş edindiğini hatırlıyor. İlkokula sonra St. Pulcherie'ye devam etmiş. Vivian Geron, anne ve babasının eğitim durumları hakkında da bilgi veriyor: *"Babam St. Josep-h'te okumuştur. Diplomasını halâ saklıyorum. Annem de önce St. Benoit'da, sonra Üsküdar Amerikan'da... Annem okulu bitiremedi. Çünkü annesi hastalandı. Bütün kardeşleri evli olduğundan dolayı onu okuldan aldılar. Babam da babasını erken yaşta kaybetti. Bir de annesine çok baktı. Ben evde babaannem ve bekâr halamla büyüdüm. Evde Türkçe konuşulurdu; anne ve babam kendi aralarında da Fransızca konuşurdu. Annem Türkçe bilirdi ama ana dili gibi değildi. Ortaokulda 'Vatandaş Türkçe Konuş'² yasası çıkmıştı. Annem de Türkçe derslerinden kaçarmış. Rahibeler de 'Öğrenmezsen bir gün kulaklarını çekeceksin.' derlermiş. Bunları iyi hatırlıyorum çünkü annem hep benimle yaşadı. 1997'de öldüğünde yetmiş sekiz yaşındaydı (1919 doğumlu). Babam da sanırım 1912 doğumluydu. Annem ve babam bir arkadaş grubunda tanışıp evlenmişler. Eskiden yirmi otuz kişi buluşur, çıkarlarmış. Sanırım 'œuvre de bienfaisance' (hayır derneği) gençlik kolu grubuydular; Bene Berit!"³*

1 Gençlerin dostluk, arkadaşlık derneği.

2 Bkz. "Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası".

3 Yardımlaşma, kültürel etkinliklerde bulunmak ve eğitim konularında etkinlik göstermek üzere 1911'de İstanbul'da faaliyete geçen dernek.

Geronlar, yaz aylarını Heybeliada'da geçirirlermiş. Teyzesinin Ada'daki yazlığında buluşulmuş. Vivian Geron, yaz aylarını keyifle anlatıyor: *"Teyzem Adanalı bir beyle evliydi. Metin Mızraklı'nın büyükbabasıyla benim teyzemin kocası kardeşti. Heybeliada'da evleri vardı. O evde babaannem, birkaç ay sonra da halam vefat etti. Peş peşe gelen bu iki ölüm, ailemizi çok sarstı. Bir daha o eve gitmedik. Yazları Büyükada'da, Teppeköy'deki şato gibi bir eve gitmeye başladık. Gençliğim orada geçti. Babam bazen bizleri lokantaya götürürdü. Pek dışarda yemezdik. Ne yalan söyleyeyim zengin bir adam değildi babam. Bankada memur olarak çalışıyordu. Buna rağmen iki kızını da yabancı okulda okutuyor, bir de yazlığa götürüyor... Bugün hangi babayığit bunu yapabiliyor, bilmiyorum. Bütün bunlar benim için çok güzel şeylerdi."*

Zaman akıp giderken, Vivian Geron, güzel bir genç kız olarak çevresinin takdirini kazanmış. O yılları şöyle anımsıyor: *"Açıkça söylemek gerekirse, on sekiz yaşımdan itibaren bana bir sürü 'proposition'¹ yapıldı. Teklif edilen tüm adayların tek ve ortak düşüncesi, 'Kaç para drahomam var?' Bir de babam öldüğünde ben yirmi yaşındaydım. 'Senin baban yok, annen var.' 'Paran yok, annen var.'... O yıllarda delikanlılar tarafından duyduklarım bunlardı. Üstelik hiçbirisi açık açık söylemezdi; her şey 'sous-entendu'² anlatılırdı. 'Proposition' esnasında arada olan insan, 'Ne oldu çocuklar?' diye sorardı. Karşıdan da ses gelmezdi. Özellikle annem sıkıştırınca, 'elle n'as pas de dote'³ cevabını alırdı."*

Vivian Geron, iş hayatına Banca di Roma'da başlamış. İlerleyen yıllarda iki özel sektör şirketinde, tam kırk iki sene boyunca çalışmış. Vivian, eşiyle de iş hayatında tanışmış: *"Son olarak Chopard saatlerinin ithalatçısında çalıştım. Eşimle bu*

1 Proposition, (Fr. teklif anlamında) Evlenmek üzere tanıştırılma teklifi.

2 Fr. Üstü kapalı olarak.

3 Fr. Evleneceği adama verecek drahoması yok.

sırada tanıştım, işverenimdi. 1998 yılında, otuz beş yaşındayken büyük bir sevgiyle bağlandığım İrfan Cudal... Evlendikten sonra eşimin Silivri'deki yazlığına gitmeye başladık. Çok mutlu yıllardı. Ne yazık ki onu 2015 yılında kaybettim. Şimdilerde emekliyim. Arkadaşlarım var. Yazın da Silivri'ye giderim. Bazen Bodrum'daki arkadaşlarıma giderim."

Kamondo Han'ın görkemli yıllarının tanığı Vivian Geron'a daha nice mutlu yıllar...

Temmuz 2020

Lütfiye Revka Benzon Samanon'un ailesi Selanik kökenliydi. Aile daha sonra İstanbul'a taşındı. Lütfiye Revka'nın babası Moiz Benzon, Posta İdaresi'nde çalışırdı. Annesi Sara Matalon büyük bir ailenin üyesiydi. Bayan Sara, pek çok kız ve erkek kardeşe sahipti. Matalon ailesi süreç içinde farklı nedenlerden dolayı muhtelif yerlere göç etmiş, aile dünyanın dört bir yanına dağılmıştı. Ailenin Avrupa'ya giden üyelerini çok trajik bir son bekliyordu. II. Dünya Savaşı yıllarında, toplama kamplarında hayatlarını kaybettiler. Lütfiye Revka, hem anne hem baba tarafından değerli bir ailenin içine doğmuştu. Dört kardeşin en büyüğüydü. Rıza adındaki erkek kardeşi, Banca Commerciale'de müdürdü. Rıza ilerleyen yıllarda Hel-da Matalon ile evlendi ve Sarika adında bir kız çocuğu oldu. Kız kardeşi Melek, Şemaya Ancel adında bir beyle evlendi ki bu bey ailenin tek dindar insanıydı. Nuriye adındaki en küçük kız kardeşleri on altı yaşındayken hayata veda etmişti. Lütfiye Revka'nın torunu Lydia Albukrek, *"Gerek annemle gerekse tek başıma İtalyan Mezarlığı'na her gittiğimde 'küçük teyze'yi ziyaret etmeyi ihmâl etmiyorum,"* diyerek çok sevdiği anneannesinden yadigâr hatıralara sahip çıkıyordu.

Lydia'nın anılarında anneannesi Lütfiye Revka neşeli, gözlerinin içi gülen, zarif ve son derece iyi eğitilmiş bir insan olarak capcanlı duruyor. Anneannesini sevgi ve hayranlıkla anlatıyor: *'Voulez-vous danser Grande-mère? Benimle dans eder misin nine? / Voulez-vous valser grand-père? Benimle dans*

eder misin dede?" Bu şarkının notaları aşağı yukarı her sözcüğe uyarlanabilirdi. Ben de bu şarkı ile büyüdüm. Anneannem Lütfiye Revka Benzon Samanon, muhteşem hafızası, şarkıları ve şiirleriyle hayatımıza renk katıyordu. Alliance Française Okulu'nda Fransızca'ya tam vâkıf olmuştu. Her işe mükemmel yatkınlığı vardı. Doksan yaşını geçmesine rağmen, yemek sofralarında, aile ve arkadaş toplantılarında ciddi bir edâ ile şiirler okurdu. Rostand, Lamartine, Victor Hugo gibi yazarlardan; Racine, Molière, La Fontaine gibi şairlerden ve hatta ismini bilmediğim pek çok edebiyatçıdan şiirler okurdu. Bazıları romantik, bazıları komik, bazıları da o kadar hüznünlüydü ki içim parçalanırdı. İtiraf etmeliyim ki küçük bir çocukken birçoğunu anlayamadan dinlerdim." Lydia Albukrek her ne kadar pek çok şiiri anlamlarını bilmeden sevip dinlese de anneannesinin mükemmel bir şiir okuru olduğunu önemle vurguluyor. Hatta Lütfiye Revka'nın bu kabiliyeti aile dışında da takdirle karşılanırmış: "Anneannemin ablama ve bana anlattığı çok değerli bir anısı vardı. Genç bir kızken bir gün bir grup arkadaşıyla birlikte Pera Palas'a gitmişler. Pera Palas'ta arkadaşları ondan ısrarla bir şiir okumasını istemiş. O da ayağa kalkıp, Edmond Rostand'ın meşhur Cyrano de Bergerac eserinden 'burun tiradı'nı her zamanki edasıyla söylemiş. Bitirdiğinde salonun bir köşesinde oturan bir hanımefendi kalkıp ona yaklaşmış ve 'Tebrik ederim Mademoiselle, siz tiyatro sahnelerine çıkmak için yaratıldınız' demiş. O hanımefendi meşhur tiyatro sanatçısı, Sarah Bernhardt'tan başkası değilmiş! Tabii ki o zamanlar, yani 1900'lü yılların başında, üstelik anneannemin yaşadığı toplumda, bir genç kızın sahneye çıkması mevzubahis olamazdı. Bu yetenek aile toplantılarına renk katmaktan öteye gidemedi."

Anneanne Revka'ya "Lütfiye" ismini babasının iş yerindeki arkadaşları vermiş. Öyle ki diğer kardeşlerin isimlerinin konulmasında da aynı arkadaşlar öncülük etmiş. Onların öne-

risiyle kardeşlerin ismi Rıza, Melek ve Nuriye olmuş. Lydia, anneannesinin çocukluğu hakkında çok fazla bilgisi olmadığını söylese de aile tarihine dair önemli bilgiler veriyor: *"Aile büyükleri önceleri Hasköy'de yaşamış. Sonradan Galata-Tünel arasındaki Kamondo Apartmanı'na taşınmışlar. Evde Ladino konuşulurdu ancak kardeşler Fransız okuluna gittiklerinden aralarında Fransızca konuşturlardı. Anneannemin çocukluğu hakkında pek bir bilgim yok. Çok güzel el işleri yapardı. Dikiş dikerdi. Ancak yıllar ilerledikçe gözleri gitgide daha az gördüğünden bu işleri bıraktı. Şiir okumayı ve şarkı söylemeyi ise hiçbir zaman bırakmadı. Yaş aldıkça ezberlediklerini unutmaya başladı. Bunları akşamları anneme okuturdu. Gece yatarken kendi kendine tekrarlayıp, sabah uyandığında ezbere söylerdi."*

Bu hayat dolu genç kızın yeteneklerini, zarafetini duyan pek çok delikanlı onunla tanışmak istemiş. O ise hayatı boyunca tek bir erkeği sevmiş; Davut Samanon! Anneanne ve dedesinin birbirlerine olan bağlılığı torunu Lydia'nın da övünç kaynağıydı: *"Anneannemle tanıştırmak istenen birçok delikanlı olmasına rağmen, o her gün evinden geçen bir gece tutulmuştu. Büyükbabam Davut'un ailesi Kuzguncuklu idi. Kendisi Bâb-ı Âlî'de bir gazetede çalışırdı. Etraftaki esnaf ve işyerlerine gazetelere verilmek üzere reklam niteliğinde ilanlar teklif ederdi. Bu girişimci yapısıyla Türkiye'nin ilk reklam şirketini İlancılık Şirketi adıyla kurmuş oldu. Sonradan Bay Hoffer, Jak Hulli ve Kemal Salih Sel ile ortaklık kurdu. En son şirkette çalışan İzidor Baruh adında bir genci de ortaklığa aldı. Zamanla şirketi başarılı bir şekilde İzidor Bey ve ailesi devam ettirdi. Anneannem ve dedem evliliklerinin ilk yıllarında Şişhane ile Tünel arasında, yanlış anımsamıyorsam Karanfil Sokağı'nın köşesine taşınmışlardı. İlerleyen yıllarda Tepebaşı'nda çok güzel bir apartmana taşınmışlar. Annemin anlattığına göre, çocukluğunda her akşam o apartmandan Haliç üzerine batan güneşin renklerini seyrederlermiş. Muhteşem bir man-*

Lütfiye Revka, kız kardeşi ve görümcesiyle

zaraymış. Annem evlendikten sonra tüm aile Nişantaşı'na, Çiftçiler Apartmanı'na taşınmışlar."

Lütfiye Revka ve Davut çiftinin iki çocuğu olmuş. 1913 yılında Marcel, 1919 yılında Nuriye doğmuş. Nuriye, ismini genç yaşta ölen teyzesinden almış. Aile içinde "Nourica" diye çağrılmış. Dönemin gündelik hayatını, yaşam tarzını Lydia Albukrek şöyle anlatıyor: "Grany, yani anneannem ve Grampa, yani dedem, tabii ki hayatın müşkülâtlarına rağmen bana göre rahat bir hayat sürmüşlerdi. Evlerinde hep yardımcıları

olmuştur; yemek pişiren, ütü yapan, temizlikçi, terzi... Hep ayrı insanlardı. Çocukluğumda da aynı durum devam etti. Her zaman hep beraber, aynı evde oturduk. Ayrıca babaannem Rachel Nahum Franco (Mimi) zaman zaman belli bir müddet için bizde kalırdı. Büyük bir aileydik. Unutamadığım güzel hatıralar var. Örneğin akşamları üç büyüğün konken oynaması, ablamla yaptığımız tiyatrolar, anneannemin operet şarkıları ve şiirleri, babaannemin hikâyeleri..."

Bu kalabalık ve mutlu ailenin hayatı "6/7 Eylül 1955 Olayları"ndan sonra değişmiş. İstanbul'u geride bırakıp, İtalya'da yepyeni bir hayat kurmak zorunda kalmışlar. Lydia, 6/7 Eylül'ün ailesi için bir dönüm noktası olduğunu ifade ediyor: "6/7 Eylül Olayları sırasında çocuk olmama rağmen her şeyi hatırlıyorum. Aşağı yukarı dokuz yaşındaydım. O yıllardaki adıyla Emlak Caddesi'nde oturuyorduk Babamın bir mefruşat dükkânı vardı, Lazzaro Franco! Kendi döneminde İstanbul'un en büyük mefruşat mağazasıydı. Bir dönem işlerimiz o kadar büyümüştü ki dükkânın ismi 'Lazzaro Franco ve Mahdumu' olarak değiştirilmişti. Anadolu Pasajı'nda, girişin sağ tarafında yer alıyordu. Her şey yolunda gidiyordu. Mağazamız İstanbul'un seçkin insanlarına hizmet veriyordu. Ürünlerimizin hemen hepsi çok beğeniliyordu. Bütün bunlar 6/7 Eylül Olayları sırasında yağmadan kurtulmasını engellemedi. İki gün boyunca dükkân talan edildi. Mağaza tanınmaz haldeydi. Kamyonlara doluşmuş adamlar vardı. Bu kamyonlardan bağırış çağırış sesler geliyordu; 'Kıbrıs Türk'tüüür! Asın bayraklarınızı, asııın. Işıklarınızı da yakın!' Evimizin tam karşısında bir Rum'a ait mobilya dükkânı vardı. Dükkânın camlarını hiç acımadan kırdılar. Koltukları bıçaklarla yırttılar. Babam o gün işten erken gelmişti. Gelir gelmez telefona sarıldı. Belli ki yolunda gitmeyen bir şeyler vardı. Dükkândaki nöbetçiyle konuşuyordu; 'Kaç kişiler Aziz? Hemen kepenkleri kapat! Kepenkleri kırıyorlarsa korumaya çalışma'. Ve sessizlik... Ertesi gün babamla Beyoğlu'na gittik. Beyoğlu'nun o halini asla unutmam. Ailecek çok

üzüldük. Bu olaydan çok etkilendik. Ailem Türkiye'den gitmeye karar verdi. Fakat giderken bana temelli gittiğimizi söylemediler. Biz her sene seyahate çıkan bir aileydik. Bana şöyle söylemişlerdi: 'Hadi seyahate gidiyoruz, Yanına en sevdiğin oyuncağını alabilirsin.' Ben de bir bebek aldım. Gidiş o gidiş... Bütün çocukluğum İstanbul'da kaldı. Vedalaşamadım bile... İtalya'ya göç ettiğimizde her şey değişti. Milano'da küçücük bir apartmana geçtik. Annem bütün ev işlerini üstleniyordu. Haftada bir yardımcı (La Sciura¹ Erminia²) gelirdi. Anneannem ve dedem kış aylarını Nice şehrinde geçirirlerdi. Biz de senede bir iki kez onları görmeye giderdik. Milano'ya ziyaretimize geldiklerinde 'Grany' annem hakkında üzüntüsünü dile getiriyordu. 'Bak, nasıl çalışıyor?' veya 'Benim zamanımda bir sürü yardımcımız vardı.' derdi. Ben ise bu sözlerinden dolayı içten içe ona kızardım. Annem için bu yeni hayat tecrübesinin bazı yönlerden olumlu bir yanı olmuştu. Hayatın hiç görmediği bir boyutunu keşfetti. Milano'da, İstanbul'dayken gittiği English High School'dan çocukluğunun en iyi arkadaşlarını buldu. Ayrıca bir sürü akrabamız da vardı. Babamın Milano'nun merkezinde açtığı mefruşat mağazası iyi bir yol tutturmuştu. İstanbul'da kalan iki kuzeni ve ortağı oradaki işi yürütemedikleri için babamın Türkiye'ye dönmesini istediler. 1960 yılında radyoda duyulan 'Olur mu hiç olur mu?'³ fon müziği ile başlayan 'Yassıada saati' ile ülkemize dönmeye karar verdik. Annem Milano'yu bıraktığı-

---

1 Milano dialektiğinde "signora" yani "bayan" anlamında.

2 Özel isim

3 Başvekil Adnan Menderes yargılanırken radyoda "Yassıada Saati" yayını vardı. "Olur mu böyle olur mu" Yassıada Saati'nin fon müziği idi. Aslında bu müzik Plevne Marşı'ndan sözlerinin değiştirilmiş haliydi. Plevne Marşı'nın sözleri şöyleydi ; "Tuna nehri akmam diyor / Etrafımı yıkmam diyor/Ünü büyük Osman Paşa/ Plevne'den çıkmam diyor". Plevne Marşı'nın "değiştirilmiş şekli" 27 Mayıs 1960 ihtilalinin simgeydi. Marşın sözleri şöyle değiştirilmişti ; "Olur mu böyle olur mu?/ Kardeş kardeşi vurur mu?/Kahrolası diktatörler/Bu vatan size kalır mı?

Lütfiye'nin kızı Nuriye ve eşi Lazzaro Franco

mız için pek çok üzülmüştü! Ailece yani annem, babam, ablam, anneannem, dedem ve babaannem yine hep beraber Teşvikiye Caddesi'ndeki bir apartmanda yıllarca oturduk. Anneannem 1974'te torunlarının evliliklerini ve küçük torunlarını görme mutluluğunu yaşayarak hayata veda etti."

Lydia Albukrek, sevgili anneannesi Lütfiye Revka özelinde bir dönemi de anlattı. Son sözlerinde kıymetli eşi, ülkemizin yetiştirdiği en değerli doktorlardan olan Musa Albukrek'i an-

mayı da ihmal etmedi: *“Eşimi, Musa’yı tanıyınca Türkiye’ye dönmeye karar verdim. Zaman içinde insanları tanıdıkça onları sevmeye başladım. İtalyanca derler ki; ‘Tutto il mondo è paese.’ Yani ‘Bütün dünya bir köydür.’ Bu cümle demek ister ki insanlar dünyanın her yerinde aynıdır, iyileri de var kötülerini de...”*

Temmuz 2020

WANG AİLESİ

Kamondo Han sakinlerinin her zamanı sevgiyle andığı, saygın tavırlarıyla takdir toplayan ve adeta bir sadakat örneği olarak Han'ı en son terk eden, Çinli Lau Şü'yü¹ anmadan Kamondo Han eksik kalırdı. Apartman sakinlerinin deyiimiyle "Mösyö Şü" efsanevi bir kişilikti. Sadece Kamondo Han'ın değil, Galata ve çevresinin, özellikle çocukların çok sevdiği bir simayla birlikteydik. Birkaç yıl önce dünyamızdan ayrılmış olan Mösyö Şü'yü anımsayan insanlara kulak verelim.

Hakkında birçok insan konuştu; Çin Lokantası'nın sahiplerinden ve Wang ailesinin en büyük erkeği İsa, kardeşi Kurban, kız kardeşi Feride (Wang) Ertan, onun oğlu Doğa Ertan, Şü'nün samimi arkadaşı Chu Pa Ming Çü veya sonradan aldığı isimle Bülent Çuoğlu, Çin lokantasının yöneticisi Yaşar Çakar ve Wang Kardeşlerin annesi Fatma Yang bu isimlerden başlıcaları.

Bu vesileyle İstanbulluların kalbinde özel bir yer edinmeyi başaran Wang ailesini de hatırlamanın tam sırası! 1950'li yıllarda, Formozalı Celalettin Wang Zin Shan adlı Müslüman Çin dilleri profesörü, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde bir Çin Filolojisi bölümü kurmak üzere, ailesiyle birlikte İstanbul'a gelir. Kısa süre sonra bir kalp krizi sonucu vefat eder. Geride sevgili eşi Fatma Wang ve sekiz çocuk kalır. Ailenin yükü dul eşin omuzlarına yüklenir. Bayan Wang, ülkesine dönmeyip, 1957 yılında Taksim, Talimhane'de daha önce açtıkları İstanbul'un

1 Çince, "Yaşlı Şü".

ilk Çin lokantasını yönetmeyi sürdürür. Kendisi kasaya geçer, mutfaktaki Çinli aşçılar ise sık sık değişir. Yakar Çakar adlı Anadolulu bir genç de restoranın demirbaş garsonu olur. Çin lokantası, bir dönem yeni lezzetleri keşfetmek isteyen üniversite gençliği ve aydınların buluşma yeri haline gelir. İstanbullular Wang ailesini çok sever. Fatma Wang, her şeye rağmen hayata tutunmayı başarabilmiştir. Altısı kız, ikisi erkek, bütün çocuklarının iyi bir eğitim görmesini sağlar. Çocukların kimisi evlenip yurt dışına gider, kimi Türkiye’de kalır. Çocukların en büyüğü İsa, annesinin yükünü devralmayı seçer. Restoranı o yönetmeye başlar. 2000’li yılların başlarına gelindiğinde ise Çin Lokantası misyonunu tamamlamış olarak, değişen Taksim’de daha fazla varlığını sürdüremez, kapanır.

Efsanevî Mösyö Şü’nün ise, 20. yüzyılın ilk yıllarında doğduğu düşünülüyor. Aşağı yukarı 1905 senesi olarak tahmin ediliyor. Adından da anlaşılacağı gibi, Çin’de doğar, Çin’de büyür. Daha sonralarında tahsil, iş ve muhtemelen ülkesinin içinde bulunduğu iç çatışma ortamından uzaklaşmak için Almanya’ya yerleşir. Mösyö Şü’nün dünyaya gözlerini açtığı yıllarda, 1600’lerden beri süregelen baskıcı Çing İmparatorluğu Hanedanlığı’nın sonlarına yaklaşmanın dayanılmaz kargaşası sürüyordur. Yaşanan yıllar, çatışma, isyan dolu kaos yılları olarak insanlık tarihine geçer. 20 Haziran 1900 tarihinde “Boxer Ayaklanması” olarak bilinen, Çin’deki bütün yabancıları ülkeden çıkarmayı amaçlayan ve devletçe de desteklenen köylü ayaklanması başlar. Ayaklanma 7 Eylül 1901 tarihinde sona erdiyse de, asır-

Mösyö Şü

lar boyu süren Çing Hanedanlığı'nın 1912'de son bulması, Çin tarihinde bir dönüm noktası olur. Bu gelişmelerin ardından 19. yüzyılın sonunda büyük Çin diasporası oluşmaya başlar. Dış göçün oluşturduğu nüfus kayıplarına ek olarak, çeşitli çatışmalar ve afetlerden dolayı Çin nüfusu büyük oranda düşer. Mösyö Şü de diaspora Çinlilerinin soyundandır. Uzun yıllar Almanya'da yaşar, Alman kültürüyle iyice yoğrulur.

Dünyanın zor zamanlarının bitmek bilmediği yıllardır. Mösyö Şü, bu kez de Almanya'da Nazizm zulmüne maruz kalır. Bombardımanlar esnasında, sığınaklarda uzun süre geçirir. O dönemin -Almanya özelinde- bütün Avrupa'nın kargaşa yılları olduğu bilinir. 1929'daki ekonomik buhran Almanya'yı gerçekten çok sert etkiler. Kredilerini tüketmiş olan Almanya'nın endüstrisi iyice çöker, milyonlarca insan işsiz kalır. Esasında bu gelişmeler Hitler ve Nazi propagandasının işine yarar. Mücadeleli yılların ardından diktatörlük güçleri yasal bir şekilde Adolf Hitler ile buluşur. 14 Temmuz 1933'te Adolf Hitler, Nazi partisinin Almanya'da tek izin verilen politik parti olduğunu içeren bir kanun beyân eder. Nazi olmayan tüm organizasyonlar dağıtılır. Bunlara politik partiler ve ticari birlikler de dahil edilir. Değişik Alman eyaletleri, özerk güçlerin elinden alınır. Nazi yetkilileri bu eyaletlerin başına vali olarak geçirilir. Hitler'in idaresi altındaki bu yıllarda, Adolf Hitler "Nazizm" ideolojisini iyice oturtur, Almanya'yı (1919 Versailles Barış Antlaşması'nın) silahlanma kısıtlamalarından da kurtarır. Sansürler iyice artar, hayatın her karesini kaplar. Basın, filmler, radyo, kitaplar ve hatta sanat bile sansür altındadır. Hitler sendikaları da kapatır. Sendikalar yerlerini merkezileşmiş işçi cephelerine bırakır ki bu işçi cepheleri gerçekte sendikalar gibi işlemez. Kiliseler baskı altında tutulur. Nazi karşıtı vaaz veren papazlar sıklıkla Gestapo tarafından tutuklanır. Toplama kamplarına gönderilir. Tüm gençlik kurumları dağıtılır. Hitler'in gençlik organizasyonu başlığı altında yeni-

den düzenlenir. Yahudilere gitgide daha fazla zulmedilmeye başlanır. Eylül 1935'te, "Nürnberg Yasaları" adı altında Yahudiler artık Alman vatandaşı addedilmez, kamu görevlerinde, sivil hizmette, medyada, çiftçilikte, öğretimde çalışmaları yasaklanır. Yahudi düşmanlığı gitgide Almanlar arasında artar. Hitler'e göre, Yahudiler artık son çare olarak sistematik bir şekilde soykırıma uğramalıdır. Nitekim Hitler, SS subaylarını özel olarak eğitir. Toplama kamplarının sayıları çoğaltılır. En sonunda da insanlık tarihine kara bir leke olarak geçen "Holokost" gerçekleşir. Şü, yakın dostu olan Yakar Çakar'a *"Sığınaktayken, can sıkıntısına bir de korku eklenince devamlı kafayı çekerdik,"* diye itiraf eder.

Savaş, zor yaşam şartları ve karşılaşılan sayısız sorun... Şü, ülkesine dönmeye karar verir. 1940'lı yıllarda, harap olmuş bir Avrupa'yı geride bırakır, Çin'e doğru yol alır. İstanbul, Mösyö Şü'nün yolculuğunun durak noktalarından biridir. Mao Devrimi'nin ardındaki Çin'de rastlayabileceklerinin huzursuzluğu içinde Şü İstanbul'a yerleşmeye karar verir. Çinli Şü, nereye mi yerleşir? Kamondo Han'a! Kamondo Han'ın girişinden sonra geniş mermer merdivenden bir kat tırmanılarak ulaşılan 2 No'lu dairesine.

Eski bir Çing Hanedanı Generali olan Yuan Shikai'nın 1916'daki ölümünün ardından Çin, politik olarak parçalanır. Çin Milliyetçi Partisi'nin (ÇMP) başına geçen askerî ve siyasi lider Çan Kay-Şek bir dizi askeri ve politik manevra ile ülkeyi kendi kontrolü altında birleştirmeyi başarır. Çan Kay-Şek'in milliyetçi yönetimini devirerek iktidara geçen Komünist Mao yönetiminden kaçan birkaç Çinli, o sıralarda Avusturyalı bir kadın ile evli olan bir diğer Çinli'nin Kamondo Han'daki dairelerinde barınır. Büyük bir ihtimalle birçoğu "kaçak" veya "Haymatlos" (vatansız) olan Çinliler, ev sahibinin daha çok kira talep etmemesi için genelde birbirlerine çokça benzemelerinin avantajıyla aynı renklerde giysiler giyerek, iki numara-

ralı daireye öylesine girip çıkarlar. Kamondo Han sakinlerinin Çinlileri arasında ise sadece Şü ünlü bir sîmâdır. Sevilir, sayılır... Daha sonra Avusturyalı Madam'ın veya Çinlilerin onu adlandırdıkları gibi, "Guo Tai"nin Çinli kocası vefat eder. Aynı daireyi paylaştığı diğer altı Çinli arasından ise Mösyö Şü, Madam'ın sevgilisi olur. Bu öylesine bir aşktır ki, anlatıla anlatıla bitmek bilmez.

Mösyö Şü'nün yaşamına dair bu en özel bilgileri veren de Çinli bir aile; Wang ailesi. Wanglar, İstanbul'da ve şüphesiz ki Türkiye'de bulunan yegâne en geniş Çin kökenli aile. Baba Profesör Celalettin Wang ve Fatma Wang çiftinin ilk dört çocuğu Makbule, İsa (1948'li), Halime ve Rozi, Çin'in Chung King kentinde doğarlar. Daha sonra iç savaş ve Çan Kay Şek'in milliyetçi yönetimi darbe almaya başladığında, eğitiminin bir bölümünü daha önce Türkiye'de alan aile reisi Celalettin Wang, ailesini önce Türkistan'a, daha sonra da Pakistan'a götürür. Wang ailesinin üç çocuğu Feride (1952'li), Neri-man ve Kurban, Pakistan'da doğar. Daha sonra Çin konusunda "uzman sinolog" olan Profesör Baba Celalettin, İstanbul Üniversitesi'nde Sinoloji Kürsüsünü kurmak üzere 1950'li yıllarda ülkeye davet edilir. Aile bunun üzerine önce Bağdat'a doğru Pakistan'dan yola çıkar. Bağdat - İstanbul arasını trenle kat ederler. Yedi çocuğun yanı sıra amca, dayı, teyze, büyükanne, dedeyle birlikte! Sonuç olarak aile yakınları Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşir. Sekizinci evlât Saâdet ise Wanglar'ın İstanbul'da, 1957'de doğan ferdidir. Saâdet'in doğduğu o günlerde İstanbul, benim, bu satırların yazarının siyah-beyaz yıllar diye adlandırdığı, lakin rengârenk yıllardı. Örf, âdet, gelenek, ahlak, haram, helal, bir de şefkat vardı. Köyden kente göçler çoktan başlamıştı. Çinli Wang ailesinin en küçük kızı Saadet'in içine doğduğu İstanbul'un adı da "taşı toprağı altın şehir"di.

Wang ailesinin bireyleri ile Mösyö Lau Şü'yü buluşturan ortak nokta, elbette Çinli olmalarıdır. Bu buluşma, bir anlamda *"gurbet"*te olan yurttaşların dayanışmadır. Aynı dili ve kültürü paylaşanların birlikteliğidir. Baba Wang veya Profesör Celalettin Wang'ın İstanbul Üniversitesi'ndeki memuriyetinin maaşı geniş ailesine yetmeyince bir Çin lokantası açar. O günlerde Taksim'de bulunan Çin lokantası aynı zamanda Türkiye'deki benzerleri arasında da bir ilktir. Konfüçyüs'e uyan bir yaklaşımla *"Kişinin 'iyi' olabilmesi için önce karnının doyması gerek"* fikriyle bir Çin aşevi-lokantası kuran Prof. Wang, aynı zamanda geniş ailesinin de karnını doyurduğu bir mekâna sahip olur. Wanglar ile Shu Hug Ting'in tanışması Çin Lokantası'nın açıldığı döneme rastlar. Şü bir yandan mutfakta çalışır, bir yandan karnını doyurur. Bütün bunları yaparken de onurlu ve iyi bir yaşam sürdürür. Kamondo Han'da yaşanan bu değişik serüvenin başkahramanı, efsanevî Çinli Lau Şü'yü, Wang ailesinin on yaşındaki ferdi, Feride (Wang) Ertan'ın oğlu Doğa şöyle anımsıyor: *"Onu çok severdim. Kucağından hiç indirmezdi beni. Biz çocuklar ona 'muz dede' derdik. Bize hep bir şeyler yedirmeye ve özellikle muz vermeye çalıştığı için."* Feride (Wang) Ertan, Mösyö Şü'den şöyle söz ediyor: *"O akrabamız olmamakla beraber akrabadan da yakındık. Lokantamızda çalışmaya başlamadan önce hayatını kâğıt fener, yelpaze ve yılbaşı süsleri yaparak kazanırdı."* Bayan Ertan, Lau Şü'nün yaptığı işin *"origami"*¹ diye adlandırılan Japon kâğıt

1 Şimdilerde kâğıt katlama sanatı olan "Origami" adı Japonca'dan (oru "katlama", kami "kâğıt" anlamında) gelse de, köken olarak Çin'e dayanıyor. Kâğıdı, M.Ö. 250'de ilk icat edip, üreten Çinliler, süreç içinde kâğıdı farklı alanlarda kullandılar. Dinsel kutlamalarda ve hediye paketlemelerde kullanılmaya başlanan origami, 1900'lü yıllarda okullarda öğretiliyordu. Çocuklar matematik zekâsını geliştiriyor, bu yolla yeteneklerini de keşfediyorlardı. II. Dünya Savaşı sonrasında origami sanatsal anlamda daha da gelişme kaydetmişti. Asıl ilginç Müslümanlar da origami ile ilgilenmişlerdi. Çünkü İslam'da hayvan ve insan motifleri

Wang Kardeşler

katlama sanatı olduğunu belirtiyor. Şü, Türkiye'ye ilk kez böylesi bir yaratıcılığı da ithal eden kişi olur.

Mösyö Şü, Kamondo Han'daki evinde işsizlik, yoksulluk ve savaş dönemlerinde, sadakatle nöbetini tuttuğu (Çin malı) dikiş makinalarıyla sanatını icra eder; geçimini sağlar. Süreç içinde dost olduğu Çin Lokantası'nın yöneticisi Yakar Çakar, Mösyö Şü'yü 1960'lı yıllarda tanıdığını, bir keresinde Kamondo Han'dan işe üzüntülü geldiğini belirtiyor. Yakar bey, "Neden üzüntülüsün?" diye sormuş. "Hırsızlar peşimizi bırakmıyor." diye yanıtlamış Şü. Bu konuşma aralarında şöyle devam etmiş:

"- Neden? Evde ne var ki?"

---

günah sayıldığı için geometrik şekillerle ve desenlerle uğraşmayı tercih etmişlerdi. Müslümanlar İspanya'yı fethettikleri zaman Avrupa origamiyi tanıdı. Müslümanlar arasında pek rağbet görmeyen origami, İspanyollar tarafından çok sevilmişti. Öyle ki kültürlerinin bir parçası olmuştu. Türkiye ise, Mösyö Lau Şü sayesinde origami ile tanışmıştı.

- *Makinalar, antika resimler, değerli şeyler...*

- *Peki, Şü, nasıl müdahale ediyorsun?*

- *Hırsızlar sabaha karşı geliyorlar. Onlar kapıyı kurcalarken ben başlarından aşağı kaynar sular hazırlayıp, döküyorum.*

Peşinden tabii ki kahkahalar... Öylesine korurmuş orayı!"

Şü'yü evinde ziyaret eden ender kişilerden biri yakın arkadaş Chu Pa Ming veya 1970'li yıllarda Müslümanlığı kabul edip, Türk vatandaşlığına geçen Bülent Çuoğlu'dur. Bülent Bey, Şü'nün dairesinin çok temiz ve yalın olduğunu, fazlaca mobilya veya sanat eseri bulunmadığını belirtiyor. Acaba Kamondo Han sakinlerinin hep kapalı gördüğü ve kilit vurulmuş kapısının ardında görkemli bir hazinenin bulunduğu daireye Şü, göz kulak mı oluyordu? Bu kendisinin Kamondo Han'da ikametinin bir şükran borcu muydu? Bir insanlık örneği, bir kadirbilirlik mi sergiliyordu? Geride cevapsız pek çok soru var.

Bu sorular şüphesiz ki yanıt bulamayacaklarsa da, Şü'nün "iyi" bir insan olduğu, ondan sevgi ve saygıyla söz eden İsa Wang'ın anlatımından anlaşılıyor. İsa Bey, efsanevi Çinli'den şöyle söz ediyor: *"Ölene kadar mutfakta çalıştı. Gerekirse yemek yapardı. Ama genelde yaşlı olduğundan el tutan ve sabır gerektiren kızartmalara bakardı. Çok yorulduğunda vestiyerdeki paltoların arasına 'askı gibi' girer uyurdu."* Muhtemelen bir Budist olarak doğan, tahminlere göre de Almanya'da Hristiyanlığı benimseyen Lau Şü, Müslüman Çinli bir aile olan Wangların arasında eşitlikçi bir kabul görür. Öyle ki Bülent Çuoğlu ile İsa Wang, Lau Şü'nün iyiliğinin yanı sıra çok saygılı olduğunu da özenle vurgularlar: *"Çin mutfağının temelinde domuz yatar. Fakat Şü, Hristiyan olmasına rağmen bizlerin arasında iken hiçbir zaman domuz eti yemezdi."* Karşılıklı bir sevgi ve saygıyla ilişkilerini sürdüren, Şü ile Çü'nün (Bülent Çuoğlu) nasıl tanıştığı da merak konusudur. Çü, 1929 yılında, Şanghay'da doğar. Ailesi Budist'tir. Çin'de huzursuzluk başla-

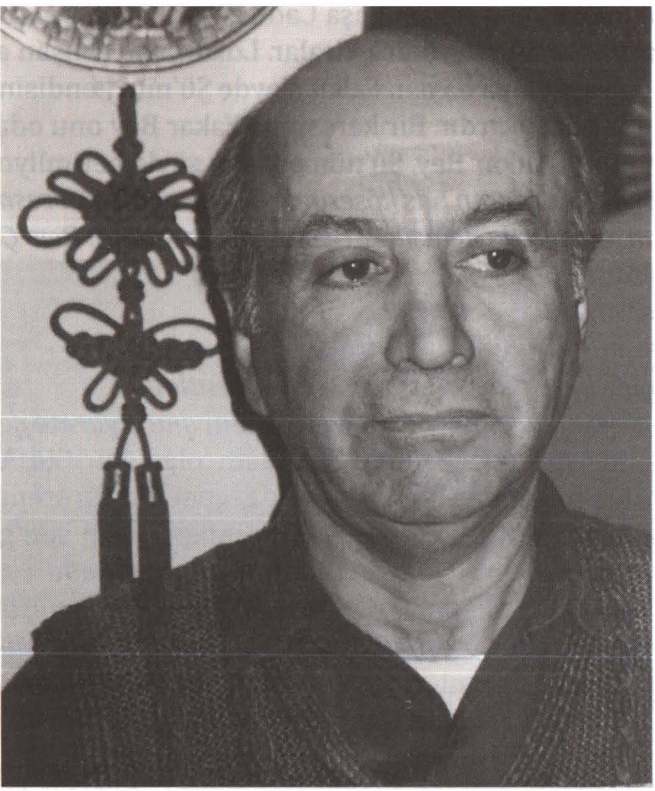
yınca ailece köye yerleşirler. İç savaş çıkınca Çü, on sekiz yaşında Hong Kong'a kaçır. Bir makine teknisyeni olarak eğitim gördüğünden dolayı, şirketi Çü'yü yeni kurulan bir fabrikada ithal edilen makineleri monte edip, denetlemesi için Türkiye'ye yollar. Nişanlısını Hong Kong'da bırakarak bir yıllığına kontrat yaptığı işin başına gelir. Henüz hiç Türkçe konuşamadığı o günlerde yolları Şü ile kesişir.

Yıllarca mutfakta birlikte çalıştığı anne Fatma Yang¹, Şü'nün çok saygılı ve sessiz olduğunu belirtirken, kırk yıldır Türkiye'de yaşamasına rağmen, çok az bildiği Türkçesiyle, *"Ama Şü çok çok iyi bir insandı,"* demeyi ihmal etmez. Şunları da ekler: *"Çok konuşmazdı. Hep sessizce Kamondo Han'daki evinden işe (Çin Lokantası'na) gidip gelirdi. Kalbini hiç kimseye açmaz, hiçbir zaman dert yanmazdı. Onu hepimiz çok severdik."*

Çin lokantasının vazgeçilmez müdürü olan Yakar Çakar ise, İstanbulluların yakından tanıdığı bir sîmâ. Kars doğumlu Yakar Bey, 1950'li yıllarda köyünden İstanbul'a göç eder. Matbaada mücellitlik², daha sonra ressamlık yapar. Bir yandan sanatla ilgilenirken, diğer yandan bulaşıkçılıktan başlayarak komi, garson ve lokanta yöneticiliği basamaklarını tırmanır. Yakar Bey, Şü'yü lokantada çalışmaya başladığında tanır. Yakar Çakar, Şü'yü çok çapkın olarak hatırlıyor. Kamondo Han'da birlikte yaşadığı Viyanalı sevgilisinin dışında karşılıklı ziyaretlerde bulunduğu sayısız "zarif ve kibar" kadınla görüşürmüş. Kamondo Han'a çok yakın olan Avusturya Lisesi'nin öğretmenleriyle de çok yakınmış. Yılbaşları Şü'ye onlardan hediyeler yağarmış. Han'da birlikte yaşadığı Avusturyalı hanımın, Şü'nün kalbinde özel yeri varmış. Kadın hastalanınca, onu önce hastaneye, sonra da Burgazadası'nda kilisesinin rahibelerinin bakımına teslim etmiş. Yakar Çakar

1 Fatma Wang genç yaşta dul kalınca Çinli Bay Dawond Yang ile evlendi.

2 Cilt yapan usta.

Yakar Çakar

şöyle devam ediyor: "Aralarındaki şey öylesine bir bağlılıktı ki anlatmak mümkün değil. Kadın hasta olduğu sürece Şü, Burgaz'a hep ziyarete gitti. Orada uzun zaman geçirirdi. Adalılar onu maskot belleyerek 'İskelede balık tutan Çinli adam' olarak benimsemişlerdi. Kadın ölünce Şü'nün Burgaz ziyaretleri bitmedi. Her hafta elinde bir çiçekle gider; kadının kilisenin bahçesindeki mezarını ziyaret eder ve dönerdi."

Mösyö Şü'nün yaşamındaki bu büyük kayıp, ilerleyen yaşı, yalnızlığı ve Kamondo Han'daki dairesini boşaltmanın kaçınılmazlığı ile birleşince, İsa Wang ona yardım eder. Çin lokan-

tası yakınlarındaki Recep Paşa Caddesi üzerinde bulunan Jil-na Apartmanı'nda bir daire kiralar. Lokantada çalışan aşçılar da orada yaşamaya başlar. Fakat o evde Şü'nün kendisine özel büyük bir odası vardır. Bir keresinde Yakar Bey onu odasında ziyaret etmiş. Yakar Bey, Şü'nün odasını şöyle betimliyor: *"Çiçek gibiydi! Yatağının baş köşesinde ölen sevgilisinin resmi vardı. Onun dışında da değişik sarışın kadın resimleri. Ben 'Çapkın' diyerek ona takılırdım.*

- *Nereden biliyorsun? diye sordu.*

- *Resimler? diye işaret ettim.*

- *Onlar benim arkadaşlarım, diye yanıtladı.*

Ama hepsi Avrupalı olan birçok kadın onu ziyarete gelirdi."

Çapkın, suskun, gizemli bir adam olan Şü, Çin-Almanya-Türkiye üçgeninin tam ortasında, genelde esrarengiz bir hüznün taşırmış. Kurban Wang, Shu Hung Ting'in son gecesi ni şöyle anımsıyor: *"Çok zayıf düşmüştü. Etrafında çocuklar vardı. Kimse onu anlamıyordu. Ben gelince Çince konuştuk. Sadece biraz su isteyip sessizce öldü. Çok yaşlı ve hastaydı."* Şü ölünce, cenaze işlemleri ile İsa Wang ilgilenir. Şü'nün bağlı olduğu kilisede yapılan bir törenin ardından Feriköy'deki Anglikan-Katolik Mezarlığı'na gömülmesini sağlar. Şü'nün biriktirdiği bütün paraları ise İsa Bey, Polis Vakfı'na hibe eder. Kamondo Han'dan bir de Çinli Şü geçer...

Şalom Gazetesi, 22 Şubat 1995

ÇELA BELEVİ

Uziel/ Saydam ailesinin Kamondo Han'daki varlığı beş yıl gibi kısa bir dönemi kapsasa da, onlar da Kamondo Han'a iz bırakmayı başarmışlar. Ailenin Kamondo Han yıllarını, Fani ve Alber Uziel/Saydam çiftinin çocuğu Çela Belevi'den dinliyoruz: *"Annemle babam 1941'de İsrail'e yerleşmişler. Ben 1944'te orada doğdum, 1946'da İstanbul'a geri döndük. İlk oturduğumuz ev Şişhane'de, itfaiyenin karşısındaydı. Levi el Loko (Deli Levi) diye tanınan, bölgede sayısız eve sahip olan bir adamın kiracısıydık. Sonra da, daha iyiye doğru hedeflenerek 1948'lerde Kamondo Han'a taşındık. Han'da yaşamak çocuk dünyamda bana çok mutluluk verdi. En yukarı çıkar, salanmakta olmalarına rağmen tırabzanlarından aşağı dört katı kayardık. O esnalarda, kendimi kuş kadar özgür hissederdim."* Uziyel/Saydam ailesinin Kamondo Han'daki ikameti boyunca, küçük Çela da ilkokula başlamış. Han'daki diğer çocuklar gibi istikamet II. Karma Musevi Okulu olmuş. Çela, o yılları şöyle anlatıyor: *"Han'ın girişinde büyük, şık bir sahanlık hatırlıyorum. Geniş mermer merdivenlerin ihtişamı anlatılamazdı. Mermer işlemleri bugün gibi gözümün önünde. Kamondo Han, geceleri rüyama bile giriyor. Orası hayallerimde bir sanat evi gibi kaldı. Antikalarıyla, tablolarıyla büyümlü bir sanat evi."* Kamondo Han, nadide tabloları, antikaları anılarda önemli bir yer edinse de hiç şüphesiz ressam Abidin Dino'nun oturduğu daire de apartman sakinlerinin gönüllerinde sanat sevdasını diri tutmaya yardım etmiş.

Çela Belevi, Kamondo Han'ın büyüleyici manzarasını hatırladığı kadar, komşularını da ayrıntılarıyla hatırlıyor: "Üst katımızda Atamdede ailesi yaşırdı. Benden dört yaş büyük ağabeyim Niso, Atamdede'lerin oğluyla arkadaştı. Mimi, Sami, bir de Rejin vardı. Ben ona 'Ri' derdim. Beni çok dayaktan korumuştı. O benim barınağımdı. Şimdi İsrail'de yaşıyor. Birbirlerimizin evine gider gelirdik." Çela Belevi için Kamondo Han'daki en etkileyici insan, bir "abla" olarak gördüğü Mimi (Taragano) Salti olmuş. Onu şöyle anlatıyor: "Mimi, bir genç kız, bir kadın olmanın simgesiydi benim için. Tek bir hareketiyle bütün erkek çocuklarını hizaya sokardı. Gruptan bile atabilirdi. Çok güzel bir karaktere sahipti, çok güçlüydü. Mimi'nin zihnimde kalan bu imajı, bana hayatta her zaman bir şeyler yapılabileceğini hep anımsattı. Biz Tatar Bey Sokak tarafına bakan deniz manzaralı, 8 No.'lu dairede duk. Evimizden görünen deniz manzarasını hiç unutamam. Marmara Denizi billur gibi şeffaftı. Buna rağmen penceremizde bulunan bu görüntü anneme çok sıkıcı gelirdi. 'Mar y uerta, ke no ay bualta...' ¹ deyip, hareketsiz bir manzara gördüğü için sıkıldığını ifade ederdi. Üç odamız, çok büyük bir mutfağımız, yine o günler için çok büyük addedilecek bir banyomuz vardı. Cumbalı oda, salondur. Anne ve babamın odası baştaki odaydı. O günleri bir bulutmuşçasına anımsıyorum. Çünkü bir kız evlat olarak inisiyatifim yoktu. O yıllarda kızlara daha az değer verilirdi." Kapıcı Fatma Hanım'ın kızı Elvan ile çok iyi arkadaş olduğunu anlatan Çela, annesinin bu dostluğa karşı olmadığını, bir "insan ayırımı" unsuruyla hiç karşılaşmadığını anlatıyor. Kamondo Han'ın en üst katındaki muhteşem terasları, oradaki eğlence dolu saatleri hiç unutamayan Çela, eşi Beno Belevi'yi de bir kez çocukluğunun güzel bir kesitini yaşadığı yere götürdüğünü söylüyor. Çela'nın, asla unutmadığı bir isim var ki Han'ın efsanevi sîması Çinli Şü'den

1 Ladino, "Deniz ve bahçe, başka şey yok!"

başkası değil! *"Sadece ona yaramazlık yapardım. Bizim altımızda du, çok içine kapalı, sessiz ve zarıftı. Ben ondan oyuncak isterdim. O kâğıttan çok güzel oyuncaklar yapardı. Bizim daireden Şü'nün evine kanalizasyon sızardı. Gelip şikâyet ederken babamla Almanca konuşurdu. Bize de üst kattan su sızardı. Babam çareyi plastik branda sererek bulmuştu. Bir keresinde kanalizasyon sızıntısından Şü yine şikâyete geldi. Kıt Türkçesi, çok komik anlatımıyla derdini şöyle dillendirdi: 'Size yukarıdan su akıyor. Bana bok akıyor!' Böyle renkli bir kişilikti."*

Çela, Han'daki komşuluk yaşamında "gruplaşma"ların varlığını da hatırlıyor. Üst katlarında oturan Mitraniler ve kendi katlarındaki dört aileyle daha yakın görüştüklerini vurguluyor. Bazen bir araya gelmeyi kararlaştırdıklarını, herkesin birer kap yemek hazırlayıp toplandıklarını anımsıyor. Sözlerini şöyle sürdürüyor: *"O toplantılarda çok eğlenilirdi. Babam ailede benzersiz sesiyle Türkçe ve Fransızca şarkılar, aryalar söylerdi. Gerçek eğlence oradaydı!"*

Bu bol çocuklu, çok renkli apartmanda eğlence hiçbir zaman bitmese de, bazı olaylar var ki adeta bir "mihenk taşı" görevi görmüş. O yılların önemli olaylarından biri "telefon sahibi olmak"mış. Kamondo Han'daki ilk telefon Uziyel/Saydam ailesine aitmiş. Telefon sahibi olmak o dönemde statü göstergesi bir durummuş. Fakat Çela, bu gibi "yenilikler"in ailesi için son derece normal olduğunu anlatıyor: *"Bunu tam olarak hatırlamıyorum. Hiçbir şey yaşamımda olağanüstü imiş gibi gelmedi. Bizde her şey hazmedilerek yaşanırdı."* Çela Belevi'nin annesi ve babası dönemin varlıklı ailelerinin evlatlarıymış. Öyle ki babası Alber Uziel/Saydam, "Gislaved" adlı lastik ayakkabı üreten fabrikada çalışma hayatına başlayıp, İsrail'de "Raf" kauçuk pabucun kalıbını piyasaya çıkarmış. Daha sonra Türkiye'ye dönünce Alaluf ailesinin şirketinde önce müdür, sonra ortak olmuş. Baba Alber, ticaret hayatında hep yükselen, kazanan konumunda olmuş. Ailenin Kamondo Han'daki evinde farklı diller yankılanırmış: *"Annemin Judeo*

Saydam çifti düğünlerinde

*Espanyol ile çarpık bir Türkçesi vardı. Biz (çocuklar) Türkçe konuşurduk. Babam ise hiçbir eğitim görmeden kendi kendine Fransızca, Almanca, İngilizce öğrendi. Rumca, İbranice ve Türkçeyi de iyi bilirdi. Babam hep daha iyi bir yaşamı arzular-
dı, çok yenilikçiydi. Annem ise tutucuydu. Halen de öyle!"*

Uziyel/ Saydam ailesi, beş sene kadar Kamondo Han'da ikamet ettikten sonra, "daha iyi", "daha yeni" bir bölgeye taşınmışlar. Yeni adresleri Şişli'deki Tayyareci Cemal Sokak olmuş. Bu taşınma, Çela'nın genç bir kız olarak oldukça dikkat çektiği zamanlara denk gelmiş. O yıllarda kız çocuklarına yapılan "evlilik" baskısından söz ediyor: "8. sınıfa kadar evlenmeden gelmek bir zül idi. On altı yaşını bitirirken görücü usulü

Baba Alber 20'ler sınıfı Nafia askerliği yaparken

evlendirildim. Bu ailemin 'kesin' bir kararıydı. Bana söylendiği gibi bir sene nişanlı kalmıştım. Bu baskıyı hayatım boyunca hissettim. Çok disiplin vardı. Ben tabii dışarı çıkmasam da, ailenin oğlu bile 13.00'te öğle yemeği için evde olmalıydı. Akşam da saat 20.00'yi bir dakika geçemezdi. Tam 20.00'de akşam yemeğine oturulurdu."

Babasının seksenli yaşlarına rağmen halen kronometrik yaşamını sürdürdüğünü ifade eden Çela'ya son olarak Kamondo Han'da mal sahibi niteliği taşıyan Jermaine hakkındaki anılarını soruyorum: "O tam bir kâbustu. Çok aksi, lanet, sevgisiz bir kadındı. Hele hele çocuklara hiç hoşgörüsü yoktu. Bizi hep terslerdi," diye anlatıyor. Jermaine'in varlığına rağmen, Çela Belevi'nin Kamondo Han'a ait hatıraları genelde çok güzel, çok olumlu. Çela'nın orada kısa bir dönem boyunca da olsa teneffüs ettiği havadan mıdır, nedendir bilinmez çok güzel bir meşgaleye sahip: Resim yapıyor!

Şalom Gazetesi, 1 Mart 1995

SUZAN NANA TARABLUS

Kamondo Han, ilk günden bu yana İstanbul’un varlıklı ailelerine ev sahipliği yaptı. Bankerleri, iş insanlarını, kusursuz birer ev hanımı olan kadınları ağırladı. Suretler değişse de yaşam tarzları genelde aynıydı. Tam da bu nedenle yıllar boyunca Kamondo Han’da yaşayanlar, sanki büyük bir ailenin uyum içinde yaşayan üyeleri gibiydi. Bu büyük aileye ters düşmüş, onlarla uzlaşmayarak çekip gitmiş “uzak akraba” ise Abidin Dino’du. Dino, adını paşa dedesinden alır. Öyle ya, Adana Valisi Abidin Paşa’nın torunu olmak da, “sınıf”ına ihanet etmek de herkesin göğüsleyebileceği bir şey değildir. Abidin Dino’nun arkasına bir daha dönüp bakmadan terk ettiği, yüzlerce yıllık geleneği olan Osmanlı aristokrat sınıfıdır. Bundan sonra hayat onun için başka türlü biçimlenir.

Şair dostu İlhan Berk’ten öğrendiğimiz kadarıyla, Abidin Dino, 23 Mart 1913 tarihinde doğduğunda annesi günlüğüne “*Sessiz bir çocuktur*” yazacaktır.¹ Şüphesiz ki sanata olan yeteneğini annesinden alır. Annesi Saffet Gaziturhan, müzik ve edebiyatla yakından ilgilenirken, babası Rasih Bey, Divân-ı Muhasebât’ta müdürlük yapar. Abidin, ailenin beşinci çocuğudur. Ali, Ahmet, Arif ve Leyla’nın sevgili kardeşleridir. Bu çok çocuklu ailede en çok Arif ağabeyi ile yakınlık kurabilir. Diğer kardeşleri gibi batılı bir eğitim görür. Ailesi onun doğduğu yıl, önce Cenevre’ye, ardından Paris’e yerleşir. Çocuklu-

1 İlhan Berk, 2013.

ğu ülkesinden uzak geçer. İstanbul'a döndüğünde kendisi on iki yaşında, genç Cumhuriyet ise iki yaşındadır. Döner dönmeyiz kendisini Robert Kolej'de bulur. Anne ve babasını peş peşe kaybettikten sonra okulunu terk eder. Abidin Dino için bundan sonraki hayatı ağabeyi Arif Dino'nun büyük desteği ile sanat dünyasının içinde geçecektir.

1930'lu yılların başında eserleri gün ışığına çıkmaya başlar. Yarın Gazetesi'nde ilk çizimleri, Artist Dergisi'nde ilk yazıları yayınlanır. Çizimleri ve karikatürleri hangi dergide yayınlanırsa yayınlansın, o dergiye bir canlılık getirir. Öyle ki Salah Birsnel onun için, *"Ses Dergisi'ni Ses yapan Abidin Dino'ydu. Dino, gerek karikatürleri, gerekse capcanlı yazılarıyla edebiyatımıza da, dergiciliğimizi de yeni bir kan katmıştır,"* der.¹ Bu tarihten sonra hayatı boyunca birçok yazar, şair ve ressamdan oluşan entelektüel bir çevrenin içinde yer alır. Özellikle Kamondo Han'daki çatı katı dairesi sanatçıların, yazar ve şairlerin bir araya geldiği bir merkeze dönüşür. Başta Nazım Hikmet olmak üzere; Sait Faik, Orhan Veli, Mina Urgan, Sabahattin Eyüboğlu ve Yaşar Kemal ile dostlukları bir ömür boyunca sürer. Nazım ile tanıştığında henüz on beş yaşında bir çocuktur: *"Ben on beş yaşlarında bir çocuktum. Sanırım Nazım Hikmet'le ilk kez o dönemde karşılaştım. (1928) Çiziktirdiğim şeyler on beş-on altı yaşlarında İstanbul'da ne kadar modern olunabilirse o kadar moderndi. Desenlerim Nazım Hikmet'in çok hoşuna gitti, hemen orada beni umut veren bir ressam ve illüstratör olarak ilan etti. Bunun üzerine onun bir iki kitabını resimledim."*² Böylece yıllara meydan okuyacak, eşine az rastlanır bir dostluğun da temelleri atılacaktır. 1961 yılında, Nazım Hikmet, Abidin Dino'ya şöyle seslenir: *"Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?"*³

1 Salah Birsnel, 1983.

2 *Sesini Kaybeden Şehir* (1931), *Bir Ölü Evi* (1932).

3 "Saman Sarısı" şiirinden

Dino'nun Galata Kulesi çalışmaları

Abidin Dino, hayatı boyunca sıradışı, bağımsız ve farklı olarak kalır. 1933 yılında sanat tarihimizin ilk grup etkinliği olan “D Grubu”¹ içinde yer alır. Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve Zühtü Müridoğlu gibi ressamlarla yan yanadır. Süreç içinde Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Eşref Üren, Arif Kaptan, Halil Dikmen, Sabri Berkel, Salih Urallı, Hakkı Anlı, Fahrünnisa Zeid, Nusret Suman ve Zeki Kocamemi'nin de katılımıyla “D Grubu” üyelerinin sayısı artmış, Léopold Lévy, Şeref Akdik ve Cemal Nadir Güler de yapıtlarını birer kez grupta sergilemiştir. “D Grubu”-nun sanat dünyasındaki yankıları sürerken, Abidin Dino, bir yıl sonra sinema öğrenimi görmek üzere Sovyetler Birliği'ne gider. İlhan Berk, onun bu yılları için şöyle yazar: “*Delikanlılığında Leningrad'ın duru göğünü sevecektir.*”²

- 1 Güzel Sanatlar Birliği (Osmanlı Ressamlar Cemiyeti), Yeni Ressamlar Cemiyeti, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği'nden sonraki dördüncü sanat topluluğu. Grup, bu nedenle simge olarak Latin abecesinin dördüncü harfi “D”yi seçmiştir.
- 2 İlhan Berk, 2013.

1939 yılında İstanbul'a döndüğünde Kamondo Han günleri de başlayacaktır. Kamondo'nun çatı katına yerleşir. Artık Galatalı bir sureti vardır. Serdar-ı Ekrem Caddesi, bu yılların en yakın tanığı olur. Hayatında yepyeni bir sayfa açılır, Yeniler Grubu'nun içinde yer alır.¹

Abidin Dino, Kamondo Han'ın kendine özgü dünyasına, komşular arası ilişkilere, gruplaşmalara katılmaz. Han sakinlerinin yaşam biçimine ilgisiz kalır. Öyle ki Abidin Dino, Kamondo Han'da yaşarken sadece bir kişi ile dostluk kurabilmiş; Emil Hayim Franko! Yine de Kamondo Han sakinleri onunla aynı mekânı paylaşmaktan dolayı her zaman övmüşler. Örneğin, hiç şüphesiz ki Çela Belevi'nin resim yapmasında Kamondo Han'ın bu bohem kişiliği yol açıcı olmuş. Kamondo Han'dan bir de Abidin Dino geçmiş!

---

1 Léopold Lévy'nin öğrencileri tarafından kurulan grubun esas amacı, Batı etkisinde kalan ve halka yabancılaşan resim sanatını yeniden toplumla buluşturup, yerel konular üzerinden, toplumsal sorunlara ışık tutmaktır.

KAMONDO HAN
DIŞINDAN

HABİB GEREZ

Habib Gerez, ressam, şair, sanat insanı... Şüphesiz ki Habib Gerez, bu unvanların ötesinde bir yaşam ustası. Hayatı boyunca en çok “Galata”yı ve “şair”liği sevdiği bilinir. Galata’yı konuşmaya “*Bütün ömrüm oralarda geçti.*” diyerek başlar. Adının şiirleriyle anılmasını ister. Şüphesiz ki Galata, o olmasaydı çok eksik kalırdı. Gelin Habib Gerez’in uzun yaşamına birlikte tanıklık edelim.

Habib Gerez, 14 Haziran 1926 tarihinde, İstanbul, Ortaköy’de Habib-Gerez ailesinin ikinci oğlu olarak dünyaya gözlerini açtı. Annesi, Lüiza Bilman¹, Eskişehir doğumludur. Lüiza’nın babası, Eskişehir’deki bir Fransız şirketinde çalışıyordu: “*Chemin de Fer*” (Demiryolu Şirketi).² Habib Gerez’in babası, Sabetay Habib Gerez, Büyükdereliydi.³ Kumaş ticareti ile ailesini geçindiren, sevgi dolu bir aile babasıydı. Annesi Lüiza ise, ud çalar, halı dokurdu. Gerez, annesinin dokuduğu halıları şöyle anlatıyor: “*Fakat normal halılar değildi. Bir resmi alırdı. O resmi tezgâha koyar ve halıyı öyle yapardı.*” Şüphesiz ki, Gerez sanat ruhunu annesinden devralmıştı. Ailenin ikinci erkek evladıydı. Esas adı, Yusuf (Josef) Gerez’di. Habib Gerez’in kendisinden üç yaş büyük bir ağabeyi var; Heskiya

1 Dina ve Yusef Bilman’ın kızı.

2 Bkz. *Chemins de Fer Ottomans d’Anatolie*.

3 Merkada Habib ve Heskiya Gerez’in oğlu. İspanyol geleneğinde her iki ailenin soyları da nüfuslarında anılır. Her iki aile de 1492 İspanyol Göçüne dayanan Sefarad Yahudileriydi.

Habib Gerez. Ağabey Gerez, karısı ve çocuklarıyla Hollanda'da yaşadığından seyrek görüşüyorlar. İstanbul'da yaşayan hiçbir yakını olmayan Habib Gerez, hiç evlenmemiştir. Konuya değindiğimiz zaman, sımsıcak bir kahkaha ile yanıt verdi: *"Benim binlerce çocuğum var."* Çocukları şiirleri ve resimleri elbette! Yusuf (Josef) olarak dünyaya gözlerini açtıktan sonra, sanat yaşamında "Habib Gerez" imzasını kullanmayı tercih etmiştir. Üretken, çalışkan bir insandır. İyi okullarda okudu. 1950 yılında Kabataş Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini sağlık sorunları nedeniyle tamamlayamadı. Üniversite yıllarında "Vatandaş Türkçe Konuş"¹ akımına yakınlık duydu. Aile dostlarını, arkadaş çevresini düzgün bir Türkçe ile konuşmaya teşvik etti.² Türkçenin doğru kullanılmasına yönelik özenini hayatı boyunca sürdürdü. Sonraki yıllarda edebiyat öğretmenliği yapacaktı. Günlük yazım dilinde, özellikle şiirde arı-duru, akıcı bir Türkçe kullanılmasının yılmaz bir savunucusu oldu.³

Karşımda duran insan, kıymetli sanatçı Habib Gerez, şu an doksanlı yaşlarını sürüyor. Onu yıllar önce de bir söyleşi vesilesiyle ziyaret etmiştim. Beyoğlu'na çıkan Tünel kapısından Kuledibi'ne inen yol sizi Habib Gerez'e götürürdü.

---

1 13 Ocak 1928'de Türkiye'deki hukuk öğrencilerinin başlattığı ve 1930'lar boyunca devam eden ve azınlıkların kendi dillerini konuşmalarını engellemeyi amaçlayan hükümet destekli kampanya. Kampanya sırasında bazı ilçelerde Türkçe dışında başka bir dil konuşan insanlara çeşitli para cezaları verilmiştir. Bazı yazarlar, kampanyanın Türkiye'deki sosyo-politik Türkleştirme hareketine önemli bir şekilde katkı sunduğunu kabul etmektedir.

2 Bkz. Cumhuriyet Gazetesi 21 Mayıs 1936 tarihli haberi.

3 1961-96 yılları arasında Hahambaşı David Asseo'unun özel kalem müdürlüğünü yaptı. Yazılarında, tıpkı İsak Ferera gibi Türk Musevilerinin Türkçe konuşup yazmalarını teşvik etti. Çalışmalarını İstanbul'da sürdürdü. Türk Basın Birliği, Türkiye Turizm Yazarları ve Gazetecileri Turizm Tanıtma Derneği üyesi, merkezi Napoli'de bulunan Accademia d'Europa'nın Türkiye fahri temsilcisidir.

Galip Dede Caddesi'nden Yörük Çıkmazı'na sapar sapmaz, duvarlarda boy boy tablolar sizi karşıladı. Duvarların çıplak hamlığından rahatsız olan Gerez, çıkmaz sokağı süslemeye karar vermişti. Birkaç gün içinde, bir duvara tarlada çalışan köylü kadınların hasadını, diğer duvara da çiçek satan kadınları resmetmişti. Çalışmaları birbirinden farklı olsa da ortak noktaları doğa sevgisiydi. Bu izlerin peşinden giderek, onun yaşadığı apartmanı hemen bulmuştum. Bina duvarlarına, merdivenlere asılmış tablolar çok belirgin bir yol göstericiydi. Zilde, "HABİB GEREZ - Atölye" ibaresi bugünmüş gibi aklımdadır. Müze görünümündeki evinin girişinde bir 'yemin-nâme' asılıydı ki bilim, sanat, kültür, doğa çerçevesine sadık bir sanatkârın "yemin"i olduğu ilk bakışta belliydi:

"El emeği, göz nuru ile yapılmış, dilden dile dolaşarak günümüze ulaşmış, sanat alanında, çağımıza ışık tutan duygu birikimlerini, geçmişten günümüze gelen sanat mirasını, başı çeken birer anıt olan eserleri, renklerin, seslerin dilini, renk evreninin içindeki giz'i, çığlıkları, en içten gelen duygularla irdeleyeceğime sanata gönül verenlerle tüm kişilere, engin hoşgörü ve sevecen yaklaşımlarla, gönül gözü ile bakacağıma, onlara köstek değil, destek olacağıma, güzel bir dünya çağdaş bir yaşam, gönüller kurmak için kendimi devamlı eğiteceğime; elimden geldiğince, alışılmışın dışında eserler vermeye çalışacağıma, yaşamım boyunca, sanatın kulu, kölesi olacağıma, vicdanım üzerine yemin ederim."

Habib Gerez'in ilk atölyesinin adresi Galip Dede Caddesi-Tünel'di. Önce tek bir daire olduğunu, sonra atölyenin devamını da zamanla satın aldığıнын bilgisini verdi. Gerez, "varım yoğun" dediği atölyesini "Habib Gerez Müzesi" yapılması üzere 500. Yıl Vakfı'na hibe etti. Bu karşılaşmanın üstünden yıllar geçti. Habib Gerez ile yollarımız bu kez "zorunlu" ika-

et yeri Barın Yurt'ta / Or-Yom'da kesişti¹. Söz tekrar resme, şiire ve elbette Galata'ya geldi. Değil mi ki Habib Gerez bir Beyoğlu insanıydı! Yetmiş yıl öncesinin sanat ortamını sanki bugünmiş gibi aynı heyecanla anlatmaya başladı: "1940'lı yıllarda Kabataş Lisesi'nde okudum. Faruk Nafiz Çamlıbel hocamdı. Sınıfta şiirler okuturdu ve 'Hakkını verin!' derdi. Böylece bir ortamdan derinden etkilenerek, ben de şiir yazmaya başladım. 1950 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdim. Bir yandan şiir yazmaya devam ettim. Çamlıbel bir gün şiirlerimi okuduğunda, 'Bunların kitap olma zamanı gelmiş,' dedi. Böylece 1952 yılında önsözünü kendisinin yazdığı Gönül Denamları adlı ilk kitabımı yayımladık. Müthiş bir ilk heyecandı. Asla unutmam o günü. Bunun dışında, o yıllarda akademi hocaları vardı. Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Ayetullah Sümer o dönemi derinden etkilemiş sanatçılardı. Hocalık vazifelerinin yanı sıra, ressamdılar. Pek çok şeyi onlardan öğrendik." Habib Gerez, resmi de şiiri de hayatı boyunca hiçbir zaman bırakmamıştı. Atilla İlhan'la aynı dönemde şiir yazıyordu. Orhan Veli, yakın görüştüğü, çok beğendiği bir başka şair arkadaşıydı. Sait Faik ise, anılarında önemli bir yere sahipti. Şöyle anlatıyordu onu: "O'nun ürkek ve çekingen bir hali vardı. Beyoğlu'nda ve şiir matinelerinde kendisine sık sık rastlardım. Şatafat ve gösterişten azade idi. Sırtında yoksul bir yağmurluk vardı. O'nu kravatlı olarak görmek pek mümkün değildi, kazağının yakası boynundan sarkardı. O yaşamın büyüsunü yakalamıştı."²

Sanat dallarındaki yeteneğinin yanına gazeteciliği de ekleyen Habib Gerez'in yazıları Türk Yahudi Toplumu'nun yayın organı Şalom Gazetesi'nde yayınlandı. Galata'da oturduğu yüz yıllık Rum evi Neve Şalom Sinagogu'na hayli yakındı. 6 Ekim 1986 tarihinde sinagoga yapılan birinci terör saldırı-

1 Barın Yurt / Or Yom Huzur Evi, öncelerinde İl Karma Yahudi İlkokulu binasındadır.

2 Habib Gerez, *Yaşamın Tadı Tuzu Sanat*, Tiryaki, 1998.

sında, katliamdan hemen sonra içeri girip fotoğraf çekmesi, kanımca onun “gazetecilik” ruhunun bir göstergesiydi. O günden on yedi sene sonra aynı sinagog ikinci kez bir katliama tanık olduysa da Gerez Galata’ya olan sevgisiyle bu bölgeyi terk etmeyi hiç düşünmedi. “Basın kartı” sahibi olan Gerez, Hahambaşı David Asseo’ya yıllarca eşlik ettiğini anlatırken, 1960 yılında cemaat başkanı olan Dr. Harun Çiprut’un¹ onu önerdiğini belirtiyor.

Dr. Çiprut, yeni Hahambaşının seçildiğini söyledikten sonra “Bizimle çalışmak ister misin?” diye sormuş. Gerez, “Çalışırım,” dedikten sonra, maaş olarak 1200 lira talep etmiş.

“Çünkü o dönem ev kirası 200 liraydı.” diye açıklıyor. Hahambaşılıktan “Böyle bir para veremeyiz” cevabını aldıktan sonra 1000 lira maaş almayı kabul etmiş. O yılları, “Bildığınız gibi, hahambaşımızın iki sekreteri vardır... Halen de böyle! Biri dini işlerden sorumlu, diğeri de sivil konuları üstlenmiştir. Şimdilerde Yusuf Altıntaş’ın yerine getirmekte olduğu görev gibi, ben de David Asseo’nun sivil işleri sekreteriydim. Yirmi beş yıl orada çalıştım. Tabii ki çok anı biriktirdim,” diye anlatıyor.

Habib Gerez, uzun ömründe çok sayıda yazarla, şairle, ressamla diyalog kurmuş, dostlar edinmiş bir kişilikti. Bu ilişkilerin mekânı ise genellikle Galata olmuştu. Ona Galata’daki yaşamını sorduğumda, yanıt olarak Özdemir Asaf’ın dizeleri geldi:

“Yalnızlık paylaşılmaz,
Paylaşılsa ‘yalnızlık’ olmaz”

Habib Gerez ile söyleşimizi Or-Yom’da yapıyorduk. Yatağının yanı başındaki pencere Galata’ya açılıyordu. “Kamon-do Han ile Doğan Apartmanı’nı buradan görüyorum,” diyen

1 Cildiye Mütahhassısı. Kitabı: *Karakter Aşılır mı?*, Sevgi Mahfeli Neşriyatı.

Gerez için Kamondo Han, en çok Abidin Dino'ydu. Dino'nun Kamondo Han'daki kısa ikametgâhından söz etti; sonrasında yurt dışına taşınıp, hayatını Paris'te sürdürmesini anlattı.

Habib Gerez, *"Ben hem Galatalıyım hem Galatalı değilim,"* diyordu. *"Öyle bir şey ki bu, hayatımın en büyük bölümünü Galata'da geçirdim,"* diye önemle vurguluyordu. Bir "Yahudi Mahallesi" olarak Galata'ya değinirken, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla, Galata'nın sosyal ve kültürel dokusunun çok değiştiğini belirtiyordu. O dönemden söz ederken, *"Epey giden oldu,"* diyerek bu büyük göçe önemle dikkat çekti. Habib Gerez, her şeye rağmen Beyoğlu'nu düşünmeye, dinlemeye devam etti. Öyle ki şiirlerine de bu "Beyoğlu ruhu" sinmişti.

Habib Gerez, İstanbul'un "Yahudi Mahallesi" diye ünlenen Galata'nın en önemli simalarındandı. "Galatalı bir Yahudi" olarak sinagoga pek gitmediğini anlatıyordu. Ona göre, *"Sinagoga giden yaşlılar vardı."* Aslında dindar bir insan olmadığını anlatmaya çalışıyordu: *"Benim dini bir yönüm pek yoktur. Oralarda pek arkadaşım yoktur."* Evet, dindar değildi. Uzun ömrünün yoldaşı yalnızca sanat olmuştu. Beyoğlu'nun en görkemli günlerinin de en acı günlerinin de tanığıydı. "Varlık Vergisi"ni, "6-7 Eylül Olayları"nı Beyoğlu'nda yaşadı: *"Varlık Vergisi günlerinde ben çok gençtim, herkesin bildiğini ben de biliyorum."* "6-7 Eylül Olayları"nı ise radyodan öğrendiğini anımsadı. O günlerde Lüleburgaz'da yedek subaylık yaptığını anlattı. Anlaşılan o ki, hayat Habib Gerez'e tutkuyla bağlandı-ğı Beyoğlu'nun içler acısı halini göstermek istememişti. Kim bilir... Lüleburgaz'dan döndükten sonra Beyoğlu galerilerini gezmeye başlamıştı. Meyhanelere de uğramayı ihmal etmemişti fakat *"içkiyle aram yok"* derdi. Asmalımescit dostlarıyla buluşma noktasıydı. Onlarla Yakup'ta, Refik'te bir araya gelirdi.

Dönemin entelektüellerinin, sanatçıların buluşma noktası Beyoğlu meyhaneleriydi. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Asmalımes-

Ağabey Heskiya, anne Lûiza, baba Sabetay, Yusef Habib Gerez (1952)

cit'teki Refik Lokantası'nda sık sık görünürdü. Habib Gerez, o günlerine dair şunları anımsıyor: "70'li yıllarda, atölyem, lokantanın hemen dönemecinde idi. Bedri Rahmi ile rastlaştığımızda selamlaşır, konuşma fırsatı bulduğumda sanat etkinliklerimden bahsederdim. Bir öğle vakti lokantada gene kendisini görmüş ve yemekten sonra atölyeme davet etmiştim. Atölyemi ilk olarak ziyaret eden Bedri Rahmi, yaptığı tabloları izlerken, bir bölümünü çok beğendiğini belirtmiş ve bana aynen şunları söylemişti:

'Reis, sende iş var, ben dobra dobra konuşurum. Çalışmalarını çok beğendim.'

Elbette çok heyecanlandım. Bununla da kalmadı, devam etti ve şu soruyu sordu:

'Reis, sen Fransa'da, Akademi'de eğitim gördün ve oradan mezun oldun, değil mi?'

Ben de kendisine, Akademi'ye gitmediğimi, kendi kendimi yetiştirmeye çalıştığımı söyledim.

*'Reis akademide okumadığın iyi oldu. Yoksa seni de bozarlardı.' diye yanıt verdi. Ben de, 'Hocam, Fransızlar, Güzel Sanatlar Akademisi'ne, Academie de Beaux Arts adını boşuna vermemişler,' deyince, beni kucaklamış ve 'Reis, ne güzel de buldun,' diyerek kahkahalarla gülmüştü.'*¹

Bedri Rahmi Eyüboğlu'na, heyecanla resimlerini gösteren genç ressam Habib Gerez, yıllar içinde kendisi öylesine geliştiriyor ki otuzu yurt dışında olmak üzere yüz otuz kişisel sergi açıyor. Katıldığı yarışmalardan resim ve şiir dallarından altmış üç ödül alıyor. Yurtdışında altı akademinin fahri üyesi ve Avrupa Konseyi'ne bağlı Avrupa Akademisi'nin Türkiye temsilcisi oluyor. Ayrıca 1998'de İtalya'da düzenlenen, her yıl yalnızca bir kişiye verilen "Avrupa Büyük Ödülü"nü almaya hak kazanıyor.

Habib Gerez, Galata'yı anımsamayı, o görkemli günleri yaşamayı sürdürüyordu. *"Galata sokaklarında Arnavut kaldırımları vardı. Galata'da, Serdar-ı Ekrem Sokak'ta aydınlar du, hem Doğan Apartmanı'nda hem de Kamondo Han'da... Mimarlar, sanatçılar... İsimlerini hatırlayamıyorum. Galip Dede Cadesi'nde plakçılar vardı. '45'lik'leri hatırlıyorum. Foto Sabah², Foto Belman, Maryam Şahinyan, Görçek Beyoğlu gibi ünlü fotoğrafhaneler vardı. Kartpostal sanatçısı Max Fruchter-*

-
- 1 *Rüzgâra Söylenenler*, Tiryaki. Habib Gerez, İstanbul 1988; S. 406-407.
  - 2 1823'te Levanten kökenli Pascal Sébah'ın Tünel'de, Rus Konsolosluğu bitişğinde açtığı fotoğraf stüdyosu 1852'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun doğusundaki sınır kasabalarından biri olan Kalucz'ta doğan Max Fruchtermann, 1867'de İstanbul'a gelmiş, iki yıl sonra Yüksek Kaldırım'da bir çerçevenci dükkânı açmıştır. 1895 yılında ilk Osmanlı Kartpostal Serisini Breslau'da bastırmaya karar verdikten sonra sayıları milyonlara ulaşan kartpostallarla "Türkiye" adının ve bu adla bağdaştırılan çeşitli imgelerin Yeni Zelanda'dan Kanada'ya kadar bütün dünyaya yayılmasını sağlamıştır.

mann'ın¹ oğlunun dükkânına komşuydum. Onun taşbaskı (litografik) kartpostallarını anımsıyorum. Elde boyayarak renklendirişleri gözümün önündedir."

Habib Gerez, hiç kuşku yok ki, İstanbul Yahudi toplumunun yaşayan en önemli değerlerinden. Pek çok insanda iz bırakabilmeyi başarmış nadide kişiliklerden. Benim ailem için de oldukça değerli, sevgiyle anımsanan bir sima. Daha önce-leri de ismini derin bir sevgiyle andığım, avukat olan babaan-nemin erkek kardeşi Maître Daniel Behar'ın kızı Eti Behar ile Habib Gerez arkadaştlılar. Sanat olaylarını kaçırmazlar; konserlere, tiyatrolara birlikte giderlerdi. Babamın kuzini olan Eti de Habib Gerez gibi sanatçı ruhluydu. Onunla pek çok ortak noktaları vardı. Habib Gerez gibi o da Türkçeyi mükemmel bir şekilde kullanırdı. Eti Behar, Altıncı Daire'nin tam karşı-sında, Refik Saydam¹⁶ Caddesi'nin köşe apartmanında (Çiçek Apt.) yaşırdı. Habib Gerez de başka bir köşe başında, Galip Dede Caddesi'yle Tünel Meydanı köşesinde yaşırdı. Eti'nin ailesiyle birlikte yaşadığı evin salonunda kocaman kuyruklu bir piyano başköşedeydi. Batılı sanatçıların tablolarıyla dona-tılmış, 1900'lerin Art Nouveau tadında döşenmiş salon, ince-lik ve zarafetin vücut bulmuş haliydi. Aynı bölgede yaşayan Eti ve Habib Gerez sanatçı ruhlarının dostluk dolu birlikte-likleriyle uzun yıllar arkadaşlık yaptılar. Habib Gerez'in ar-kadaşları sadece Yahudilerle ya da sanatçılarla sınırlı değildi. Hukukçu arkadaşı, akranı Prof. Vecdi Aral da Gerez'in yakın dostlarından biriydi: *"O da öldü."* diyor... *"Yahudi veya Müslü-man olsun, her toplumdan arkadaşlıklarım oldu,"* diye ekliyor.

Yıllar içinde dostluklara aşklar da eklenmişti. *"Yaş 95..."* diyor Habib Gerez. Aşklarını anlatırken duygulanıyor: *"Ha-yatımın her döneminde flörtlerim oldu. Anormal bir hayat ya-*

1 Caddeye adını veren ve verem hastalığının çözümüne ilişkin Türkiye'de ilk çalışmaları hayata geçiren isim de dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam, Türkiye'de verem (BCG) aşısı üretimine 1927 yılında başlandı.

şamadım ama arkadaşlıklarım vardı. Benim için 'kırmızı çizgi' hiç olmadı! Bir 'Medeni Kanun' vardır bir de 'Doğa Kanunu'. Ben doğa kanuna inanarak yaşadım. Çocukken tabii Galata civarından (okul yıllarında) aşklarım vardı, elbette. Nişantaşı'nda oturan, Macar kökenli bir hanımefendiyle, Merih Haznedar ile otuz beş yıllık bir beraberliğimiz oldu. Asil bir insan, değerli bir mimardı Merih Hanım. Rahmetli oldu. Kendisini her daim sevgiyle, özlemle anıyorum." Aşklarını büyük bir yüreklilikle sahiplenen, her ânın değerini bilen Habib Gerez, yaşama karşı da bilgece bir tutum geliştirmiş: "Uygarlığı iki ana sütun üzerinde oturmuş bir yapıya benzetirim ben. Bu sütunlardan biri bilim, diğeri ise sanattır. Her ikisi de birbirini tamamlar ve eş değerdedir. Bilimin içinde sanat, sanatın içinde de bilim vardır. Ruh ve madde gibi birbirleriyle iç içedir ve birbirlerini bütünlemektedir. Bilim gibi, sanatın da görevi, kişilerin duyma ve düşünme yeteneğini artırmaktır."

Habib Gerez'e, bu Beyoğlu'nun asla unutulmayacak simasına, toplumumuza kazandırdığı nice değerli eser için teşekkür ederiz.

SON ARZU

Öldüğüm gün dostlarım,
Kurulsun evimde sofralar
Ve söylensin şarkılar
Taniyanlar unutsun beni
Bir uzun yolculuk başladı desin
Avutsunlar kendilerini.
İstemem ne kefen ne mezar
Ne de bir mezar taşı
Okunmasın dualar.
Sadece
Bir anlık sükût
Ardından kahkahalar. (1956)

Temmuz 2020

EMEL GABAY HALİYO

1880'li yıllarda, Kiev'in bir ştetl'i¹ olan Berdychiv'de hayat koşulları oldukça zordur. Bir taraftan düzenli olarak pogromlar yaşanırken, askere alınan Yahudi gençleri neredeyse hayat boyu terhis edilmez. Rubin Feldman, bu olumsuz koşulların etkisiyle yeni evlendiği eşi Rachel'i de yanına alarak, satın aldıkları iki pasaportla "Mandelblat" (Almanca, badem yaprağı anlamındadır)² adı altında İstanbul'a kaçmak zorunda kalır. Çiçeği burnunda evliler İstanbul'un hayat koşullarına kısa sürede uyum sağlar. Tepebaşı'nda Rubin Pansiyon'u açarlar. Pansiyon, uzun yıllar boyunca İstanbul'a gelen Yahudi iş adamlarını ağırlar. İstanbul'a sığınan nice Yahudi aileye yuva olur. Rubin ve Rachel yıllarca çok ağır koşullarda çalışırlar. Süreç içinde pansiyonları otele dönüşür. Artık düzenli bir gelirleri vardır. Zamanla hatırı sayılır bir birikimleri olur. Tıpkı iş hayatları gibi evlilikleri de yolunda gidiyordur. Dördü kız, dördü erkek olmak üzere sekiz çocuk sahibi olurlar. Mandelblat ailesi, otellerinin en üst katını kendileri için ayırır. Çocuklarını burada büyütürler. Sevgiyle, üstlerine titreyerek büyüttükleri çocukların hepsi Alman Lisesi'nden başarıyla mezun olur.

1 Yidiş dilinde Yahudi kasabası.

2 Emel Gabay Haliyo, Paris'teki kuzenlerini ziyaret ettiği esnada, Kiev'in Ştetl'i Berdiçev'den İstanbul'a ulaşan Rachel-Rubin Feldman'ın satın aldığı pasaporttaki "Mandelblat" soyadının sahte olduğunu öğrendi. Oysa ki bu soyadını ömür boyu, nesiller boyu taşımışlardı.

Rachel ve Rubin Mandelblat

Mandelblat ailesi, çocukları belli bir olgunluğa erişip, hayat koşulları rahatladıktan sonra zamanının ünlü apartmanlarından olan Botton Han'a taşınırlar. Yeni evleri Serdar-ı Ekrem Sokak'tadır. Botton Han, ortadaki güzel avluyu çevreleyen altı katlı, önü geniş bir manzaraya açık dört adet blok-tan oluşmuştur. Bakımlı bahçesi göz okşuyor, kafesli asansörü binanın şıklığını tamamlıyordur. O asansör ki İstanbul'un da ilk asansörlerindendir. Bu nedenle kafesli asansörü başlı başına bir kişilik olarak anmak yanlış olmayacaktır. Botton Han, İstanbul'un ilk "site"lerinden biri olarak bilinir. Bu "site"de doksan metrekare ile üç yüz metrekare arasında değişen daireler vardır. Sekiz çocuklu Mandelblatlar olması gerektiği gibi büyükçe bir daireye yerleşirler. Yeni evlerinde mutludurlar. Çocuklarının okulu hemen köşe başındadır. Komşularının pek çoğu İstanbul'a gelip yerleşen yabancılar, ekonomik durumunu yerinde olan azınlıklar, elçi ve konsolosluk aileleridir. O yıllarda Botton Han adeta bir Babil Kulesi'ni andırır. "*Botton*

Han, bütün dilleri konuşur.” diye bilinir. Türkçe’nin yankısıysa epey azdır.

Zaman geçer.... Hayat kendi sularında akmaya devam eder. Çocukların beşi de büyür, evlenir ve dünyanın çeşitli yerlerine (özellikle Amerika, İsrail ve Fransa) göç ederler. Evlenen kızlar yine aynı apartmanda fakat daha küçük dairelere taşınırlar. Mandelblat ailesinin dördüncü kuşak üyesi Emel Gabay Haliyo, aile büyüklerinden dinlediği Botton Apartmanı’nı şöyle anlatıyor: “Mandelblat ailesinin sekiz çocuğundan biri olan anneannem Lea Diamant evlendikten sonra (ailesinin yaşadığı dairenin) karşısına taşındı. Babası ölünce annesini yanına aldı. Böylece büyük daire tamamen boşalmış oldu. 1920 yılında annem Zita doğdu. Üç nesil bir arada yaşamaya başladı. Annem Botton Apartmanı’nda çok mutlu bir ömür sürdüğünü anlatırdı. Alman Lisesi’nden arkadaşlarının bazıları da Botton Han’da du. Burası Rus, Polonyalı, Avusturyalı ailelerin popüler mekânı olmuştu. Hepsi birlikte büyük bir aile gibi yaşadılar. Duyulan dil çoğunlukla Almanca’ydı. Avlunun ön tarafına yapılan tenis kortlarında kızlar tenis oynar, dairelerden piyano ve keman sesleri duyulurdu. Ayrıcalıklı bir ‘getto’ yaratılmıştı. Binaların en üst katında müthiş manzaralı teraslar vardı. Anneler oraya çamaşır asmaya çıkar, çocuklar da terasta eğlenirlerdi. Üç yüz altmış derece manzaralı bu

Zita Diamant Gabay

terastan Boğaz'dan Marmara'ya; Kız Kulesi'nden Adalar'a kadar İstanbul'un en güzel yerleri görülürdü."

Emel'in annesi ve babası 1948 yılında evlenirler. Babası Botton Han'a "damat" olarak gelir. Böylece Mandelblat ve Diamant ailelerine Gabay ailesi de katılır. Emel, babası tarafından İzmir kökenlidir. Büyükbaba Kalef Gabay, hukuk eğitimi için İzmir'den İstanbul'a gelir. Zamanla İstanbul'a yerleşir. Bununla da kalmaz, dönemin ünlü avukatları arasında yer almayı başarır. Kalef Gabay'a ait Osmanlıca yazılmış hukuk kitapları Emel Gabay Haliyo'nun kütüphanesinde halâ başköşedeki yerini koruyor. Emel, büyükbabasını hayranlıkla anlatıyor: *"Sol eliyle eski Türkçe, sağ eliyle Latin harflerini yazabilen, kültürlü, sevecen ve toleranslı bir insanmış. Onunla başlayan hukuk geleneği, babam Doğan Gabay ve halam Beki Gabay Haleva ile devam etti. Hatta halam da hukukçu olan İsak*

Kalef Gabay

Haleva ile evlendi. Diğer halam Meri Gabay ise avukatlık bürolarının sekreter-asistanlığını yıllarca sürdürdü. Büyükbabam mesleğinde doruğa ulaşmış bir insandı. Yahudi toplumu Lozan Anlaşması'nın (24 Temmuz 1923) Medeni Haklar kısmını oluşturan 42. maddesini reddetmeyi tartışıyordu.¹ Bu konuda bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Büyükbabam Kalef Gabay ve aynı zamanda milletvekili de olan Avukat Mişon Ventura birlikte görev aldılar. Kurulan

1 42. madde'ye göre, Yahudiler arasında meydana gelebilecek ihtilaflarda Yahudi şeriatının uygulanması öngörülüyordu.

komisyondaki çalışmalar neticesinde, cemaat yönetimi ikna edilerek, 1925 yılında bu maddeden feragat edilmesini sağladılar. Bu şekilde, Türk kanunlarına olan güvenlerini göstermiş oldular. Komisyonun Hahambaşı Haim Becerano'yu ikna etmesi üzerine, yeni kabul edilen Medeni Kanun'un uygulanmasını hükümetten rica ettiler. Aile Hukuku'ndaki azınlık haklarından feragat ettiler. Süreç içinde diğer azınlık grupları da Yahudi toplumunun yolundan giderek bu feragate katıldılar."

Büyükbabaya dair hatıralar eşliğinde, bir zamanların İstanbul'u Gabay ailesi için mutlulukla hatırlanırken, Han'ın sahibi Botton ailesinin üzerinde kara bulutlar dolaşır. Botton ailesinin iflası üzerine, binayı Yapı Kredi Bankası'nın sahibi Kâzım Taşkent satın alır. Botton Han'ın adı artık "eski İstanbul"un sararmış fotoğraflarında unutulmaya başlar. Binanın yeni sahibi Kâzım Taşkent, kayak kazasında kaybettiği oğlu Doğan'ın adını "apartman"a verir.¹ "Botton Han" artık "Doğan Apartmanı"dır. Bu yıllarda bina sakinlerinin pek çoğu ülkelere geri dönerler. Galata'nın bu nev-i şahsına münhasır apartmanının dokusu yavaş yavaş değişir. Boşalan dairelere Türk aileler taşınır. Tenis kortları kapanır, otopark olur. Teras bölünerek daire sahiplerinin kullanması için ardiyeler yapılır.

Doğan Apartmanı, 1950'li yıllara geldiğinde çokkültürlü yapısını tamamen olmasa da büyük ölçüde yitirir. Emel Gabay, 1950'li yılların Doğan Apartmanı'nı şöyle betimliyor: *"1951 yılında ben de aynı apartmanda doğdum. Anneannemin annesi Uma'm (Uma Rachel Mandelblat, sadece Yidiş konuşurdu, okuma, yazma ve Türkçe bilmezdi), anneannem Lea (Diamant), annem Zita (Diamant Gabay) ve ben (Emel) dört nesil bu dairede 1957 yılına kadar yaşadık. Dairemizin iki yatak*

1 İlk sayısı 23 Nisan 1945 yılında, Vedat Nedim Tör ve Şevket Rado editörlüğünde yayınlanan dergi adını, tıpkı Doğan Apartmanı gibi, Doğan Taşkent'ten alır. Dergi, 1945-1993 yılları arasında Türkiye'de aralıklarla yayınlanmıştır.

odası, çok soğuk bir tuvaleti olduğunu hatırlıyorum. Yatak odaları, mutfak ve salonla çevrili yuvarlak holün ortasında kocaman bir kömür sobası yanar, tüm daireyi ısıtırdı. Mutfakta eski bir kuzine ve tavana asılmış tencereler olduğunu anımsıyorum. En güzel anım da, annem ve babamla paylaştığım odada küçük parmaklıklı yatağıma uzandığımda denizi ve Kız Kulesi'ni seyredebilmemdi. Kapı görevlimizin kızı ve komşunun çocuklarıyla bahçede oynar, terasa sadece annelerimizle çıkabilirdik. Sokağın bir ucu Alman Lisesi yokuşuna, diğer ucu Galata Kulesi ve Yüksek Kaldırım'a bağlanırdı. 6-7 Eylül Olayları'nda, annem ile babamın arasında, sıkıca ellerini tutmuş, cam kırıkları arasında hızlı adımlarla Yüksek Kaldırım'dan Doğan Apartmanı'na ulaşmaya çalıştığımızı gayet iyi hatırlıyorum. O günlerde beş yaşlarındaydım ancak annem ve babamla birlikte yaşadığımız bu fotoğrafı anımsıyorum. Sonradan duyduğum kadarıyla bizim oturduğumuz Doğan Apartmanı'na olaylar ulaşmadı. Apartmanın hiçbir sakini zarar görmedi."

Emel'in ailesi 1957 yılında Doğan Apartmanı'ndan Bommonti'ye taşınır. O ise çocukluğunun sevecen kucağı Doğan Apartmanı'nı hiç unutmaz: "Yıllarca Doğan Apartmanı'ndaki dairemizi kocaman, avluyu geniş ve terası da sonsuz olarak hayâlimde yaşattım. 1960'lı yılların sonunda babamla Doğan Apartmanı'nı ziyaret etmek için uğradık. Kapıya demir bir parmaklık konulmuş, içerden kilitlenmişti. Diafona kimliğimizi bildirerek içeri girebildik. Avluyu, bahçeyi ve eski dairemizi görünce şaşkınlığım daha da arttı. Sanki her yer küçülmüştü. Çocuk gözüyle anılarımda kalan Doğan Apartmanı hiç de o kadar heybetli değildi. Avlu küçüktü, dairemiz de öyle... Yalnızca asansörün demir kapıları aynı kalmıştı ve beni aynı şekilde ürkütmüştü. O günkü ziyaretimde, anılarımda kalan Doğan Apartmanı'nı ne yazık ki bulamadım."

Emel Gabay, Arnavutköy Amerikan Koleji'nden mezun olur. İlerleyen yıllarda Amerika'da bilgisayar ve yüksek ma-

tematik öğrenimini tamamlar. İzak Haliyo ile evlenir. Eşine büyük bir sadakatle bağlanır. Sevgili eşi İzak'ı yere göğe koyamaz: *"Aile saga'mda¹ Mayzık'çıgımı (ona öyle hitap ederdik) anmadan olmayacak... Kimya mühendisiydi. Araştırmacı ve mucit kimliğini meslek ve golf camiası dışında kimse bilmeyebilir ama pek çok araştırma-geliştirme yaptı. Mutfak ve banyo üreticileri arasında 'Türkiye'de laminat'ın babası' olarak tanınır. Resopal'i² yurda getiren ve tanıtan ilk kişidir. Mutfak tezgâhlarında geliştirdiği bir detayın patentini aldı. Tutkusu olan golf alanında ise, golf eğitiminde kullanılan pratik gadget'lar (âlet edevat) ve ayarlanabilen bir golf sopası dizayn ederek patentlerine sahip oldu. Onu her daim sevgiyle anıyorum."*

Bütün arkadaşları arasında çok sevilen çiftin, şimdilerde Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde Robotik laboratuvarında yardımcı profesör olarak görev yapan Sinan adında bir oğulları var. Gelinleri Son (Vietnam kökenli) ve torunları da Ky-Lan İzak ile güzel bir aile olmuşlar. Emel ve İzak Haliyo çifti emekliliklerini yaşamak üzere doğup büyüdükleri İstanbul'u terk ederek, Bodrum'a yerleştiler. Emel Hanım, yaklaşık iki yıl kadar önce, eşi İzak'ı talihsiz ve zamansız bir şekilde yitirdikten sonra Bodrum-Paris hattı arasında yaşamını sürdürüyor.

Haziran 2020

---

1 Saga: Destan / anlatı.

2 Resopal bugün dünyada teknik ve plastik yüzey kaplamaların öncüsü addediliyor.

CEKİ ÇİÇYAŞVİLİ (CENK ÇİÇEKLİ)

Ceki Çiçyaşvili, 1937 yılında doğdu. II. Dünya Savaşı yıllarıydı. O dönemi yaşayan herkes gibi Çiçyaşvili ailesi de zor koşullar içindeydi. Ceki, II. Dünya Savaşı gölgesinde geçen çocukluğunu şöyle anlatıyor: *"Annem-babam için hayat fevkalade zordu. Çünkü biz sekiz kardeştik. Hepimiz aynı evde yaşıyorduk. Bir de yardımcımız vardı, hepimize bakan. Annem yemek pişirir, sekiz çocukla uğraşırdı. Tabii ki o zamanın şartlarında, özellikle annem için hiç de kolay değildi! (Bugünlerdeki gibi elektronik imkânlar yoktu!) Babam bayağı dindardı; önce duasını eder, ondan sonra işine gider, erkenden de evine dönerdi. Onun evine bağlı bir insan olması bir nebze de olsa hayatımızı kolaylaştırıyordu."*

Ceki, ilk anıları olarak II. Dünya Savaşı günlerini hatırlıyordu. Hiçbir ayrıntısını unutmadan hatırladığı o günlere ait tanıklığı oldukça değerliydi: *"Hepimiz radyonun etrafında toplanırdık. Savaşın gidişatını takip ettiğimiz 'Radio Monte Carlo' ve 'London Radio' vardı. Büyüklerimiz çok üzülüp endişelense de biz pek anlamıyorduk. 1943-45 yılları arası, en küçük olduğum yıllara denk gelir, ama sokağa çıkma yasaklarını, karartmaları hatırlıyorum. Pencerelere siyah perdeler takılmış, ışıklar loşlaştırılmıştı. Hava sahasını kontrol etmek için uçaklarımız geçerdi. Ne olup bittiğini bütünüyle kavrayamasak bile epey zor yıllardı. Gündelik hayatımızı devam ettirmeye çalışırdık. Yakınlardaki okullarımıza kendimiz giderdik."* Çiçyaşvili ailesinin II. Dünya Savaşı'yla yegâne bağlantısı bir radyoymuş.

Ceki Çiçyaşvili, bu durumu şöyle açıklıyor; *"Bu radyo yan da-
iredeki amcamlara aitti. Onlara gider müştereken dinlerdik.
Fransızca veya İngilizce bilenlerimiz Avrupa radyolarını takip
ederdi. Tam olarak hatırlamıyorum, ama yerel radyo günde
bir saat yayın yapardı. O dönem aile büyükleri korku içindeydi.
Sene 1941'di. Pera Palas'ta müthiş bir patlama oldu. Çok kork-
muştuk. Amcam çok cesur bir adamdı. Gitti, yaralıları topladı.¹
Savaş öncesinde Atatürk'ün misafir ettiği 'Alman Yahudi Profe-
sörleri' duymuştuk. Çoğu Asmalımescit semtine yerleşmişti. İn-
giliz Konsolosluğu ile Pera Palas arasında yaşamayı tercih etti-
ler. Casa d'Italia gibi mekânlar yabancılardan öncelikli buluşma,
sosyalleşme yerleriydi. Tepebaşı'ndaki Tilla Pastanesi önemli
bir uğrak yeri idi. Aşkenazlar, Polonyalı Yahudiler hep oralarda
lardı. Savaşı teğet geçtik ama manen içindeydik tabii!"*

Ceki Çiçyaşvili'nin çocukluk anılarının mekânı Asmalı-
mescit idi. Savaşın olumsuz koşullarını, ekmek kuyruklarını,
nüfusa kaydedilip, kuponla verilen şeker kuyruklarını Asma-
lımescit mahallesinde yaşamıştı. Oldukça yoğun para sıkın-
tısının çekildiği günlerdi. Bu nedenle Ceki'nin hayattaki en
büyük korkusu her zaman savaş çıkma ihtimaliydi. Öyle ki
"Çocuklarıma, torunlarıma temennim odur ki Allah sizin ya-

1 George William Rendel, İngiliz Hariciyesi'nin en parlak isimlerinden biriy-
di. Lawrence devrinde yetişmişti. I. Dünya Savaşı'nda aktifti. 1930-1938
arasında İngiliz Dışişleri'nin Doğu İşleri Bölümü'nü yönetti. Hem Ortadoğu
hem Balkanlar uzmanlık alanıydı. II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde
Sofya'ya Büyükelçi olarak gönderildi. Balkan ülkelerinin Nazilere karşı di-
rencini tahkim etmeye çalışıyordu. Bulgarlar Nazilerin kontrolünü girince,
maiyetiyle birlikte Türkiye'ye geldi. 11 Mart 1941 günü, Beyoğlu'ndaki
Pera Palas otele yerleşecekti. Bavulları taşınırken o da otelin merdivenleri-
ni tırmanıyordu. Bavullardan biri büyük bir gürültüyle patladı. Büyükelçi
kızı ile birlikte yere kapaklandı. Yirmi bir yaşındaki kızı hafif yaralanmıştı.
Ama diğerleri o kadar şanslı değildi. Saldırıda dört kişi öldü, otuz kişi ya-
ralandı. Bir başka bomba da patlamadan imha edildi. Rendell olaydan Nazi
güdümlündeki Bulgarları sorumlu tuttu. Bavullara bombayı Bulgar sınırı
geçilirken onların yerleştirdiğini rapor etti.

samınıza savaş vermesin,” diyecek kadar! Yokluklar, zorluklar, imkânsızlıklar tamamen ie dönük bir yaşamı dayatıyordu. Sosyal yaşamın söz konusu bile olmadığı yıllardı. Ceki i-yaşvili, o yıllara dair şunları anımsıyor: “Babam o zaman da sanayiciydi. Buna rağmen çok zor zamanlar yaşandı. Hatta ‘20 Kur’a Nafia Askeri’ olarak yeniden askere alınması icap ediyordu. Sağlığı müsait olmadığından babamı alamadılar. Hemen arkasından ailemizin başına ‘Varlık Vergisi’ diye bir fel ket geldi. Ailemizin imk nlarının çok ötesinde,  deyemeyeceğimiz rakamlarla karşılaştık. Fakat amcalarım da, babam da Aşka- le’ye gitmekten kurtuldular. Sanayici oldukları için Osmanlı Bankası’ndan kredi aldılar. Belirli bir nakit ödendikten sonra, vergi dairesi tarafından tarh edilen rakam düşürüldü. Ailem orap fabrikasındaki hisselerini Sarper ailesine devretti. Babamın fabrikası tamamen elinden gitti. Sarperler daha sonraları naylon olan ‘Vog-Balı’ çoraplarını o fabrikada ürettiler ve çok güzel işler yaptılar. Fakat maalesef babam hem moral hem de sağlık itibarıyla bu firsatı kaçırmış oldu, o devirleri göremedi. Varlık Vergisi’yle ailemizin yaşadığı travma çok büyük oldu. Evdeki bütün mobilyalar, İstanbul’dan satın alınan Fransız tabloların, objelerin, Rusya’dan alınmış güzelim gümüşlerin nasıl götürüldüğünü hepimiz yaşadık. Borcumuzun tümünü  deyemediğimiz için bütün varlıklarımız hacizle birlikte evden s k lerek götürüldü. Üstelik bu hepimizin gözlerinin önünde yaşandı. Bunu nasıl unutabilirim? Özellikle tam bir ev kadını olan annem için çok acı bir deneyimdi. Hepimiz için çok yara- layıcı ve yıpratıcı oldu.”

Ceki, oldukça zor bir dünyaya gözlerini açtığı için, ailesi- nin varlıklı günlerini yaşamamış. Görkemli günlerin tanığı ablaları içinse, deneyimledikleri zor koşullar hayatları bo- yunca taşıyacakları bir travma yaratmış. Bu değişen koşulları şöyle anlatıyor: “Varlık Vergisi’nden sonra babam ağabeyiyle birlikte modern olmayan bir çorap fabrikasında üretime başla-

Ceki babasıyla

dı. Çok zorlukla da olsa aileyi geçindirebildi. Böylece aynı evde ikamet etmeyi sürdürebildik. Sonraları dört ablam da çalışma hayatına atıldı. Eve de katkıda bulunabildiler. Annem ve babam, Bolşevik İhtilâli'nden sonra Gürcistan'dan gelmişlerdi. Gürcistan tamamen Rus işgali altındaydı. Bundan dolayı 'muhacir' oldular. Muhaceret çok zordu, paraları bitmiş tükenmiş, yaşlar ilerlemiş, işler bozulmuş. Üstelik sekiz çocuğa sahiptiler (Mutaassıp olduğu için doğum kontrolü olsun, kürtaj olsun, söz konusu bile değildi!). 'Dindar' olunca belli kaidelere uymak zorundasın ve bu da hayatını ona göre biçimlendirmene sebep oluyor."

Çiçyaşvili ailesinin hayatı pek çok defa altüst olmuştu. Fakat her koşulda ayakta kalmayı başarmışlardı. İstanbul, aileye daimi olarak kucak açmıştı. Asmalımescit'te (Pera Palas Oteli'nin karşısındaki sokakta) yaşantıları yirmi beş sene ka-

dar sürdü. Ceki, Asmalımescit'i çok olumlu duygularla hatırlıyordu: "Çok nostaljik, insanları güzel, esnafı güzel, halkı güzel, medeni bir yerdeydik. Zaten genellikle 'yabancılar' orada yaşırdı; Levantenler, Beyaz Ruslar... Yine de belirgin bir Yahudi nüfus vardı. O dönem Asmalımescit ve çevresi bir Yahudi semtiydi. O yıllarda 'getto' benzeri, toplu halde yaşanırdı. Kuledibi, Şişhane, Tozkoparan, Yüksek Kaldırım Yahudi muhitleriydi. Çocukluğum ve ilk gençlik yıllarım buralarda geçti. İlkokulu Bene Berit Musevi Lisesi'nde okudum. Sonrasında St. Benoit Fransız Lisesi'ne gittim. Anlayacağınız okullarım da bu semtlerdeydi. Babam dindar olduğu için beni sık sık sinagoga götürürdü. İlk yıllarda, yani Neve Şalom Sinagogu açılmadan önce Knesset İsrail - Apollon Sinagogu'na giderdik. Öyle ki Bar Mitzva'mı bu sinagogda yapmıştım. Küçük olduğum için, muhalefet edemediğimden, istememekle birlikte çaresiz babamla dualara katılırdım. Bilahare Neve Şalom açılmıştı. Çok güzel ve büyük bir sinagogdu. Bir süre oraya devam ettik. Yaşım on altı-on yediye geldiğinde sinagog çevresinden tamamen koptum. Babamın sinagog odağında görüştüğü arkadaşları vardı. Yakın dostları arasında Beyaz Ruslar da vardı. Birçoğu Asmalımescit'te lardı. Asmalımescit'in ara sokaklarında top oynardık. Benim arkadaşlarım genellikle beş sene kadar okuduğum Musevi Lisesi'ndendi. Orada edindiğim köklü arkadaşlıklar arasında halâ görüştüklerim var. Tabii benim gibi, hayatta kalanların bir kısmıyla! Buluşur, eski yılları yad ederiz. Yani yetmiş sene evvelki ilkokul hayatını! En eski görüştüğüm arkadaşım Alberto Elhade! Hayati Hakmen var, o Bodrum'a yerleşti. Dr. Musa Albukrek, Dr. Eliezer Bivas var. Arkadaşlarımın çoğu vefat etti, göçtü gitti. Bazıları da Türkiye'yi terk etti."

Çiçyaşvili ailesinin oturduğu Kullukzade Han, Asmalımescit'teydi. Kullukzade Han, eskiden "Kamhi Han" olarak bilinirmiş. Kamhi ailesi, binayı Konyalı Kullukzade ailesine satmış. Uzun yaşamında çok şeye tanıklık eden Han, yıllar boyunca

Çiçyaşvili ailesine ev sahipliği yapmış. Ceci, çocukluk mekânını sevgiyle anıyor: *"Babamın kardeşleri de aynı apartmanda oturuyordu. Çok nezih, kibar, efendi, çok kaliteli komşularımız vardı. Aynı apartmanda diplomatlar, yabancılar, Müslüman Türkler de vardı. Cumhuriyet'in sanatçıları, tiyatrocuları vardı; Bedia Muvahhit, Hadi Hün gibi. İlk evliliğini Bedia Hanım ile yapan, konservatuvarın ünlü öğretim üyesi Ferdi Ştatzer komşumuzdu."*¹ Çiçyaşvili ailesinin komşularından biri olan Ferdi Ştatzer adını anımsıyorum. Babamın dayısı Maître Daniel Behar'ın kızı Eti de İstanbul Belediye Konservatuvarı piyano bölümünde Ferdi Ştatzer'in öğrencisiydi. Babamın kuzini Eti, Şerif Yüzbaşıoğlu ile Raşit Abet'i de konservatuvarda tanıdı. Konservatuvardan sonra da Ferdi Ştatzer ile piyano çalışmalarını sürdürdü. Ştatzer'in birçok öğrencisine solfej ve piyano dersi veren Eti Behar, Şerif Yüzbaşıoğlu, Timur Selçuk gibi ustalarla bir araya gelmeye devam etti. Lakin kendi toplumundan bir genç ile yaptığı evlilik çok da uzun nefesli olmadı. Nitekim boşandılar. Orkestra şefi olan Raşit Abet ile yaşadığı fırtınalı bir aşk Eti Behar'a derin bir ilham kaynağı oldu. Tek bir engel vardı. Raşit Abet evliydi, boşanamıyordu. Eti'ye yakın olabilmek için onun evinin yanı başında minik bir dairede yaşamını sürdürüyordu. Eti'nin babası Maître Daniel Behar bu beraberliğe son derece karşı olduğundan, baba otoritesi asla çiğnenmedi. Eti ile Raşit, çok ileri yaşlarında bile gizli beraberliklerinden vazgeçmediler. Anımsıyorum... Sokağa çıkmak üzere süslenmeleri uzun süren Eti'yi, Raşit Abet'in bir

---

1 1906 yılında Avusturya, Viyana'da doğmuştur. Asıl adı Friedrich von Statzer'di. Konservatuarda verdiği piyano, armoni ve analiz derslerinde başka özel dersler de vermiştir. Ders verdiği kişiler arasında Verda Ün, Ayşegül Sarıca, Verda Erman, Gülay Uğurata, Mehveş Emeç, Güher-Süher Pekinel kardeşler gibi müzisyenler vardır. 1973 yılında Avusturya Cumhurbaşkanı Dr. Franz Jonas tarafından kendisine fahri profesörlük unvanı verildi.

kaldırımın üzerinde dinlenerek beklediğini biliyorum. Talih-siz adam, en sonunda sevdiği kadını yine sokakta beklerken, geçirdiği bir kalp kriziyle yaşama veda etti. Eti Behar ise sü-reç içinde anne ve babasıyla Fransa'nın Nice kentine yerleşti. Hayatının son gününe değin Raşit'in adını dilinden düşürme-di. Ona hasret olarak yaşama veda etti.

Ceki Çiçyaşvili'nin diğer komşuları da oldukça renkliydi. Onları sevgiyle anımsıyor: *"Dr. Jül Barbut, Dr. Alazraki, dö-ne-min Alman Konsolosu (Bir kurt köpeği vardı, çok korkardık) apartman komşularımız arasındaydı. Çok büyük bir apart-mandı. Komşular arası görüşmezdik. Her katta üç daire vardı. Daireler çok büyüktü. Biz en çok amcamlarla görüşürdük. Her-kes kendi çevresi içinde yaşıyordu. Zaten babam Türkçe'yi çok zor öğrendi. Annem de zor öğrendi ama bir kadın duyarlılığı ve zekâsıyla daha kolay adapte oldu."*

Ceki'nin Asmalımescit yılları zorluklarıyla beraber çok noştaljik bir hayatmış. 1950'li yılların başlarında on sekiz ya-şında bir delikanlıymış. *"Genç bir erkek olarak arkadaşlarla buluşurduk. Buluşma yerimiz genellikle Tepebaşı civarındaydı. Beyoğlu'nda Lüksemburg diye bir bilardo salonu vardı. Oraya çok giderdik, bilardo oynardık. Her şey bu kadar masalsı değil-di elbette. 6-7 Eylül Olayları'nın görgü tanığıyım. Beyoğlu'nda bu olaylara tanık oldum. Lüksemburg Bilardo Salonu'ndan çık-mıştım. Etrafta müthiş bir gürültü patırtı vardı. Bütün dükkân-ların talan edilmesini, halkın ayaklanmasını, gördüm, yaşadım. Henüz karanlık basmamıştı. Hemen postaneye koştum eve te-lefon ettim. Aileme kapıları kapatmalarını tembihledim. Merak etmemelerini söyledim ama gelişmelerden haberleri bile yok-tu! Bizim evin altında Rumlara ait pek çok dükkân vardı; pas-tane, spor malzemeleri satan bir dükkân, kumaşçı... Bunların hepsi gayrimüslimdi. Onlara gelebilecek bir saldırının bize de gelebileceğini düşünmüştüm."* İşte o 6-7 Eylül 1955 olayları sı-rasında ben küçük bir kızdım. Yıllar sonra olayın ayrıntılarını

Ceki annesiyle

annemden duyacaktım. Olaylar patlak vermeden önce babam evimizin bozulan çamaşır makinesini Beyoğlu'ndaki Rum bir tamirciye yollamıştı. Ailemize yeni doğan kız kardeşim iki aylıkken çamaşır makinesinin yaşamsal önemini anımsatmam gerek. Olaylardan birkaç ay önce Maître Daniel Behar'ın oğlu (babamın hem kuzeni hem de ortağı) Moris Behar, bir İtalyan Yahudisi olan Gisella (Modiano) ile evlenmişti. 6-7 Eylül travmasının üstesinden gelemeyen Moris, derin bir yeis ile Türkiye'yi terk etmişti. Genç Beharlar hayatlarını İtalya'da kurmuşlar, kısa ziyaretler dışında doğdukları topraklara hiç dönmemişlerdi. Moris Behar, yaşları hayli ilerlemiş anne-babası ve ablası Eti Behar'a daha yakın olabilmek için onların Fransa'nın Nice kentine taşınmasını sağlamıştı. Günümüzde Behar ailesinin bu dört ferdi de Nice Yahudi Mezarlığı'nda yaşıyorlar.

Ceki Çiçyaşvili'nin hayatında zor zamanların içine doğmanın yanı sıra gençliğin verdiği nezih zamanlar da olmuş. 1964 yılında Teşvikiye'ye taşınmışlar. İnsanların yavaş yavaş Asmalımescit ve çevresini terk ettiği yıllarmış. O yıllarda Şişli, Osmanbey, Nişantaşı tarafları cazibe merkeziymiş. Ceki, şu bilgileri veriyor: *"Yahudiler, Sirkeci, Kuzguncuk, Balat, Hasköy, Ortaköy gibi semtlerde dağınık yaşıyorlardı. Kuledibi'nde çok büyük bir Yahudi nüfus vardı. Tepebaşı civarı daha kozmopolitti. Çünkü Yahudiler sinagog olan yerlerin etrafında (yürüme mesafesinde) yaşamayı seçerlerdi. Beyoğlu'nda bu duruma en uygun yer Şişhane'nin üst tarafları ile Tepebaşı çevreleriydi. Altıncı Daire'nin karşısındaki binalar daha şık ve daha güzeldi. Balat'ta oturanların daha eğitimsiz, ekonomik olanakları daha kısıtlı olduğu bilinirdi. Kuzguncuk'ta oturanlar biraz daha iyi durumdaydı. Çok az bir kesim, eğitilmiş ve hayli varlıklı birkaç aile (daha çok Aşkenaz olanlar) Gümüşsuyu'nda du. Aşkenaz ve Sefaradlar arasında belirgin bir eğitim farkı vardı. Eğitimin getirdiği ekonomik düzen de Aşkenazları farklı kılan bir özellikti. Çünkü çoğu birkaç lisan biliyordu. Avrupa ile bağlantıları vardı. Daha köklü ve sağlam altyapıları vardı. Sefaradlar ile pek çatışmaları yoktu, çünkü onları küçümserlerdi. Kız/damat alma-verme tamamen ekonomik durumlara bağlıydı. Her devirdeki gibi o günlerde de maddi olanaklar öncelik taşıyordu. Biz Beyoğlu'ndayken okulumun civarındaki ara sokaklarda file gerer, voleybol oynardık. Altıncı Daire'nin orada bir bahçe vardı.¹ Serdar-ı Ekrem Sokak'ta da tenis kortu vardı. Bu kort Doğan Apartmanı'nın yanındaydı. Doğan Apartmanı'nda olduğu gibi bütün o sokakta Yahudiler oturuyordu."*

1 İstanbul'da modern anlamda ilk kez kurulan belediyeye verilen addır. 1857'de kurulmuştur. Beyoğlu ve Galata bölgelerinden sorumlu "Altıncı Daire-i Belediye"nin en önemli icraatı Galata surlarının yıkımı olmuştur. Bunun yanı sıra Galata ve Pera'da sokakların adlandırılması ve evlerin numaralandırılması işlerini gerçekleştirmiştir.

Dönemin yaşam tarzı, gündelik hayat pratikleri konusunda oldukça değerli bilgiler veren Ceki Çiçyaşvili, kendi kalabalık ailesini bu sıra dışı kentin, yaşam biçiminin odağına yerleştiriyordu. *"Ailemizde yedi kız çocuğu vardı, onlara drahoma verilmedi. Öyle bir durumumuz yoktu! Benim ablalarımın hepsi eğitilirdi; High School, Notre Dame de Sion, Saint George, Alman Lisesi, dördü de St. Pulcherie mezunuydu. O zamanın şartlarında çok iyi eğitim almışlardı. Annem çok iyi yetiştirdi çocuklarını. İlk dört ablamın eğitimleri Varlık Vergisi öncelerine rastladığından daha iyi şartlardan faydalanabilmişlerdi. Bu durum hem eğitim hem de sosyal olanaklar bakımından geçerliydi. Babam ne kadar mutaassıpsa, annem o kadar moderndi ve aileyi yönetebilen bir kadındı. Biz Çiçyaşvililer çok geniş bir aileydik. Amcalar, halalar... Bayramlarda bir araya gelmemiz mümkün değildi çünkü aileler en az on kişiden oluşuyordu. Ben doğrudan zor günlerin içine doğduğumdan, St. Benoit'e giderken bile yarı zamanlı çalışmak durumundaydım. Zaten babamın vefatından sonra da eve katkıda bulunmam gerekmişti. O zamanın şartları bugünkü gibi değildi. Fakat her zaman moda diye bir kavram vardı. O dönemin kendine has, kendi çapında bir tarzı olduğu gibi, örneğin şapkasız çıkılmazdı. Fakat abartısızdı. Zaten maddi imkânlar kısıtlıydı, nüfus azdı. 1950'li yıllarda sosyal iletişim azdı. Partiler, gece kulüpleri olmadığı için senede birkaç balo oluyordu. Galatasaray'da Cercle d'Orient (Büyük Kulüp), Tokatlıyan Oteli, bahçe içindeki Taksim Belediye Gazinosu ve elbette Park Otel sosyalleşme mekânlarının başında gelirdi. Tiyatro ve operaya tabii ki çok giderdim. Annem ve babam anlayamadıklarından gitmezlerdi."*

Ceki, bir Asmalımescit siması olarak, bir zamanlar Beyoğlu'nda nasıl yaşandığı anlatıyordu. Ona göre, Beyoğlu'nda yaşamak "bir sanat"tı. Kendi Beyoğlu'nu şu cümlelerle anlatıyordu: *"Yahudi arkadaşlarımla buluştuğum yerler tabii ki*

vardı! O zaman gençler 'ket'lere' çıkardı. Bir kız ve bir erkek evlere giderek bir şekilde cemaat giderlerine katkı sağlardı. Ben hiç böyle bir faaliyette bulunmadım. Annem çok güzel bir Beyaz Rustu. Gusto sahibiydi ve çok güzel giyinirdi. Türkiye'ye on altı yaşında gelmişti. Genç kızken ata binermiş, aynı zamanda Kafkas folklorcusuydu, moderndi. Annem çok özel bir kadındı. Babam daha kasaba zihniyetliydi, daha kapalıydı. Onun babası da Gürcistan, Kutais'te 'Baş Haham'dı. Onlar kuzen çocuklarıydı. Pera'ya değil kravatsız, eldivensiz bile çıkılmazdı. O zaman nereye girsek kravat takılıyordu aslında. Son derece şık çıkılırdı evden. Şapkalar vardı. O zaman çorapsız kadın yoktu! Ten rengi çoraplar, ipekti; topuklular ile giyilirdi. Biz siyah takım, beyaz gömlek giyerdik. Zaten Beyoğlu'nda çoğunlukla yabancılar vardı. Bütün dükkânlar, mücevheratçılar, pasajlar hep yabancı isimler taşırdı; Lion, Karlman... O zamanlarda adeta Champs Elysée'de dolaşılıyor gibiydik!" Ceki'nin 20'li yaşlarına kadar yaşadığı dönem, Beyoğlu'nun görkeminin de yerinde olduğu yıllardı. Seyyar fotoğrafçılarıyla, kibar pastaneleriyle, adeta bir moda defilesini andıran şıklıkla Beyoğlu'nun şenlikli yıllarıydı. Ceki, tam ortasında yer aldığı bu şöleni anlatmaya devam ediyordu: "Taksim'deki Atatürk heykelinin önünde fotoğraf çektirenler için seyyar fotoğrafçılar vardı. O zamanlar Galatasaray Meydanı'nda da fotoğraf çekerlerdi. Kristal adında bir bina vardı. Onun önünde çektirirlerdi. Bayramlarda Taksim Sular İdaresi'nin önünde ışıklarla renklendirilen suların önünde de fotoğraf çektirilirdi. Tek eğlence buydu o zaman. Unutmayalım İstanbul o zaman bir milyon nüfusluydu. Bir milyonun yarısı da 'gâvur!'. Öbür yarısı da pek Beyoğlu'na gelmeyen bir nüfustu. Fatih gibi İstanbul'un 'Tarihi Şehir' addedilen yerlerinde oturanlardı. Köprüden bu taraf Beyoğlu'ydu. Beyoğ-

---

1 Ket, Fransızca "quête" sözcüğünün Türkçe fonetiğine uygun yazılış şekli olup "bağış toplama" anlamını taşımaktadır.

lu'nda tek tük cami vardı; Ağa Camii ve Şişli Camii. Gerisi de tarihi yarım adadaydı."

Ceki Çiçyaşvili, hayatının en güzel dönemlerini Beyoğlu'nda yaşadı. Sonraki yıllarda Beyoğlu'nun kötüleşen şartlarına daha fazla dayanamayarak çok sevdiği Asmalımescit'ten ayrılmak zorunda kaldı. Çiçyaşvili soyadını da ailecek değiştirdiler. Bütün aile 'Çiçekli' soyadını benimsedi. Ceki Çiçyaşvili/ Cenk Çiçekli şimdilerde Beyoğlu'na ara sıra çıkıyor, çok sevdiği İstanbul'unun yeni görünümüne bir türlü alışamıyor.

Haziran 2020

ALBERTO ELHADEF

Alberto Elhadeş, 1937 yılında İstanbul'da doğdu. Doğumu aile içinde büyük bir sevinçle karşılandı. Bella (Hakko) ve Rafael Elhadeş'in tek oğullarıydı. Alberto öylesine büyük bir sevgiyle kuşatılmıştı ki, geçmişe dönüp baktığında şunları söylüyordu: *"Bütün ailenin gözü benim üzerimdeydi. Herkes benim dayımdı, babamdı. Bütün etrafım büyüklerle çevriliydi."*

Alberto, anne tarafından Hakko ailesine mensuptu. Hak-kolar Yedikule'de yaşırdı. Yedikule o yıllarda orta halli, ço-ğunlukla Rum ailelerin yaşadığı bir semtti. Öyle ki semt için "Rumluk" yakıştırması yapılırdı. Hakkolar'ın ahşap evinin üst katında da Rum bir aile du. Semt sakinlerinin gündelik haya-tında etnik ve dini kökenli hiçbir ayrıma yer yoktu. Komşuluk ilişkilerinin son derece yoğun, saygı ve sevginin hâkim olduğu bu semtte Alberto'nun anneannesi Freda (Simha) Hakko'nun da hatırı sayılır bir yeri vardı. Bayan Freda, çevresinin takdi-rini kazanmış, son derece becerikli, vakur, dirayetli bir kadın olarak tanınıyordu. Çocukları Bella, Vitali ve Alber'e gözü gibi bakıyordu. Sevgili eşi Jozef Hakko, o yıllarda Fransızların yö-netiminde olan bir demiryolu şirketinde çalışıyordu. Aile bir süre sonra Freda Hakko'nun çabalarıyla çok daha lüks olan Büyük Hendek Caddesi'ne taşındı. Kuledibi bir Yahudi sem-tiydi. Kısa sürede yeni evlerini benimsemişlerdi.

Zaman kendi sularında akıyor, Freda ve Jozef çiftinin ço-cukları büyüyordu. Hakko ailesinin biricik kızı Bella, Rafael Elhadeş adlı bir genç ile tanışmıştı. Birbirlerine büyük bir

Elhadeff ailesi

aşkla bağlanan çift, kısa süre sonra evlendiler. Rafael Elhadeff de İstanbullu'ydu. Hakko ve Elhadeff aileleri de birbirlerini benimsemişlerdi. Genç çiftin önünde yepyeni bir hayat vardı. Kuledibi'ne yakın olduğu için Şişhane semtinde kendilerine bir yuva kurdular. Evleri Tünel'den Şişhane'ye doğru, Altıncı Daire'nin yanından inen merdivenlerin orta yerinde bir bina-daki pansiyonu. Şişhane, dönemin kibar Yahudi ailelerinin tercih ettiği bir semtti. Anımsıyorum... Kendi ailemin çok değerli büyükleri de bu semtte oturmuştu. İngiliz Kız Orta Okulu'na (High School) giderken aşağı yukarı her öğlen yemeği için Refik Saydam Caddesi'nin Şişhane köşesinde oturan Maître Daniel Behar'ın evine giderdim. Eşi Janti teyzenin sevgiyle harmanlanmış sıcak yemekleri halen burnumda tüter. O günlerde tek hayıflandığım, yemeklerden sonra, tok karnına tırmanmak zorunda kaldığım, Altıncı Daire'nin yanından Tünel'e ulaştıran basamakların sayısıydı.

Bella ve Rafael, Şişhane'de oldukça mutlu bir hayat kurmuşlardı. Alberto, anne ve babasının evliliklerinin ilk yıllarına dair şunları anlatıyor: "*Annem ve babam o yıllarda çok yaygın olduğu üzere bir pansiyonda kalırlardı. Bütçeleri buna*

Karaköy-Eminönü arasında sefer yapan kayıklar

elveriyordu. Çocukluğum burada geçti sayılır. Evimize çok yakın olan Bene Berit Okulu'nda ilkokula başladım. Ceki Çiçekli, Mirka Barzilay Kohen, Musa Albukrek, İsak Abudaram çok sevgili mektep arkadaşlarımdı. Bazılarıyla halâ görüşüyoruz. Leon Sason ile Jojo Aluf semtimizin insanlarıydı, komşularımızdı. Ben Bar Mitzva'mı da Beyoğlu'nda, Tokatlıyan Han'da yaptım. Tokatlıyan'ın giriş katı bir kulüptü. Yemekli bir davet verildi. Yanlış hatırlamıyorsam sabahki dua da Apollon Sinagogu'nda yapıldı. Şunu söylemeliyim ki biz o dönemin 'laik Yahudi' denilen ailelerindendik. Aile içerisinde dini yönlerimiz kuvvetli değildi. Evde Musevice, yani Judeo-Espanyol dilinde konuşulurdu. Çünkü anneannem Freda Hakko vardı. Devir 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyası devriydi. Çok dikkat etmek

zorundaydık. O yıllarda şöyle bir yaygın kanı vardı, anlatayım... Yazları Büyükkada'da duk. Vapurla yazlıklara giderken Adalar'ı sanki yalnızca gayrimüslimlerin yaşadıkları bir yermiş gibi lanse ederlerdi. Esasında öyle değildi. Özellikle Büyükkada Anadolu Kulübü, bakanların, devlet adamlarının, varlıklı Türk ailelerinin geldiği bir yerdi."

Alberto, dönemin zor şartlarına rağmen mutlu bir çocukluk geçirdiğini her fırsatta ifade etmekten kaçınmıyordu. İlk gençliği ise savaş yıllarına denk gelmişti: "O yıllar harp yıllarıydı. Geceleri sirenler çalardı. Evlerde karartmayı sağlamak için lacivert storlar vardı. Biz ailece Tünel metrosuna yakın oturduğumuz için gece vakti kalkıp giyinip, sığınak olarak Metro'ya giderdik". Oysa ki II. Dünya Savaşı öncesi, Hakko ailesi için yeni ve mutlu başlangıçların zamanıydı. 1934 yılında Alberto'nun sevgili dayısı Vitali Hakko, Mısır Çarşısı'nın (Eminönü) tam karşısında Şen Şapka adında kadınlara yönelik bir şapka dükkânı açmıştı. Bay Vitali'nin "Giyim kuşam bir renktir, bir şenliktir. Bu nedenle bizim markamız Şen Şapka'dır" sözü İstanbullularca benimsenmişti. Şen Şapka, her ne kadar Vitali Hakko ile özdeşleşmiş bir isim olsa da arkasında Hakko ailesinin iki güçlü kadını vardı; anne Freda ve abla Bella! Bayan Freda'nın "Sermaye olarak ablanın drahomasını kullanın. Eniştenle beraber bir iş kurun." önerisini Bay Vitali hemen benimsemişti. Şen Şapka bir aile işletmesi olarak kurulmuştu. Alberto da ilerleyen yıllarda sık sık Şen Şapka'nın yolunu tutacaktı: "Babam beni bir keresinde balık tutmaya Haliç'e götürmüştü. Çünkü o zaman 'balığın kulağına kar suyu kaçtı' demişlerdi. Haliç'in içi o yıllarda lüfer kaynıyordu (1945-50 yılları arasında). O yıllarda Karaköy'den Eminönü'ne kayıklarla geçiliyordu. Ben bu şekilde birkaç kere böyle geçtim, çünkü Şen Şapka tam Mısır Çarşısı'nın karşısındaydı."

Alberto Elhadeş, Şen Şapka'nın ortağı olan babasının işlerini de takip ediyordu: "Babam evlendiğinde 'kardeşler' ile

(Vitali ve Alber Hakko) beraber iş kurdu. Süreç içinde Kapalıçarşı'da kadın ayakkabısı satılan bir dükkâna da sahip oldu. Maalesef bu dükkân uzun süreli olamadı. 26 Kasım 1954 tarihinde Kapalıçarşı'da o büyük yangın çıktı. 1364 dükkân yanıp kül oldu." Ayakkabı dükkânı kısa ömürlü olmuştu ama Şen Şapka İstanbullularca çok sevilmişti. Hakko-Elhadev aileleri maddi durumlarını yavaş yavaş düzeltiyorlardı ki Varlık Vergisi ilan edildi. Alberto'nun babası kendisine biçilen vergi borcunu ödeyememişti. Aşkale'ye sürgüne yollanan kafilenin içinde, kardeşi Jak Elhadev ile yer aldı. Alberto'nun annesi Bayan Bella, güçlü kişiliğiyle bu olayın üstesinden gelecek, eşi sürgündeyken işlerin sorumluluğunu üstlenecekti. Bu süreçteki deneyimi ilerleyen yıllarda da işine yaradı. Dolaylı olarak iş hayatına devam etti. Bella Hakko Elhadev, terziilik okuduğu için dikiş dikmesini bilirdi. Bir dönem Vakko fabrikasında aktif bir şekilde çalışmıştı.

Hayat kimse için eskisi gibi değildi. Elhadev ailesi süreç içinde Şişhane'den Osmanbey'e taşınmıştı. Alberto, o yılları şöyle anımsıyor: *"Caddede hemen görebileceğiniz Neyir Triko Mağazası vardı. Tam onun karşısında, 267 numaralı binanın bir dairesinde duk. Gençliğim orada geçti. Galata ve Beyoğlu ile çok az ilişkim vardı. Ta ki mağaza açılana dek."* Alberto'nun "mağazamız" diye andığı Vakko'ydu. Hakko ailesi şapkadan sonra eşarp üretmeye başlamıştı. Bu eşarplar ilerde büyük bir markaya dönüşecekti; Vakko! Hakko ailesi metre ile satamadığı kumaşları, elbiseye dönüştürüp satmak amacıyla İstanbul'da bir yer arıyordu. Bu yer elbette ki Beyoğlu'ydu! Çünkü Hakko ve Elhadev aileleri için Beyoğlu, Batılılığın simgesi, hayatlarının en büyük tanığıydı. Beyoğlu'nda 1961 yılında bir arsa satın alınarak, uzun yıllar kullanacakları mağazanın bir bölümü inşâ edilmişti. Alberto'nun hayatında yeni bir sayfa daha açılmıştı: *"Liseden sonra dayım Bay Vitali, beni fabrikada staj yapmak üzere aldı. Çünkü 'çekirdekten yetişmek' bizde bir ge-*

Alberto'nun babası Rafael Aşkale'de (ayakta, soldan ikinci)

lenekti. Ben de böylece 'okullu' değil 'alaylı' oldum. Askerlikten sonra Sultanhamam'da kumaş toptancılarında çalıştım. Orada birkaç sene geçirdim. Ondan sonra Beyoğlu mağazası yapıldı. Bay Vitali, Beyoğlu'nu severdi. Çünkü o zaman Beyoğlu'nun Galatasaray'dan Tünel'e uzanan bölümü 'piyasa'ydı. Bizim aldığımız yer, tam Şekerci Hacı Bekir'in yanıydı. Orada Abdullah Lokantası da vardı. Burayı neden aldık? Çünkü bir fırsat doğdu, satılık bir mülk vardı. Bu dediğim yıllar 1959-60'lara rastlar. İhtilalden evveldi. O yıllarda askerden yeni dönmüştüm. Bay Vitali ille de bir perakende satış mağazası sahibi olmak, piya-

sanın da biraz dışında yer almak istiyordu. O mülk alındıktan sonra inşaatına girdim. Yani inşaatından beri oradaydım. Orada Beyoğlu Vakko mağazasının ilk dönemi başlamış oldu. Tarihler 29 Mart 1962'yi gösteriyordu. 1950'li yıllar, Beyoğlu'nun gösterişli zamanlarına denk geliyordu. 1960'larda da bu sıklık sürüyordu. Son derece kibar insanlar, Beyoğlu'nda 'piyasa' yapmaya gelirdi. Cercle d'Orient, Park Hotel, Tokatlıyan Pasajı, Pera Palas günleriydi... Vakko kibar mekânlara giderken tercih edilen bir marka haline gelmişti. Diyebilirim ki Türkiye'de bir moda ekolü yaratmıştı."

Alberto'nun 1960'larda da devam ettiğini söylediği bu "Beyoğlu şenliği"ne "6-7 Eylül Olayları" büyük zarar vermişti. Alberto Elhade, 6-7 Eylül'e dair şunları anımsıyor: "Olaylar esnasında ben okuldaydım. Tam o günlerde büyükanneme ben refâkat ediyordum. Çünkü herkes çok meşguldü. Romatizmaları olduğundan Yalova'da Termal Otel'e giderdi. Hafta arası bir gündü, ansızın karşımda annemle babamı gördüm. 'Hayrola?' diye sorduğumda, 'İstanbul'da bir şeyler oluyor diye bir dedikodular var ama merak etmeyin.' şeklinde yanıtlamışlardı. Beyoğlu'nun başına gelenlerin haberini böyle almış oldum. Beyoğlu'na tarifi mümkün olmayan, çok büyük bir zarar vermişlerdi."

Her şeye rağmen Vakko mağazası, Beyoğlu'nun yeniden canlanmasına büyük katkıda bulunmuştu. Alberto, Vakko'nun Beyoğlu'na ve Türk modasına yaptığı katkılar hakkında şunları söylüyor: "Benim işe başladığım zamandan itibaren Beyoğlu'na büyük katkıları olan bir müessese olduk. Çünkü 1960 yıllarında, modanın hazır giyimdeki en parlantılı dönemi başlamıştı. O günlere değin bizim gibi bir mağazanın eşi benzeri yoktu. Altı katlıydı, içinde kafesi olan, resepsiyonda satışı olmayan, her katta ayrı bir ürün satan, en üst katında bir sanat galerisi olan kısacası yeni bir ifade tarzı olan bir dükkândı. Şüphesiz ki işimde çok renkli, çok güzel yıllarım oldu. On beş-

yirmi sene öncesinde Beyoğlu'ndan çıktık. Ben de emekli oldum. Daha kurumlaşmış bir şekilde genç nesil yönetime geçmiş oldu. Günün şartları içinde Vakko büyümeye devam ediyor."

Alberto, sevgili eşi Fery Danon ile Neve Şalom Sinagogu'nda evlendi. İki oğlu (Rıfat ve Ediz), bir kızı (Beril) oldu. Alberto Elhadeş şimdilerde iki torunu Ralph ve Mey ile geçirdiği günlerin keyfini çıkarıyor. *"Bütün kutlamalarda, bayramlarda bir araya gelmek bizim için büyük mutluluk"* diyor.

Temmuz 2020

Dr. MUSA ALBUKREK

Musa Albukrek, 1937 yılında Tepebaşı'nda doğdu. Yıllarca Pera-Galata arasını adımladı. Hayatı boyunca en çok Büyüka'da olmaktan mutlu oldu. Tepebaşı'nı yağmurlarda anımsıyor: *"Tepebaşı'ndaki evimizde, dadımın kucağında, kadife örtü ile kaplı yemek masasının yanında, pencereden cadde gözüktüyor. Yağmurlu bir gün... Gri, klasik apartıman cepheleri, arkası karyola şeklinde açık portbagajlı siyah arabalar. (İlk hatıram siyah beyaz olmalı ki bugün resimleri bu renklerde çiziyorum). Büyükada'yı ise baharlarda anımsıyorum. Büyükada'da dedemle bir dar sokakta elele yürüyoruz. Baharın fişkırان ot-ları, yeri yemyeşil yapmış. Ben de, 'Dede, bak, yere bir çiçek h-lısı sermişler' demiştim. Fransızca konuşuyordum: 'Un tapis de fleurs.' Sanatsal kişiliğim o günden beri gündemde."*

Çocukluğu II. Dünya Savaşı'nın koyu, ağır, bunaltan gölgesi altında Tepebaşı'nda geçti. Karartma günleriydi. Ampuller mavi kağıda sarılıyor, camlar siyah kâğıtlarla kapatılıyor, siren sesleri sokağı dolduruyordu. O yıllar aynı zamanda ekmeğin "vesika" ile alındığı yıllardı. Tepebaşı-Sirkeci arasında çok gidip geldi: *"O sıralar hamileliğinin ileri aylarında olan annem ile erzak almaya Sirkeci'ye giderdik. Babam doktor-subay olduğundan belli bir istihkak hakkı vardı. Mavi kâğıda sarılı kaba, hafif tuzlu, hafif de bayatlamış bisküitlerin tadı hâlâ damağımdadır. Afiyetle de yerdik. Annem, bir taraftan Malta humması, bir taraftan da hamileliği sebebiyle çok zayıflamış, halsiz düşmüştü. O sırada, babasının (dedemin) ani ölümü onu*

Anne Reina, baba Ovadya, çocukları Rita, Viktor, Nenet, Musa

ziyadesi ile sarsmıştı. Siyah elbiseleri içinde, zaman zaman ağlaması beni çok duygulandırıyordu. Evde yapılan ölü anma duaları (meldado) beni o kadar hüzünlendirirdi ki o yanık nağmeler beni uzun müddet alaturka müzikten uzaklaştırmıştı."

Musa Albukrek'in babası Ovadya kırk yaşlarındayken evlenip, beş çocuk sahibi olmuş. Bay Ovadya, Ankara Yahudi mahallesinden, on bir çocuklu bir ailenin en küçük çocuğuymuş. Ovadya Albukrek'e ismi o haftanın "peraşa"sından dolayı verilmiş.¹ Musa, bu durumu şöyle açıklıyor: "*Babam annemden on bir yaş büyüktü. Babamın kardeşlerinden yedisini ben tanıdım: Sarina, Bohora, Refkulaçi, Leona, Tamarina, Yaşar Parker'in babası Yako ve bizim peder Ovadya. Zira yurarda zikretmediğim ve çok küçük yaşta vefat eden erkek çocukları bütün aile isimlerini tüketmişlerdi.*" Ovadya Albukrek, annesini üç yaşındayken koleradan dolayı kaybetmiş. Babası

1 II. Mabad Döneminden itibaren Tevrat öğretilerini herkesin dinlemesi için "Haftalık Tevrat Peraşası" okuma geleneği tesis edilmiştir.

yeniden evlenmişse de ona "üvey anne"si değil, ablaları sahip çıkmış.

Musa Albukrek'in çekirdek ailesine anneanne ve büyük-baba da eşlik etmiş. Dönemin büyük aileleri gibi aynı evde yaşamasalar da çok yoğun bir ilişkileri varmış: *"Büyükbabam çok zevkli bir insandı. Sık sık Viyana'ya gider, görkemli biblolar alırdı. Tek çocuğu olan anneme çok düşkündü. Annem de ona hayrandı. Büyükbabam öldükten sonra her eşyası tabuydu. Büyük bir saygı ile ele alınabilirdi. Anneannem, sakin, sessiz, her zaman yaşlı görüntülü bir hatundu. Anlatıldığına göre, çocuk yaşında, babasının, bodrum katta, kafasının balta ile kesilmiş halini görmüş¹. Hayatı boyunca bu şoktan kurtulamamıştı. Dedem ona âşık olmuş. Bana göre bu erkeklerin koruma içgüdü-süydü ve her zaman karısını idare etmişti. Ona 'Tün' dermiş; Fortüne'nin kısaltılmışı. Bu yüzden, annem ev işlerinde annesi tarafından fazlaca eğitilmemişti. Buna mukabil, babası piyano dersleri, Alman okulu, dış seyahatler gibi kültürel donanımına itinâ göstermişti. Dedem Osmanlı Bankası ve Sular İdaresi'n-de ikinci müdürdü. Akıllı, parasını iyi değerlendiren biriydi. Bugün, ona halâ dua ettiğimiz Büyükada evini, eşi ve kızından saklı olarak inşa ettirdi, 'Hanımlara çok sorarsak, bu ev kırk yılda bitmez' fikrini savunarak."*

Albukrek ailesi, Yemenici Sokak'taki 1 no.'lu evlerini 1929 yılında satın almışlar. Kadıköylü bir ailenin kızı olan anne Reina (Asseo) ve baba Albukrek tam elli sene, 1980'li yıllara değin bu evde yaşamışlar. Musa Albukrek, o evi şöyle hatırlıyor: *"Beş katlı, eski bir Fransız ikametgâhı olan binanın her katında sadece iki oda vardı. Ev sefertasına benzer, haberleşme merdiven boşluğundan yapılır, geceleri sürme kilit ve demir çubuk giriş kapısına takılırdı. İlkel kalorifer ise imece usulü, peder, ağabeyim, bazen ben ve kardeşim tarafından besleniyordu. Kömür satın alma eğlenceli bir merasimdi. Köhne kamyonlar-*

1 II. Abdülhamit Dönemi.

la, pazarlıktan sonra, Kuruçeşme ve Dolmabahçe kömür depolarına gidilirdi. Kupon alınıp, kasa kantarda doldurulurdu. Biz şoför mahalinde oturup arka pencerecikten küfeli hamalların mola sırasında kömür çalıp çalmadıklarına dikkat ederdik. Eve varıldığında, koyu yeşil, ağır demir kapılar ardına kadar açılır, komşuların meraklı bakışları altında 'tsigan' (çigan) kadın ve çocuklar yere düşenleri toplarken, küfeler bodrum kattaki kömürlüğe boşaltılırdı."

1970-80 arası oldukça hareketli bir dönem yaşanmış. Albukrek şöyle anlatıyor: "1975-1980'li yıllar, hem ülke için hem ailemiz açısından zor bir dönemdi. Annemin kolu kırılmıştı. Babama bakması söz konusu değildi. Her ikisini de bizim evlerimize aldık, münavebe ile biz kardeşlerde misafir kaldılar. Bir müddet ev boş kaldı. Evi sattık satacağız derken işgale uğradı. Bir gün, 'Evinizde piyano çalınıyor' diye ablama telefon etmişler. Ablam da 'Benim her kardeşim müzik çalar' diye yanıtlamış. Meğerse aslında çalınan piyanodaki notalar değil, piyanonun kendisiymiş. O evde (bütün evi boşaltan) hırsızlar oturdu. Polis, (sahibi bulunmuyor iddiasıyla) kayyum atadı ve ev kayyum tarafından bir şirkete kiralandı. Sonuç itibariyle, aile evimizi yok pahasına elden çıkardık. Günümüzde bu bina İstanbul Edebiyat Evi oldu."

Musa Albukrek, 1943-1955 yılları arasında Musevi Lisesi'nde okumuş. Okulun tarihi hakkında şu bilgileri veriyor: "Musevi Lisesi öncelerinde Kumbaracı Yokuşu'ndaydı¹ ve tedrisat sadece Fransızca'ydı. St. Joseph veya St. Michel gibi düşünebilirsiniz. 1943'te çıkan kanun uyarınca orası bir Türk okulu oldu. Yabancı diller hariç tedrisat Türkçe olacaktı. Bene Berit olarak da anılan Musevi Lisesi (ilk-orta-lise aynı binada) 1943'te Aşkenazların mülkü olan Goldschmidt Okulu'nun yerine² taşındı. İlkokulu bitiren öğrenciler diğer yabancı okulları

1 Rus Konsolosluğu bitişiğindeydi.

2 Emekyemez Mahallesi, Şişhane Sokak, Beyoğlu adresinde.

tercih ederlerdi. Fakat babam okulun mütevellî heyetinde olduğundan bizim başka yerde eğitim almamızın haysiyetine uygun olmadığı kanaatindeydi.”

Söz dönüp dolaşıp, yeniden Musa Albukrek’in babasına geliyordu. Albukrek, babasını derin bir özlemle anlatıyordu: “Babam öksüz kaldığında on üç yaşındaymış. Babası ile birlikte, o zaman Osmanlı İmparatorluğu’na dahil olan Kudüs’e gitmişler. Musevi Okulu’ndan imtihanla Paris Ecole Normale de l’Alliance Israélite Universelle öğretmen okuluna girmiş. Mezuniyetinden sonra Şam ve Halep’te öğretmenlik yapmış. Askerliğini de Bağdat’ta tercüman olarak yapmış. Harp bittiğinde Beyrut Tıp Fakültesi’ne yazılmış. Bir sene orada okuduktan sonra Paris Tıp Fakültesi’ne devam edip, oradan mezun olmuş. Paris’e yerleşme sürecinde Ankara’da, Cumhuriyet sonrası imar edilen şehirde, aile mağazalarının istimlak edilmesi nedeniyle yurda dönmüş. Ailesi ‘haydi ijiko te kazaremos¹’ demişler. Annemle tanıştırılıp, 1929 yılında Union Française’deki ‘frak’lı, ‘vals’li bir düğünle evlenmişler.”

Musa Albukrek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Beyoğlu’nu şöyle betimliyor: “Gözlerimi dünyaya açtığım 1940’larda II. Dünya Savaşı’nın yarattığı yokluk ve fakirlik bütün ülkedeki gibi Galata semtinde de hissediliyordu. İş olmayanlar zaten sefaleti sürdürüyordu. İş güç sahibi kesim ise Varlık Vergisi’nden çok zor duruma düşmüştü. Galata ahalisinin genel manzarası buydu. Maddî durumu alt seviyede olanlar Kasımpaşa’da lardı. Daha iyi durumda olanlar Tozkoparan’ı, Refik Saydam’ı tercih ederlerdi. Bizim ailemiz de benzeri diğer aileler gibi Tepebaşı civarında du. Bu ahval 1950’lere değin sürdü. Sonrasında aileler toparlandı ve daha şık semtlere taşınmaya başladılar. Aileler zamanla Taksim’e Harbiye’ye, Şişli, Sıracevizler, Osmanbey, Kurtuluş’a; daha varlıklılar da Nişantaşı-Teşvikiye’ye yerleştiler. Böylece Kuledibi boşaldı. Okul tercihleri Musevi Lisesi yeri-

1 Musevice (veya yerli İspanyolca) “Haydi seni evlendirelim oğlum!”

ne, St. Michel, St. Joseph, Notre Dame de Sion, St. Pulcherie gibi Fransız liseleri oldu.”

Musa Albukrek'e göre ailesi, “laik bir Yahudi” ailesiydi. Bu durumu şöyle açıklıyor: *“Pederimiz biz çocuklarına geceleri La Fontaine okuduğu gibi, Fransızca Tevrat’tan pasajlar da okurdu. O dönemin eğilimi laik olmaktı. Geçerli olan dil Fransızca’ydı. Musevice¹ konuşmak ise üstten bakılan, azımsanan bir konu idi. Çünkü daha üst sınıf aileler, çocuklarını Fransızca öğrenim görülen Allians’a göndermişti. Lozan Anlaşması erte-sinde bütün Yahudi okulları Türk eğitim sistemine bağlandı. Hasköy ve Balat’ta tanımadığımız dindar aileler vardı. Beyoğlu’ndan itibaren dindarlık yoktu. Birçok arkadaşım, din bilgisi ve İbranice dili öğretilen Mahazike Tora’ya² giderdi. Bu kurs-ları Nissim Behar adında bir din adamı organize ederdi. Hatta Nissim Behar, More Adereh³ adlı bir kitap da yayınladı. Toplu-ma dindarlık tohumlarını eken Nissim Behar⁴ katı bir adamdı ve ilerleyen yıllarda İsrail’e göç etti.”*

Musa Albukrek’in Bar Mitzva’sını⁵ yaptığı Apollon Sina-gogu sonradan Yıldırım Spor Kulübü oldu. Şimdilerde ise bir iş hanı. Albukrek, Yahudi Toplumu’nun Beyoğlu’ndaki izleri-ne dair şunları söylüyor: *“Neve Şalom Sinagogu, 1950 yılın-da I. Karma Okulu’nun üzerine inşa edildi. I. Karma çok büyük bir okuldu. Tiyatro salonu da çok büyüktü. Ablalarım Rita*

---

1 Judeo-Espanyol veya yerli İspanyolca.

2 “Tora’yı (Tevrat’ı) Güçlendirmek” anlamında, İbranice dil ve din bilgisi veren kuruluş.

3 “Yolun Öğretisi” anlamında, temel İbranice öğrenilen kitap.

4 Önemli bir din adamı olan Rav Nissim Behar (1913-1990) küçük-ken Bursa’dan Hasköy’e taşındı. Alliace Okulu’nda okudu. Mahazike Tora’nın temellerini attı. Yahudi Toplumu onu İbranice “öğretmen” an-lamına gelen “Amore” lakabıyla hatırlamakta.

5 Yahudi geleneğinde Bar Mitzva, erkeklerin 13 yaşına geldiğinde dini görevlerini üstlenebilecek kadar büyüdüklerini gösteren bir törendir. Ergenlik çağına denk gelen tören kız çocukları için 12 yaşında yapılır ve buna Bat Mitzva denir.

(Albukrek Ploga) ve Nenet (Albukrek Asseo), II. Dünya Savaşı günlerinde orada rengârenk krepon kâğıdından yapılmış elbiselerle bale gösterine katılmışlardı. Onları balkondan¹ izlediğimi anımsıyorum. 1950'lerde Yahudi ahalisinin bölgeden taşınmaları, azalan öğrenci sayısı ertesinde verilen bir kararla I. Karma küçültüldü. Özellikle müsamere salonu iptal edilerek, Neve Şalom Sinagogu'nun inşa edilme kararı verildi. Yapımını üstlenen Mimarlar Elyo Ventura ile Bernar Motola güzel bir eser yarattı. 1970'li yılların sonunda ise ilkokuldan boşalan alan Neve Şalom'un günümüzdeki Kültür Merkezi'ne dönüştürüldü. Yazıcı Sokak'ta² bulunan II. Karma İlkokulu da şimdilerde Barın-Yurt (Huzur Evi) oldu. Oraya kimisi burslu okuyan daha orta halli ailelerin çocukları giderdi. Ablalarımın müzik öğretmeni olarak ders verdiği Hasköy İlkokulu vardı. Hatta bazen ablamın yerine yedek hoca olarak giderdim. Okul 'Yaşlılar Yurdu'na dönüştürülmeden önce, Rumeli'den gelecek insanlara yönelik haham yetiştirilmek üzere bir Ruhban Okulu olarak düşünülmüştü. O konu yürütülememişti. Ortaköy'de, sanırım Yetimhane'ye yakın bir Yahudi okulu daha vardı. Müdiresi 'tek kollu Lina' (doğuştan tek kolu yoktu) biraz eli maşalı olarak tanınıyordu. Duyduğum kadarıyla Kadıköy'de de bir okul vardı. Musevi Lisesi Ulus'a taşındıktan sonra, bina sanırım Haliç Üniversitesi'ne kiralandı."

Albukrek ailesinin çocukları özellikle müziğe olan sevgileri ve yetenekleri ile tanınır, ailenin tüm çocukları piyano ya da keman çalmayı bilirmiş: "Okula gider gelir sokakta hiç oynamazdım. İkisi kız, üç erkek beş kardeş kendi aramızda zaman geçirirdik. Ağabeyim Viktor derslerime, hobilerime yardımcı ederdi. Bana babalık etti sayılır. Benden beş yaş küçük kardeşim Yılmaz'la çok yakındık. Birlikte oyunlar oynar, yaptığımız gemileri, uçakları yüzdürür ve uçururduk. Hepimiz müzik ya-

1 Günümüzde sinagogun kadınlar bölümü olan "azara".

2 Şimdilerde Serdar-ı Ekrem Sokak.

pardık; keman, piyano... Hocalar eve gelirdi. Her ne kadar çok varlıklı değilsen de babamızın Paris'teki eğitimi doğrultusunda evimizde entelektüel, Fransız tarzı bir yaşam vardı. Sami Eskenazi (ortaokul sıralarında İsrail'e göç etti), Maliye'nin tam karşısında oturan (Dr.) Ruben Pinhas, (Dr.) Eliezer Bivas ve Menâşe Camgöz benim ilkokuldan beri yakın arkadaşlarımdır. Sami, evimizin önünden geçerken bana aşağıdan seslenirdi, beraber okula giderdik. Bu arkadaşlarımla çok iyi anlaşırdık. Zamanımızda ilkokulda kızlar ile erkekler ayrı oturtulurdu. Bu kızlara yaklaşmamızı daha da zorlaştırırdı. Sınıfın en çalışkanları kızlar olup, burunları yükseklerdeydi. Sadece Mirka Barzilai (Kohen) son derece sevecen ve hatırına alırdı. Bugün de öyledir! Süreç içinde haftasonları olmak kaydıyla onlarla müzelere ve keşif gezilerine çıkmaya başladık. Üniversite yıllarında da kampçılık yaptık. Yalova'da şelaleye gider, geceyi orada geçirirdik. Ev partileri ile tiyatro ve edebiyat günlerine katılırdık. Çoğunlukla Amikal'e¹ giderdik."

Albukrekler'in evinde her zaman Fransız tarzı bir yaşam hâkim olmuş. Yaşıtları diğer erkek çocuklar gibi hiç futbol oynamayan Musa Albukrek, batı kökenli konser ve kültür faaliyetlerini kaçırmazmış: "Haftanın bir günü maaile sinemaya, ablaamlarla Saray Sineması'ndaki konserlere giderdik. Beyoğlu'nda yaşam çok hoştu, bütün şık mağazalar oradaydı. 'Librerie Hachette'te çok zaman geçirirdik, kitapları karıştırırdık. Beyoğlu'ndaki Çiçek Pasajı'na giderdik. Fakat benim içkiyle aram olmadı. Beyoğlu'nun en şık, yüksek sosyetenin gidip çay içtiği Markiz Pastanesi, Levon adlı bir Ermeni'nin sahibi olduğu Lebon Pastanesi vardı. Bir de Rusların Rejans Lokantası... Tokatlıyan, Park Otel, Pera Palas 'herkes'in gidemediği gözde yerlerdi. Avrupa'dan gelenler Kervansaray'a varyete izlemek üzere götürülürdü. Orada Darvaş, Dario Moreno gibi sanatçı-

---

1 Amikal: Fakirleri Koruma Derneği binasındaki dostluk-arkadaşlık derneği.

lar sahne alırdı. Dansöz Nana o zamanların yıldızıydı. Biz pek bunlara gitmezdik. Daha çok Yasha Haifetz, Arthur Rubinstein gibi klasik müzik konserlerini Saray Sineması salonunda takip ederdik. Saray'ı da işleten Arditty-Puller Ailesi'nin 'Kontiya Şirketi'¹ idi. Avrupa'dan Comédie Française ve Viyana Operası gibi sık gösterileri ailece hiç kaçırmazdık."

Galatalı Yahudiler'in kendilerine özgü bir dünyaları da varmış: "Galata'daki Yahudi yaşamında Belifante'den alışveriş yapılırdı. Orası lükstü. Sokaklarda, 'atramuz'², 'liparida'³, 'likorino'⁴ satılırdı. Bayram günlerinde Purimlikler, mavlaçlar⁵, işportada satılırdı. Pesah vakti 'şarope blanko'⁶ ve 'masapan'⁷ ise Belifante'de bulunurdu. Şimdilerde bir sanat galerisine dönüştürülen Matza Fırını da buradaydı. O günlerde yuvarlak ve delikli olarak imal edilmiş hamursuzlar satılırdı. Yahudi kutlamalarında Kuledibi'nde bir bayram havası eserdi. Çok sevdiğimiz ve sonradan dost olduğumuz Robert Sezer'in kayınpederi Jak Acubel mahalle esnafı arasında en ilginç karakterdi. Galip Dede Caddesi ile Büyük Hendek Caddesi'nin kesiştiği yerde dükkânı olan Jak Acubel her Yahudi evine giren bir tesisatçıydı. Şarkılar söylerdi, tesisatçılığının yanı sıra çok yetenekli bir sanatçıydı. Elinden bir sürü iş gelirdi. Kabartma baklava desenli soba altları yapardı. Fransızca bilir, Maurice Chevalier'den

---

1 Konser, Tiyatro Tertip İşleri.

2 Atramu: Eskiden Romen bezelyesi de denen acı bakla, halk arasında gavur baklası, Yahudi baklası, termiye, tirmis, artamız, gibi adlarla anılır.

3 Liparidas: Bir meze/tadımlık olan kuru balık.

4 Likorino: İşlenerek kurutulan balık eti pastırması (balık füme olarak da bilinir).

5 Mavlaç: Purim kutlamasında sunulan kırmızı-beyaz renkte ve çeşitli şekillerde yapılan şekerleme.

6 Şarope blanko: Pesah Bayramı'ndaki ikramlarda, beyaz süt tatlısı.

7 Masapan: Pesah Bayramı'ndaki ikramlardan olan bu badem ezmesi zahmetli bir tatlıdır.

Musa'nın karakalem çalışmalarından, Galata Kulesi

şarkılar eşliğinde banyolarda tamirat yapardı. Rahmetli çok enteresan bir kişilikti. Yüz yaşına kadar yaşadı. 1953 yılında Acubel'in damadı Rober Sezer'in sözlerini yazdığı, benim bes-tem olan Musevi Lisesi'nin okul marşı günümüzde de seslendirilmektedir."

Varlıklı Yahudi aileler Galata'yı terk ettikten sonra bile alışverişlerini bu bölgeden yapmaya devam etmişler. Musa Albukrek, "Adeta birer hac gibi buraya gelirlerdi" diyerek bu durumu önemle vurguluyor. 1970'lere kadar bu yaşam tarzı bir nebze korunmuş. 1970'lerin sonuna doğru, Galata'daki "şenlik" yavaş yavaş kaybolmaya başlamış. şöyle anlatıyor Musa Albukrek: "1970'li yıllarda askere gidip geldiğimde Galata'yı tanıyamadım. Neve şalom Sinagogu'na yakın yaşamayı

tercih eden birkaç din adamı dışında Yahudiler bölgeyi tamamen terk etmişlerdi. Günümüzde ise Kuledibi yabancılarının yerleşmeyi tercih ettiği gözde bir semt oldu.”

Musa Albukrek, cerrah olduktan sonra yüksek lisansını Proktoloji üzerine yaptı. Yıllarca Amiral Bristol Hemşirelik Yüksek Okulu’nda ve Yıldız Teknik Üniversitesi’nde öğretim görevlisi oldu. 1971 yılında çocuk doktoru olan Lydia Franco ile evlendi. Dr. Lydia, Pera’da ünlenmiş bir tuhafiye-mefruşat dükkânı olan Lazzaro Franco’nun kızıydı. Müessese 1942’de yürürlüğe giren Varlık Vergisi’nde biçilen tutarı ödeyememiş, Osmanlı Bankası araya girmiş, borçlarını devlet ödemişti. 6-7 Eylül Olayları’nda (1955) mefruşat dükkânı müthiş bir talanla yerle bir edildikten sonra, Francolar ailece İtalya’ya göç etmişti. Lydia, eşi Musa ile tanışınca Türkiye’ye geri döndü. Çiftin iki kızları oldu; Yael (Albukrek) Shine, Londra’da ailesiyle yaşıyor. Sandra (Albukrek) Sebban, Aşkenaz/Cezayir kökenli Fransız eşiyle Cenevre’de yaşıyor.

Haziran 2020

MİRKA BARZİLAY KOHEN

Mirka Barzilay Kohen, Beki ve Salamon Momo Barzilay'ın tek kızı olarak 1937 yılında İstanbul'da doğdu. Mirka'nın babası, Salamon Momo Barzilay, Girit-Hanya doğumluydu. Bay Salamon doğduğunda tarihler 1885 yılını gösteriyordu. Giritli babanın ana dili Rumca'ydı. Bay Salamon, Arapça da bilirdi. Arapça'yı doktor olan babasının Şam'daki görev yıllarında öğrenmişti. Bay Salamon'un kız kardeşleri de kendi aralarında Rumca ve Arapça konuşurlardı. Mirka'nın büyükbabası Dr. Moiz Barzilay Bey, Hanya'nın ileri gelen doktorlarından. Girit'te Dr. Roux'un serumunu ilk uygulayan olmasıyla hatırı sayılır bir üne kavuşmuştu. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarındaki Selanik, Girit ve Şam'da görev yapmıştı. Sultan II. Abdülhamit'in iradesiyle Cevdet Paşa'yı tedavi etmişti. Dr. Moiz hizmetlerinden dolayı (genelde sadece generallerin hak kazandığı) "Mecidiye" nişanıyla onurlandırıldığında sadece binbaşı rütbesindeydi. Şam Karargâhı'nda öylesine ünlenmişti ki Mısır'dan bile ona başvuran hastaları vardı. Şam'ın orta yerinden geçen Barada Irmağı'nın suları kirlendiğinde kolera salgınına sebep olurdu, Dr. Barzilay bu salgının önüne geçti. Ünü bununla da sınırlı değildi, Türkiye'de tansiyon aletini kullanan ilk doktor yine ondan başkası değildi. Dr. Barzilay, emekliliğine kadar Şam'dan ayrılmadı. Mirka Barzilay Kohen, babasından duyduğu bir anısını şöyle anlatıyor: *"Büyükbabamın Girit'te görev yaptığı sıralarda, bir keresinde kapısı çalınmış. Yüksek rütbeli birinin yardıma ihtiyacı olduğu fakat gizli*

bir yere gideceği söylenmiş. Büyükbabam tereddütsüz kabul etmiş. Gözleri bağlanarak götürüldüğü yerde bir kız çocuğunu tedavi ederek iyileştirmiş. Uzun süre boyunca evlerinin kapısına yiyecek sepetleri bırakılınca, aile sonunda 'gizli' hastanın mahiyetini öğrenmiş. Kendisi de Girit doğumlu Yunanistan'ın eski Başbakanı Eleférios Venizélos'un kızıymış."

Mirka'nın babası Salamon Momo Barzilay, küçük yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Salamon, ilkokulu Bürger Schule'de, orta-lise tahsilini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Küçük yaşlarından itibaren spora meraklı olan genç Barzilay, 1895'te kurulan Maccabi Kulübü'ne üye oldu. Macca-bi - Musevi Spor Kulübü'ne katıldı. Bu kuruluştaki gösterdiği başarılarla izci olarak "Maccabi Dror Oymağı"nın faal üyesi oldu. Daha sonralarında barfiks ve paralel barda ihtisaslaşan Salamon Momo Barzilay, Musevi Lisesi'nde jimnastik öğretmenliği yaptı. 1974 yılında yaşama veda ederken kızı Mirka'ya soylu bir baba imgesiyle beraber sayısız başarı madalyası, ödül, takdir ve taltif belgeleri de bırakmış oldu.

Maccabi Kulübü

Mirka'nın annesi Beki Kohen ise Larissa doğumluydu¹. Fakat İstanbul'da büyümüştü. Mirka, *"Annem Kohen idi, Barzilai oldu. Ben Barzilai idim, Kohen oldum!"* diyerek söze başlıyor. Aile tarihini sevgiyle anlatıyor: *"Babam Maccabi takımında jimnastik hocasıydı. Sanırım annemle bir partide tanışmışlar, sevişip evlenmişler. Babam memur olarak Mecidiyeköy'de, İETT'de çalışırdı. Bazen annemle ona giderdik. Tramvay Şişli'ye kadardı, sonrasını yürürdük. Günümüzdeki Cevahir Alışveriş Merkezi'nin önünde kapalı küçük bir yer var (halâ orada duruyor). Bürosu oradaydı. Babam günün birinde 20'ler Sınıfı Nafia Askerliği'ne çağırıldı². Yozgat'ta uzun süre askerlik yaptı. Orada epey kaldı. Kaç sene olduğunu hatırlamıyorum ama geldiği günü hatırlıyorum. Kan ter içinde, müthiş yorgundu. O sıralar çok küçüktüm. Kim bilir geçimimiz nasıl sağlanmıştı... Ama annemin bir erkek kardeşi vardı, hatırlıyorum... Bana ilk kol saatimi o almıştı."*

Mirka'nın çocukluğu Tepebaşı'nda geçmiş. Casa d'Italia'nın yanındaki Balyoz Sokak'ta büyümüş. Çocukluğunun Beyoğlu'sunu şöyle anlatıyor: *"Tabii İstiklâl Caddesi'ne çok yakındık. Tepebaşı'nda Çocuk Tiyatrosu, Tepebaşı Dram Tiyatrosu bir mücevher gibiydi.³ Biraz ilerde sürekli gittiğimiz Tilla Pastanesi vardı. Daha ilerisinde Çiçek Pasajı'nda sık sık gittiğimiz meşhur Şütte vardı. İlkokulu Bene Berit'te okudum (Musevi Lisesi). İlk sene değilse de okula yürüyerek kendi başıma giderdim. Amerikan Konsoloslugu'nun önünden geçer, Pera Palas'tan*

1 Yunanistan'ın Tesalya bölgesinin en büyük şehri. Osmanlı dönemindeki adı Yenişehir-i Fener.

2 1942, Yirmi Kura İhtiyatlar Olayı.

3 Barok tarzdaki bu tiyatro 1890'da açıldı, 1969'da yıkıldı. 19. yüzyıl sonunda inşa edilen ve Türk tiyatro tarihinde önemli yeri olan bir yapıdır. Cumhuriyet tarihinde en parlak devrini yaşadı. 17 Nisan 1970 günü nasıl çıktığı belli olmayan bir yangın sonucu yapısı ahşaptan olan tiyatro büyük hasar gördü. 3 Kasım 1971'de yaşadığı ikinci yangınla tamamen yok oldu.

başlayarak yol boyu yürürdüm. Olgunlaşma Enstitüsü ve Union Française'den geçerdim. Annem babamla ailece yakından takip ettiğimiz Casa d'Italia'da ve Union Française'de konser ve konferans gibi kültürel etkinliklerin yer aldığı geceler vardı. Bu sokaktan geçerken (Union Française'e gelmeden) vitrininde çok şık bir erkek ayakkabısı olan bir dükkân vardı. Ayakkabının yanı başında 'gizli pençe yapılı' ibaresi yazılıydı. Ben de o küçücük aklımla hep düşünürdüm... 'Niye pençeleri gizliyorlar, ne var bunu gizleyecek?' gibi sorular aklımı kurcalardı. Meğerse bir kundura tamir yeriymiş."

Mirka'nın anılarında Balyoz Sokağı, Tepebaşı ve hatta tüm Beyoğlu bir "mahalle" görünümündeydi: "Bizim eve yakın üç kapılı kocaman bir apartman vardı, Gül Apartmanı. Bu apartman günümüzde Marmara Etap Otelidir. Onun altında Rum birine ait fırın vardı. Eskiden bizim evlerde fırın olmadığından, fırınlanacak mamullerimizi oraya götürürdük. Elimizde taşıdığımız 'kalvasuço'¹, 'prasifuçi'², 'borekitas'³ tepsilerini bu fırına teslim ederdik. Fırıncı ise onları birbirinden ayırt etmek için üstlerine numaralı koçanlar yapıştırırdı. Böylece herkes kendi tepsisine kolaylıkla kavuşmuş olurdu. Gül Apartmanı'nın çok değerli bir sakini vardı: Mösyö Minasyan. St. Pulcherie'ye öğretmen olarak gelmişti. Gül Apartmanı'nda bir Yahudi ailenin yanında pansiyonerdi. Haliyle onlardan Ladino öğrendi. Sınıfa geldiği zaman nedense Rum kızlarla Rumca (o dönem herkes biraz Rumca bilirdi) konuşurdu. Ermeni kızlara matematik problemlerini Ermenice anlatır, Yahudi kızların yanına gelip aynı problemleri Ladino anlatırdı. Tabii biz ona bayılırdık! Hakikaten çok yakışıklıydı. Sanırım bir şekilde bütün kızlar ona

-
- 1 Kalvasuço: (Judeo Espanyol) Kalavasa kabak anlamına gelir, bu yemek bir tür kabak suflesi, böreğidir.
  - 2 Prasifuçi: (Judeo Espanyol) Bir tür pırasa suflesi, böreği.
  - 3 Borekitas: Yarım ay şeklinde içi patates, peynir veya patlıcan ile doldurulan hamur işi.

biraz âşıktık, platonik de olsa! İlkokuldayken öğle yemeğine eve gelirdim. Beşinci sınıftan mezun olduğum zaman tesadüf bu ya, aynı zamanda (sonradan kocam olacak) Sami (Kohen) de liseden mezun olmuştu. Bir sürü ödül almıştı. Çok konuşurdu, iyi talebeydi. O gün Sami babamın dikkatini çekmişti: 'Bu çocuk çok başarılı, herhalde hayatında çok başarılı olacak' demişti. Bakın ki çok sonralarında eşim olacaktı. Sanırım babam damadını gözüne kestirmişti!"

Mirka'nın çocukluğu gibi gençliği de Beyoğlu'nda geçmiş: "İlkokuldan sonra Çukurlu Çeşme Sokak'taki St. Pulcherie'ye başladım. Tabii ki yürüyerek gidip gelirdik. Öğle yemekleri için eve gelmeye devam ediyorduk. Gençlik günlerimizde, arkadaşlarla Tünel'de 'Mandra' adında bir yerde buluşurduk. Pastane - sandviççi arası bir yerdi, anasonlu sandviçleri unutulmaz bir lezzetti. Mandra'da toplanmamızın sebebi biraz da Kemeraltı Caddesi'ndeki St. Benoit'dan gelen erkeklerin de oraya gelmesiydi, herhalde. Birbirimizle bakışırdık."

Mirka'nın tüm yaşamını Beyoğlu şekillendirmiş. Ailenin gündelik hayatına Beyoğlu semti biçim vermiş: "Beyoğlu'nda Karlman Pasajı, Mayer, Kohen Sœurs Kitabevi¹ en çok gittiğimiz yerlerin başında gelirdi. Hediyeelik eşyalarıyla ünlü Okazyon müthiş bir mağazaydı. Babamın her hafta 'Paris Match' ve 'lci Paris' mecmualarını aldığı Hachette Kitapevi vardı. Doğal olarak bizim evimizde Fransızca konuşulduğundan ben de orada başta karikatürleri takip ederdim. Babam hiçbir zaman İspanyolca konuşmadı, ana lisanı Rumca'ydı. Ben de Fransızca bildiğimden, ilkokulda olsun, St. Pulcherie'de olsun, hiç zorlanmadım. Bir de Beyoğlu'nda Markiz Pastanesi vardı. Markiz'in

---

¹ Kohen Hemşireler Kitabevi, 1918'de İstiklal Caddesi 491 numaralı sokakta açıldı. Mazalto ve Eliza Kohen adlı iki kız kardeş tarafından çok küçük bir sermayeyle kurulmuş olan kitabevi, 1934 yılında yine aynı cadde üzerinde 495 numaralı dükkâna, İsveç Konsolosluğu'nun bahçesine taşındı. Şimdilerde bu dükkân Tünel Pasajı'ndadır.

vitrininde hiç unutamadığım çikolatadan fareler vardı. Kulakları çikolata, gözleri badem... Gözlerim hep onlara takılırdı. Onun karşısında Rus Konsolosluğu vardı. Onun önünden geçerken annem, 'Oraya -Rus Konsolosluğu'na- bakma!' derdi. Bu bölgede çok sayıda Yahudi aileler vardı. Biz de orada Yahudi olduğumuzu hissederdik. Dindar bir aile değildik fakat bütün kutlama ve bayramlara; Pesah, Roş Haşana, Kipur'a ailece saygı gösterirdik. Fakat sinagogun müdavimi olanlardan değildik. Orada sokaklarda gezdiğimiz zaman etrafımızda birçok Yahudi olduğunu hissederdik.

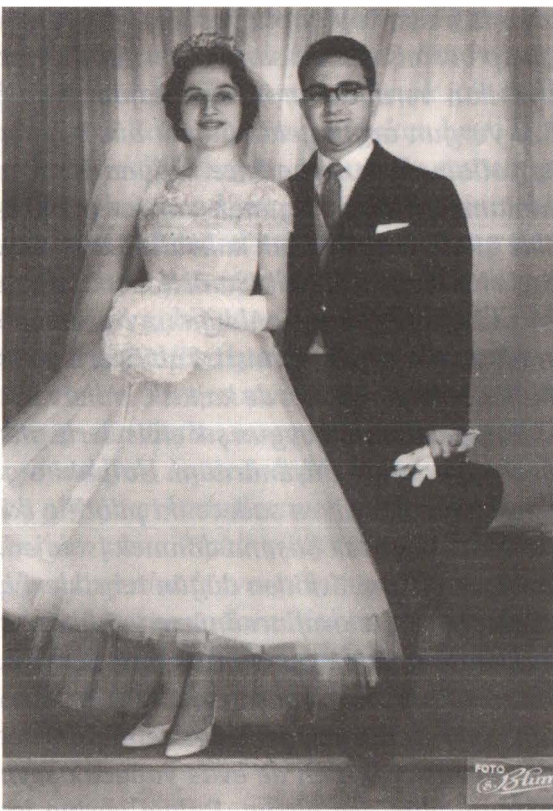
Annemle Beyoğlu'nda pasaja giderdim. Orada adını hatırlamadığım dükkânda bir Mösyö Uziel vardı. Ona ait olan bu dükkânda ilk uzun (ipekli) çorabımı almıştım ki jartiyerle giyiliyordu. Onları giyip ilk kez Beyoğlu'na çıktığımda çok heyecanlanmıştım. Bacağımdan kayıyor duygusunu yaşamıştım. O çoraplar çok çabuk kaçardı. Yine de atmazdık, çorapları 'römayöz'e (remailleuse / örücü) verirdik. 1960'ların başlarında henüz şeffaf külotlu çoraplar yoktu. Doğal ipek ile rekabet edecek naylon çoraplar jartiyerlerle kullanılırdı. Bu da dişilik veya cinselliği çağrıştırdığı için kızların daha ileri yaşlarda kullanması tercih sebebiydi." İpekli çorap o dönemin genç kızlığın en değerli simgelerindendi. Öyle ki benim de bir ipek çorap anım var. Ailem tıpkı Barzilai ailesi gibi Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki hiçbir gösterimi kaçırmazdı. Babam beni operaya götürmeye başladığında on-on bir yaşlarındaydım. Benim gibi beyaz soketlerle gidenine rastlamadığımdan "uzun çorap - ipek çorap" takıntısıyla babama karşı zorlu bir mücadele vermiştim. Tepebaşı Operası'na ilk kez "ipek çorap" ile gidişimizin ertesinde babam, "Fark ettin mi, tenor gözlerini senden alamadı" dedi. "Hayır, fark etmedim. Neden?" diye sorduğumda, kahkahalarla yenilgisini kabul ederek "ipek çoraplı" bacaklarımı işaret etmişti. İpek çoraplar Beyoğlu'nda satılırdı. Belki bu yüzden Beyoğlu biraz da "gençlik" demekti!

Beyoğlu'nun her yeri olduğu gibi Tünel çevresi de Mirka'nın anılarında önemli bir yere sahip: "Tünel'den Neve Şalom'a giden bir sokaktan Çinili Han'a giderdik, üzerinde çok güzel çiniler vardı, girişindeki tabelasında 'Tschinili Han' yazardı. Aynı şekilde yapım yılı 1910, adresi de 'Rue Karanfil No: 9' olarak Fransızca kayıt düşülmüştü. Ruslar tarafından inşa edildiği duymuştum. Orada annemin bir kuzini du. Ona ziyarete giderdik. Bütün apartman aşağı yukarı Yahudi'ydi ve birçoğunu tanırdık. Hatta henüz tanışmadığım bir dönemde Sami de orada oturmuştu. Galata / Kuledibi'ne çok gitmesek de hatırlıyorum. Purim zamanlarında, vitrinlere 'mavlaçlar' koyulurdu. Refik Saydam Caddesi'nde de çok sayıda Yahudi aile yaşırdı. Avukat Erol Dilek'in apartmanında benim samimi arkadaşım Eti Yahni (Kohen) du."

Mirka'nın anıları, bir dönemin yaşama biçimine, gündelik hayat pratiklerine de ışık tutuyor: "Eve gündelikçi terzi geldiğinde Mösyö Uziyel'den iplik, düğme seçerdik. O da bambaşka bir zevkti. Güzel-İş diye bir dükkân vardı. Oranın da abonesiydik. Çünkü orada yün satılırdı ve annem çok güzel örgüler örerd. Benim Kuledibi'nde iki arkadaşım vardı. Onlarla sık görüşür, birbirimizin evinde kalırdık. Galata Kulesi'nin karşısında, aşağı doğru inen yokuşun başında Gloria Apartmanı'nda oturan Leyla Pinhas (Devidas), bir de Violet Dinçmen vardı. Leyla ve kocası ile ilkokul birinci sınıftan beri hiç ayrılmadık, her zaman beraber olduk. Sadece ortaokuldan sonra Müslüman arkadaşlarımız oldu ama birbirimizin evine gitmezdik. Beni özgür bırakan bir ailede büyüdüm. Gece çıktığım zaman tabii ki bir arkadaş beni evime kadar götürürdü. Hiçbir zaman gece tek başıma dolaşmazdım. Sami'den önce de erkekli-kızlı arkadaş gruplarım vardı. Hatta birkaç isimle şimdilerde de görüşüyoruz. Bazıları Amikal'den, bazıları da arkadaşların tanıdıklarıydı. Daha çok Beyoğlu'na giderdik. Sokaklar gayet güzeldi, insanlar çok temiz giyimliydi, şıktı. Çok tanıdığa rast-

lardık, annem-babam bir sürü insanla selamlaşırdı. Babam selam vermek için hafifçe şapkasının kenarını tutardı, bazen şapkasını kaldırırdı. Çok tanıdıklar vardı, bizim gibi insanlar vardı. Hatıralarımdaki Beyoğlu böyle bir yere sahiptir. 6-7 Eylül Olayları'nda Beyoğlu'muzun başına gelenlere tanık olmadık, hiç görmedik. Çünkü o günlerde biz her yaz olduğu gibi Büyükkada'daydık. O yıllarda Yahudiler yavaş yavaş Şişhane/Galata/Tepebaşı civarlarından ayrılmaya başladılar. Daha çok Taksim'e, Talimhane'ye, Lamartin Caddesi'ne gittiler. Ondan sonra ikametlerini daha çok Şişli, Kurtuluş'a taşıdılar. Ben de evlenip gittiğimde anne-babam Şişli'de Samanyolu Sokak'ta satın aldıkları küçük bir apartman katına yerleştiler. İkisi de orada vefat etti."

Mirka Barzilay Kohen, 1958 yılında gazeteci Sami Kohen ile tanışır. Büyük bir aşkla birbirlerine bağlanan iki genç, bir süre sonra evlenirler: "Bir arkadaşımızın yaş günü partisinde Sami'yi tanıdım. Sami daha önce beni bir sinemada annemlerle görmüş, arkadaşlarından birine, 'Tanıştır beni o kızla' demiş. Tesadüfen Klara Boritzer'in evindeki o partiye Sami de davetliydi. Tabii ki orada samimi olduk. Bizimkisi ileride bir aşk evliliği olacaktı. Epeyce nişanlı kaldık. Sami uzun bir müddet staj için Amerika'ya gitti. Ben de İstanbul'da onu bekliyordum. O esnada bana oradan bir kitap yolladı: Never Marry a Journalist (Asla Bir Gazeteciyle Evlenme)! Yine de evlendim! Zor oldu evliliğimiz, çünkü hasta bir annesi vardı. Tam evlenmek üzereydik ki vefat etti. Bizim geleneğimizde düğün ertelemek diye bir durum söz konusu olamaz. Ben Balyoz Sokak'taki evimizden gelin oldum. Düğün tarihimiz, 29 Mayıs 1960! İki gün öncesinde 27 Mayıs İhtilali olmuştu. Hatta o gün Cuma günüydü ve sokağa çıkma yasağı vardı. Tabii ki panikledik. Evleneceğiz - evlenemeyeceğiz derdine düştük. Ben ne yapacağımı bilmezken, arkadaşlar telefon ediyorlar, 'Berbere gidelim mi, düğün olacak mı?' şeklinde sorular soruyorlar. Ertesi gün sokağa çık-

Mirka ile Sami

ma yasağı kalkmıştı ama ben evde pür bilinmezlik ve sinir içindeydim. Dayanamadım atladım bir vasıtaya, Milliyet Gazetesi'ne, Çağaloğlu'na gittim. O esnada Sami muhabirdi ve bütün dünyanın dış haber ajanslarına Türkiye'nin haberlerini geçerd. 'Yarın evleniyor muyuz?' diye sordum. Cevap olarak, 'Halime baksana, yazılarım başımdan aşkın,' dedi. Bunu duyan Halit Kıvanç ve Yazı İşleri Müdürü Turan Aytul kalktılar ve Valilik'e gittiler. O dönemin valisi Refik Tulga idi. 'Çok yakın bir arkadaşımızdır, yarın düğünü var' deyip rica ettiler. Sokağa çıkma yasağı kaldırıldıysa da toplanma yasağı devam ediyordu. Vali,

'Söyleyin arkadaşınıza toplanma yasağını da yarın kaldırıyoruz' diye cevap vermiş. Ertesi sabah Journal d'Orient'a, 'Evleniyoruz' diye ilan verdik. Sami, Neve Şalom Sinagogu'ndaki düğünümüze yorgun argın geldi. Çünkü bütün yabancı gazetelere haber yollamalıydı. Daha önce düğünden sonra Bursa'ya gitmeyi planlamıştık ama o günün şartlarında Yeşilköy'deki Çınar Otel'i'ne gittik. Ertesi sabah kahvaltımızı ettik. Orada ken bell-boy elinde bir levha ile geldi. 'Sami Kohen...' diye seslenerek bir telefonu olduğunu bildirdi. Aldığımız habere göre İçişleri Bakanı Namık Gedik intihar etmişti. Tabii yerli yabancı bütün gazeteler haber bekliyordu. Biz de kalktık, valizi kapattık. Valiz demişken... Balayı havasına uygun şık elbiselerle gitmiştim. Bu elbiseleri gece giyeceğimi düşünürdüm. Halbuki o gece bizimle beraber otelde yemek yiyen sadece iki pilot ile iki hostesten başka kimse yoktu! Eve tek başıma dönmek istemedim, ben de Sami ile gazeteye gittim. Eskiden düğün tebrikleri için telgraf yollanırdı. Sami bütün telgrafları önüme yığdıktan sonra işine devam etti. Eve döndükten bir hafta sonra Sami Bey İngiltere'den bir davet aldı. Yine tek başıma kalmıştım. O zamanlarda çalışıyordum. Sekreterlik yapıyordum ve düğün nedeniyle on beş gün izin vermişlerdi. Ben de evde yapacak şeyim olmadığından dayanamadım, işe gittim. Balayı yerine işe gitmeme patronum çok şaşırmıştı."

Mirka, evlendikten sonra Beyoğlu'ndan ayrılıp Nişantaşı'na yerleşmiş. Yeni evini çok sevse de Beyoğlu her zaman en değerli anılarının mekânı olmayı sürdürmüştü: "Nişantaşı'nda nefis bir çatı katına gittik. Muhteşem bir manzarası vardı. Çok güzel bir terası vardı. Orası 'Kazika de Moşe Rabenu'¹ gibiydi. Bütün arkadaşlar bizim eve doluşurdu. Hele ki o ilk dönemlerimizde Sami'nin her gün giderek takip ettiği Yassıada Mahkemeleri vardı. O dönemlerde şimdiki gibi medya seçenekleri

---

1 Musa Peygamberimizin Evi, "Herkesin uğrak yeri" anlamında kullanılmaktadır.

olmadığından dolayı Sami'nin anlatacaklarını duymak için arkadaşlar, komşular devamlı bizdeydi. Biz yemekten bile gelir lardı. Sami'nin deneyimlerini duymak için beklerlerdi."

Mirka ve Sami Kohen çiftinin oldukça heyecanlı bir o kadar da mutlu bir evlilik hayatı olmuş. Bu durum günümüzde de aynı şekilde devam ediyor. Mirka'nın, eşinin hareketli yaşamına ayak uydurabilmesi evliliklerinin uzun ömürlü olmasını sağlamış: *"Sami çok seyahat ederdi. Bazen gelir, çamaşır değiştirir, hemen yeni bir göreve giderdi. Genelde olaylı yerlere giderdi. Mesela Çekoslovakya'da, 'Prag Baharı'na (1968) gitmişti. 1975 yılında, savaş sonunda Vietnam'a gittiğinde yemek yediği lokanta bir hafta sonra bombalanmıştı. Devamlı bir kulağım radyodaydı, heyecanlı bir hayat yaşadım. Ama bana destek olan çok iyi arkadaşlarımız vardı. Geriye dönüp baktığımda Sami'den yana hiçbir şikâyetim yok. Çünkü her zaman gazetelerde, manşetlerde onu görünce iftihar ettim. Çok güzel işler yapıyordu".* Mirka ve Sami Kohen çiftinin iki çocukları olmuş; Alp ve Jale. Mirka, *"İki çocukla çok yalnız kalmama rağmen neticede güzel bir hayatımız oldu,"* diyor. Şimdilerde dört torunun verdiği mutlulukla yaşıyorlar.

Temmuz 2020

- Ağaoğlu, S. 2010. *Bir Ömür Böyle Geçti*, 1975. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları
- Akar, R. Demir, H. 2014. *İstanbul'un Son Sürgünleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akar, R.1999. *Aşkale Yolcuları-Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Balcıgil, O. 2020. *En Hüzünlü Eylül*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Bali, R.N. 2009. *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü* (3.Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R.N. 2009. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri/ Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü* (3.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R.N. 2004. *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R.N. 2009. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devlet'in Örnek Yurttaşları* (1950-2003), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bali, R.N. 2013. *Unutulmuş Bir Fikir Adamı ve Hukuk Âlimi: Mirlaşlı Gad Franko*. İstanbul: Libra Kitap.
- Bali, R.N. 2016. *Türkiye'deki Yahudi Toplumlarından Geriye Kalanlar*. İstanbul: Libra Kitap.
- Bali, R.N. 2017. *Gayrimüslim Mehmetcikler Hatıralar-Tanıklar*. İstanbul: Libra Kitap,
- Bali, R. 2010. *6/7 Eylül 1955 Olayları/Tanıklar-Hatıralar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R. 2012. *Varlık Vergisi/Hatıralar-Tanıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Behar, D. 1959.*Yaşamak Hakkı ve İdam Cezası*. İstanbul: Saadi Basımevi.
- Behmoaras, L.1993. *Türkiyeli Aydınların Gözüyle Yahudiler* (1.Basım). İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

- Berk, İ. 2016. *Pera*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. 2016. *Galata*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birsel, S. 1983. *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Delevi, M. 2019. *Türkiye Spor Tarihinde Yahudi Sporcular*. İstanbul: Libra Kitap.
- Delevi, C. 2016. *Galatalı Küçük Bir Kız*, İstanbul: Libra Kitap.
- Eldem, E. 2000. *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*, İstanbul: Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi.
- Galanti, A. 1995. *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık
- Galata Bülteni*. 1995. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Özdil Basımevi, Sayı: 4, İstanbul 1995/1.
- Gerez, H. 1988. *Rüzgâra Söylenenler*, İstanbul: Tiryaki Yayınları.
- Gerez, H. 2005. *Geçmişte Kalan Şiirler*. İstanbul; Tiryaki Yayınları.
- Güleryüz, N. 2012. *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri* (1.Basım). İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın.
- Güngör, H. 2020. *2. Dünya Savaşı Yıllarında Balkanlar'dan Filistin'e Yahudi Göçü*, İstanbul: Kömen Yayınları.
- Güven, D. 2009: *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (1.Basım) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hacı, G. 2019. Efe Başvekil: *Şükrü Saraçoğlu'nun Romanı*. İstanbul: Asi Kitap
- Hikmet, N. *Şiirler-1./Sesini Kaybeden Şehir*. 1976. İstanbul: Cem Yayınları.
- Hikmet, N. 1966. *Bir Ölü Evi* (1932 Tıpkı Basımı).Ankara: Dost Yayınları
- Ojalvo, H. 2004. *M.S. 1186'dan Bu Yana Bir Yahudi Serüveni*. (1.Basım). İstanbul: 500.Yıl Vakfı Yayınları.
- Okutan, Ç. 2009. *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları* (1.Basım). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Öncel, A.D. 2010. *Apartment Galata'da Yeni Bir Konut Tipi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Rodrigue, A. Benbassa, E. 2001. (1.Basım). *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*. İstanbul. İletişim Yayınları.

Rodrigue, A. 1997. *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması "Alliance Okulları" 1860-1925*, Çeviri: İbrahim Yıldız. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Senger, A, Gerez. H. 2007. *Aşk ve İstanbul*. İstanbul: Tiryaki.

Svastics, O. 2011. *Yahudilerin İstanbul'u*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Şeni, N. & Le Tarnec, S. 2000. *Camondolar Bir Hanedanın Çöküşü*, Çeviri: Yaman Aksu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tugay, E.Ç. Tugay. M. 2007. *Kamondo Han*, İstanbul: Mas Matbaacılık.

Levi, A. 2014. "Hafızanın Dayanılmaz Ağırlığı: Arşiv ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını". Nasıl Hatırlıyoruz? Editör: Neyzi, L. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Türk Yurdu Dergisi. "Cumhuriyet Dönemi Türk Yahudi Basınına Bir Örnek: "La Boz De Türkiye Dergisi-Türkiye'nin Sesi Gazetesi"

<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1761>

Erişim Tarihi: 20.06. 2020

Kodal T, "Türk Arşiv Belgelerine Göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri", Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü-Atatürk Dergisi, Cilt:5, Sayı:3, Erzurum 2007, s.146

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 2: Han'ın Vekilharcı 'Maître' Anri Geron", Şalom Gazetesi. 4 Ocak 1995.

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 3: Avukat Oğlu, 'Maître' Emil Franko'dan Han'ın Avukatı Milaşlı Gad Franko", Şalom Gazetesi. 11 Ocak 1995.

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 4: Ailenin En Genci Sami Maçoro'dan Han'ın 2. Katının 9 No.lu Dairesinde 30 Yıl", Şalom Gazetesi. 18 Ocak 1995.

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 5: Naime Salti'den Han'ın 2. Katının 10 No.lu Dairesinde 3 Nesil Bir Arada", Şalom Gazetesi. 8 Şubat 1995.

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 7: Han'ın 8 No.lu Dairesinde Geçen Kısa Bir Dönem", Şalom Gazetesi. 1 Mart 1995.

Tarablus, S.N. "Kamondo Han'da Zaman 6: Han'ın 2 No.lu Dairesinde Mukim, Han'ı En Son Terk Eden Efsanevi 'Lau Şü' Shu Hung Ting"; Şalom Gazetesi. 22 Şubat 1995.

Yıldız, S. 2015. "Asimile Olma, İçer Kapanma, Kimliklenme Cumhuriyetten Bugüne Türkiye Yahudilerinin Kimlik Stratejileri", Alternatif Politika, Cilt:7,Sayı:2, S.S. 257-290

Yazar Suzan Nana Tarablus

İstanbul'da doğdu. Arnavutköy Kız Koleji'ni (günümüzde Robert Kolej) bitirdi. İstanbul Üniversitesi'nde Amerikan Dili ve Edebiyatı okudu. İlk yazısı, 1989 yılında Şalom Gazetesi'nde yayınlandı. İlerleyen yıllarda aynı gazetenin iç haberler yönetmenliğini yaptı. Sabah, Milliyet, Nokta gibi medya kuruluşları için 'free-lance' çalıştı; yurt dışı görevler üstlendi. 1995-1997 yılları arasında Şalom Gazetesi'nin ilk profesyonel yayın yönetmeni oldu 1998 yılında gazeteciliğe yaklaşık on yıl ara verdi. Uluslararası bir kuruluşun danışmanlık ve iş geliştirme bölümünü yönetti. 2010 yılında yayın yaşamına başlayan Şalom DERGİ'nin ilk sayısından itibaren araştırma ve gezi yazıları yayınlıyor. 2016 yılından bu yana Şalom DERGİ'nin Genel Yayın Yönetmenliği'ni sürdürüyor. 2020 yılında Basın Konseyi üyesi olan Suzan Nana Tarablus'un iki oğlu var.

Editör Berken Döner

21 Eylül 1990 tarihinde Adana'da doğdu. Ortaokul ve liseyi Adana'da tamamladı. Daha sonra Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne devam etti. Aynı üniversitede İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora yaptı. Akademik ilgi alanları arasında azınlıklar, kolektif bellek gündelik hayat çalışmaları geliyor. Şalom DERGİ ve Gazete Duvar'da yazmayı sürdürüyor.

BİR SABAH GALATA'DA UYANDIM

Suzan Nana Tarabulus, bu kitapta İstanbul'un kentsel belleğinde önemli bir yeri olan Kamondo Han ve Galata çevresinde yaşamış kişilerle yaptığı sözlü tarih görüşmelerini paylaşıyor. Bu çalışmasıyla Yahudi toplumunun kültürel belleğinin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunuyor. Özellikle Galata ve çevresi ile ilgili hatıraların, duyguların aktarıldığı bu görüşmelere kendi aile hikâyesinden kesitler de ekliyor. Böylece Galatalı Yahudiler'e dair bilgi birikimini yaşamından anılarla birleştirerek, okurların Galata'daki yaşam deneyimine tanık olmasını sağlıyor.

Toplumsal yapıların mikro analizinin ortaya konmasında etkili olan sözlü tarih yöntemi, toplumsal gerçekliğin farklı boyutlarıyla betimlenmesinde önemli rol oynar. Kendi döneminin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verir.

Kentsel mekân farklı dillerin, kimliklerin, kültürlerin karşılaşma ve diyalog alanıdır. Suzan Nana Tarabulus'un bu çalışması, kendine özgü bir toplumun, İstanbul'un kültürel-mekânsal olanaklarıyla biçimlenme sürecinin bir fotoğrafını veriyor. Ayrıca Yahudi toplumunun geniş topluma açık olma deneyimini örneklemesi açısından ilginç ve önemli tanıklıklar sunuyor.

Berken Döner

VARLIK

ISBN 978-975-434-654-1

